

Univerzita Karlova v Praze
Právnická fakulta

Kateřina Tuřiaková

**POJEM A PRÁVNÍ DŮSLEDKY PŘEKROČENÍ MEZÍ
NUTNÉ OBRANY A KRAJNÍ NOUZE**

Diplomová práce

Vedoucí diplomové práce: JUDr. Rudolf Vokoun, CSc.

Katedra trestního práva

Datum vypracování práce (uzavření rukopisu): 11. března 2014

Čestné prohlášení

Prohlašuji, že jsem předkládanou diplomovou práci vypracovala samostatně, všechny použité prameny a literatura byly řádně citovány a práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 11. března 2014

.....
Kateřina Tušiaková

Poděkování

Ráda bych poděkovala panu **JUDr. Rudolfu Vokounovi, CSc.** za odborné a precizní vedení mé práce a za podnětné připomínky.

OBSAH

Úvod	6
1. Okolnosti vylučující protiprávnost.....	8
1.1 Protiprávnost	8
1.2 Obecná charakteristika okolností vylučujících protiprávnost.....	10
1.3 Úvahy de lege ferenda	12
2. Překročení mezi Krajní nouze	14
2.1 Pojem a účel krajní nouze	14
2.2 Dílčí podmínky krajní nouze a překročení jejích mezí.....	15
2.2.1 Obecně k požadavkům krajní nouze a k tzv. excesům	15
2.2.2 Nebezpečí přímo hrozící zájmu chráněnému trestním zákoníkem.....	18
2.2.2.1 Pojem nebezpečí	18
2.2.2.2 Zájem chráněný trestním zákoníkem.....	19
2.2.2.3 Nebezpečí přímo hrozící a tzv. extenzivní exces.....	20
2.2.3 Podmínka subsidiarity a její nesplnění	21
2.2.4 Požadavek povinnosti nebezpečí snášet a jeho nesplnění	24
2.2.5 Podmínka proporcionality a tzv. exces intenzivní	25
2.3 Domnělá (tzv. putativní) krajní nouze	28
2.4 Závěr	30
3. Překročení mezi Nutné obrany.....	32
3.1 Pojem a účel nutné obrany	32
3.2 Dílčí podmínky nutné obrany a překročení jejich mezí.....	34
3.2.1 Obecně k požadavkům nutné obrany a k problematice tzv. excesů	34
3.2.2 Přímou hrozící nebo trvajícím útokem na zájem chráněný trestním zákoníkem..	
.....	36
3.2.2.1 Vymezení útoku, útočníka, obránce	36
3.2.2.2 Zájem chráněný trestním zákoníkem.....	39
3.2.2.3 Útok přímo hrozící nebo trvajícím a tzv. extenzivní exces	40
3.2.3 Obrana zcela zjevně nepřiměřená způsobu útoku a tzv. intenzivní exces..	
.....	44
3.2.3.1 Obrana “zcela zjevně nepřiměřená”	44

3.2.3.2	Obranné jednání (způsob, prostředky).....	48
3.2.3.3	Subsidiarita	52
3.3	Domnělá (tzv. putativní) nutná obrana	53
3.4	Zadržení osoby podezřelé ze spáchání trestného činu	54
3.5	Jednání osob trestně neodpovědných.....	56
3.6	Závěr	58
4.	Právní následky překročení mezí krajní nouze a nutné obrany	60
4.1	Obecně k právním následkům excesů a k otázce zavinění	60
4.2	Polehčující okolnost.....	63
4.3	Ukládání trestu pachateli se zmenšenou přičetností	64
4.4	Mimořádné snížení trestu odnětí svobody	66
4.5	Upuštění od potrestání	67
4.6	Zabití a ublížení na zdraví z omluvitelné pohnutky	68
5.	Exkurz k použití automatických obranných systémů	71
	Závěr	78
	Seznam zkratk	81
	Seznam použité literatury	81
	Abstrakt.....	86

ÚVOD

Jedním ze základních principů demokratické společnosti, ke kterým Česká republika bezpochyby patří, je zájem na dodržování lidských práv. Není však v moci státu efektivně zabezpečit ochranu občanů před všemi útoky a veškerým nebezpečím, kterým jsou vystaveni. Proto jim v takových případech musí být dána možnost vystupovat vlastním jednáním na ochranu svých zájmů a práv. Právě institut krajní nouze a nutné obrany, jež jsou ústředním tématem této práce, jsou trestněprávními prostředky, jejichž prostřednictvím můžeme právo na ochranu svých i cizích zájmů a práv realizovat. Tyto instituty jsou nesporně předmětem celospolečenského zájmu, a to zejména v souvislosti s možností jejich aplikace v běžném životě. Tím, že zákonodárce v trestním zákoníku stanovil podmínky pro jejich použití, vymezil hranice, jež jsou dělicí linií mezi jednáním, kterému trestní právo poskytuje ochranu, a jednáním, které již tyto meze překračuje a s nímž je spojena trestní odpovědnost. Právě skutečnost, že v reálném světě může být hranice mezi beztrestnou ochranou práv a jednáním, které je již trestným činem, velice tenká a že každý z nás se může někdy dostat do situace, kdy bude chránit své nebo cizí zájmy, je dle mého názoru důvodem citlivosti tohoto tématu a vysokého zájmu ze strany odborné i laické veřejnosti. Vedle morálně-filosofického významu institutů krajní nouze a nutné obrany bylo uvedené i mým motivem při výběru tohoto tématu ke zpracování.

Účelem této práce je poskytnout čtenáři ucelený obraz o současné právní úpravě institutů krajní nouze a nutné obrany, poukázat na sporné otázky těchto institutů a na různorodý přístup jednotlivých autorů k jejich řešení. Vedle právní úpravy *de lege lata* je součástí práce taktéž vyjádření mých osobních názorů a postojů k vybraným problematickým okruhům a návrhy právní úpravy *de lege ferenda*. Při zpracování diplomové práce jsem vycházela z velkého množství soudních rozhodnutí, přičemž některým z nich se budu v textu práce podrobněji věnovat.

V první části práce jsem obecně pojednala o okolnostech vylučujících protiprávnost, neboť to dle mého názoru přispěje k lepšímu pochopení následujícího výkladu a dalších souvislostí. V následujícím výkladu jsem se zaměřila na institut krajní nouze, a to zejména na případy nedodržení jeho zákonných podmínek, které

označujeme jako tzv. excesy. Třetí a nejrozsáhlejší část této práce jsem věnovala institutu nutné obrany. Co do systematiky výkladu se druhá a třetí část shodují, přičemž v rámci pojednání o nutné obraně jsem zvláštní pozornost zaměřila na často medializovanou problematiku ochrany majetku a navíc jsem zařadila kapitolu Zadržení osoby podezřelé ze spáchání trestného činu a Jednání osob trestně neodpovědných. Následující výklad o právních důsledcích překročení mezí krajní nouze a nutné obrany je pro oba instituty společný. V poslední kapitole pojednávám o přípustnosti použití automatických obranných systémů. U vědomí předpokládaného rozsahu této práce jsem záměrně jako samostatnou kapitolu nezpracovala historický vývoj jednotlivých institutů, obsahem není taktéž srovnání české a zahraniční právní úpravy. Na základě analýzy současného právního stavu bych v závěru této práce ráda zhodnotila vhodnost a dostatečnost současné české právní úpravy institutů krajní nouze a nutné obrany.

1. OKOLNOSTI VYLUČUJÍCÍ PROTIPRÁVNOST

1.1 Protiprávnost

Trestní právo jakožto ochránce nejdůležitějších individuálních zájmů i zájmů celé společnosti před trestnými činy naplňuje své poslání tím, že určitá jednání vymezuje jako protiprávní, prohlašuje je za trestné a ukládá za ně trest (trestní sankci).¹ Legální definice trestného činu, jenž je výrazem jeho formálního pojetí, je obsažena v § 13 odst. 1 zák. č. 40/2009 Sb., trestní zákoník (dále jen „TZ“). Podle uvedeného ustanovení se trestným činem rozumí „protiprávní čin, který trestní zákon označuje za trestný a který vykazuje znaky uvedené v takovém zákoně“.² Oproti dřívější právní úpravě (zák. č. 140/1961 Sb., trestní zákon) lze tak zaznamenat změnu v pojmání základů trestní odpovědnosti, kdy zákonodárce napříště z definice trestného činu vypustil jeho nebezpečnost pro společnost jakožto jeho materiální znak a odklonil se tak od formálně-materiálního pojetí trestného činu. Přesto však nelze formální pojetí trestného činu vykládat absolutně, zejména u vědomí toho, že trestné činy jsou jednání natolik společensky škodlivá, že nestačí uplatnění odpovědnosti podle jiného právního předpisu (§ 12 odst. 2 TZ).³ Škodlivost⁴ jakožto materiální aspekt zůstává vedle formálního pojetí trestného činu jako jakýsi korektiv či interpretační vodítko pro zákonodárce při výběru jednání, která je třeba prohlásit za trestná.⁵

Jak je uvedeno výše, trestným činem může být pouze čin protiprávní. Protiprávnost trestní zákoník explicitně nedefinuje, lze ji však charakterizovat jako vlastnost jednání, která vyjadřuje rozpor jednání pachatele s právním řádem jako

¹ Novotný, O., Vanduchová, M., Šámal, P. a kol. *Trestní právo hmotné. Obecná část*. 6. vydání, Praha: Wolters Kluwer ČR, a.s., 2010, s. 256.

² Z definice trestného činu lze dovést nerozlučnou spjatost se základní zásadou trestního práva vyjádřenou v § 12 odst. 1 TZ – zásadou zákonnosti – *nullum crimen sine lege, nulla poena sine lege*.

³ Zásada subsidiarity trestní represe.

⁴ FENYK, J.: Základy trestní odpovědnosti podle nového trestního zákoníku České republiky č. 40/2009 Sb., *Trestní právo* 3/2009, s. 5 a násl., uvádí, že „pojem společenské škodlivosti by měl suplovat dosud uplatňovanou zásadu společenské nebezpečnosti činu a že podobně jako v osnově z roku 2006 důvodová zpráva sahá k ideologicko politickému zdůvodnění změny terminologie – nebezpečnost činu pro společnost je nevhodná proto, že je s ní spojeno třídní pojetí a třídní uplatňování trestního zákona, zatímco ve společenské škodlivosti patrně nikoli.“

⁵ KUČHTA, J.: Několik poznámek k postavení a formulaci okolností vylučujících protiprávnost v připravované rekodifikaci trestního zákona, *Trestněprávní revue* 2/2003, s. 47.

celkem, jako jednání zakázané či nedovolené. Bylo by tedy v logickém rozporu, kdyby jednání, které je některým právním předpisem dovolené, trestní zákoník zakazoval.

Protiprávnost, jak vyplývá i z čl. 2 odst. 4 Ústavy⁶ a z čl. 2 odst. 3 LZPS⁷, je obligatorní podmínkou trestnosti, dovozujeme ji přímo z trestního zákoníku, zpravidla však i z porušení jiných právních předpisů (např. Ústava, LZPS, předpisy na ochranu životního prostředí, dopravní předpisy a další).

V odborné literatuře panuje značná nejednotnost názorů jednotlivých autorů na to, zda je protiprávnost obecným znakem trestného činu, nebo zda patří mezi typové znaky skutkové podstaty trestného činu. Dle mého názoru ji přesně vystihl Šámal⁸, když uvedl, že *„obecnou charakteristiku protiprávnosti (rozpor s právním řádem jako celkem) do skutkové podstaty nezahrnujeme, neboť nejde o znaky odlišující jednotlivé typy trestných činů, ale naopak o znaky všem trestným činům společné, na druhé straně to neznamená, že protiprávnost do znaků skutkové podstaty nepatří, neboť u těch trestných činů, kde je dostatečně typizována, takovou rozlišovací schopnost má.“*

Otázka protiprávnosti si jistě zaslouží mnohem více pozornosti, avšak je natolik obsáhlá, že s ohledem na předpokládaný rozsah této práce ji nebudu dále podrobněji rozebírat. Dovolím si však odkázat na dílo profesora Solnaře⁹, ve kterém je problematika protiprávnosti a trestní odpovědnosti podrobně rozpracovaná.

⁶ Ústavní zákon České národní rady č. 1/1993 Sb., Ústava České republiky, ve znění pozdějších ústavních zákonů (dále jen „Ústava“). Čl. 2 odst. 4, podle něhož *„Každý občan může činit, co není zákonem zakázáno, a nikdo nesmí být nucen činit, co zákon neukládá“*.

⁷ Usnesení předsednictva České národní rady č. 2/1993 Sb., o vyhlášení Listiny základních práv a svobod jako součástí ústavního pořádku České republiky, ve znění pozdějších ústavních zákonů (dále jen „LZPS“). Čl. 2 odst. 3, podle něhož *„Každý může činit, co není zákonem zakázáno, a nikdo nesmí být nucen činit, co zákon neukládá“*.

⁸ Šámal, P. a kol.: *Trestní zákoník I. § 1 až 139. Komentář*. 2. vydání. Praha: C. H. Beck, 2012, s. 149.

⁹ Solnař, V., Císařová, D., Fenyk, J.: *Základy trestní odpovědnosti: podstatně přepracované a doplněné vydání*. Vyd. 1. Praha: Orac, 2003. 455 s.

1.2 Obecná charakteristika okolností vylučujících protiprávnost

Jak již bylo uvedeno v předchozí kapitole, trestným činem je pouze čin protiprávní. V praxi se však setkáme s případy, kdy jednání pachatele naplňuje všechny zákonné znaky trestného činu s výjimkou jediného - protiprávnosti. Takové jednání je trestným činem pouze zdánlivě a právě absence protiprávnosti vylučuje trestní odpovědnost pachatele (srov. Čl. 6 odst. 4 a čl. 23 LZPS¹⁰). Literatura tyto specifické okolnosti případu označuje jako *okolnosti vylučující protiprávnost*. Jsou to situace, kdy k jednání došlo za zcela zvláštních okolností, jejichž důsledkem je, že čin není a nikdy nebyl trestným činem a je tedy vyloučené za něj uložit trest nebo jinou sankci¹¹. Na tomto místě je třeba si uvědomit, že kdo jedná za okolností vylučujících protiprávnost, činí tak často na obranu chráněných zájmů, tím je jeho jednání společnosti prospěšné a užitečné a nebylo by tedy spravedlivé ho za takový čin trestně stíhat.

Vedle okolností vylučujících protiprávnost obsahuje trestní zákoník další institut, jehož podstatou je nedostatek trestnosti činu, tedy i trestní odpovědnosti pachatele - je jím zánik trestní odpovědnosti (§ 33 a násl. TZ). Tyto instituty nemůžeme zaměňovat, neboť rozdíl mezi nimi je zcela zásadní, když prvně zmíněný nebyl nikdy trestným činem a jeho trestní odpovědnost je od počátku (ex tunc) vyloučena a ve druhém případě je naopak jednání pachatele od počátku trestným činem a až následně

¹⁰ Čl. 6 odst. 4 LZPS podle něhož „Není porušením základních lidských práv, jestliže byl někdo zbaven života v souvislosti s jednáním, které podle zákona není trestné“. Čl. 23 LZPS podle něhož „Občané mají právo postavit se na odpor proti každému, kdo by odstraňoval demokratický řád lidských práv a základních svobod založený Listinou, jestliže činnost ústavních orgánů a účinné použití zákonných prostředků jsou znemožněny“.

¹¹ Srov. 7 Tdo 67/2010. Nejvyšší soud odmítl dovolání obviněného J. K. z důvodu vnitřně rozporných námitek, když se obviněný na jedné straně dovolával mírnější kvalifikace skutku a na druhé straně aplikace § 13 TZ o nutné obraně. „Mírnější právní kvalifikace skutku přichází v úvahu jen tehdy, jestliže skutek má znaky trestného činu. Dopustí-li se tedy pachatel činu za takových okolností, které vylučují protiprávnost tohoto činu, nejde o trestný čin a nelze zde uložit trest ani jinou sankci. V takovém případě je proto vyloučeno posoudit skutek pachatele byť jen podle mírnější právní kvalifikace.“

po jeho spáchání (ex nunc) v důsledku vzniku určité právní skutečnosti jeho trestnost zaniká (např. účinná lítost, promlčení).¹²

Trestní zákoník¹³ legální definici okolností vylučujících protiprávnost¹⁴ neobsahuje, v hlavě III. obecné části podává pouze jejich demonstrativní výčet následujícím způsobem:

- krajní nouze (§ 28)
- nutná obrana (§ 29)
- svolení poškozeného (§ 30)
- přípustné riziko (§ 31)
- oprávněné použití zbraně (§ 32)

Dalšími, v trestním zákoníku výslovně neuvedenými okolnostmi vylučujícími protiprávnost jsou např. splnění závazného rozkazu, výkon práv a povinností, výkon povolání a jiné dovolené činnosti. Dále např. ustanovení § 363 o beztrestnosti agenta, § 368 odst. 3 neoznámení trestného činu, § 367 odst. 2 nepřekažení trestného činu, § 368 odst. 2 neoznámení trestného činu jsou uvedeny ve zvláštní části trestního zákoníku.¹⁵

Taxativní výčet okolností vylučujících protiprávnost neexistuje. Nejedná se tedy o uzavřenou skupinu institutů, to by bylo totiž v rozporu s pojetím protiprávnosti jako obecného znaku trestného činu, který se dovozuje z právního řádu jako celku, tzn. i z jiných právních předpisů než je trestní zákoník. Taková analogie práva je v trestním právu hmotném přípustná, protože je ve prospěch pachatele, nerozšiřuje podmínky

¹² Kratochvíl, V. a kol.: *Kurs trestního práva. Trestní právo hmotné. Obecná část*. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 2009, s. 361,362.

¹³ Ustanovení trestního zákoníku o okolnostech vylučujících protiprávnost se vztahují i na jednání mladistvých podle zákona č. 218/2003 Sb., o soudnictví ve věcech mládeže a na trestné činy uvedené v § 7 zák. č. 418/2011 Sb., o trestní odpovědnosti právnických osob a řízení proti nim, jestliže to povaha věci nevylučuje.

¹⁴ Šámal, P. a kol.: *Trestní zákoník I. § 1 až 139. Komentář*. 2. vydání. Praha: C. H. Beck, 2012, s. 384; uvádí, že okolnosti vylučující protiprávnost se někdy označují jako *negativní znaky skutkové podstaty* (tzv. *kontratypy*). „*Takové označení souvisí s postavením protiprávnosti v rámci znaků trestného činu. Protiprávnost je třeba chápat z hlediska celého právního řádu a je znakem každého trestného činu, i když v jeho zákonných znacích není výslovně vyjádřena. Podle převažujícího názoru je protiprávnost považována za typový znak (znak skutkové podstaty) trestného činu. Proto jednáním za okolností vylučujících protiprávnost nejsou naplněny ani znaky skutkové podstaty trestného činu.*“

¹⁵ Šámal, P. a kol.: *Trestní zákoník I. § 1 až 139. Komentář*. 2. vydání. Praha: C. H. Beck, 2012, s. 384.

trestní odpovědnosti pachatele, a není tak ani v rozporu se základní zásadou trestního práva *nullum crimen sine lege, nulla poena sine lege*.¹⁶ Není-li však v trestním řízení jisté, zda-li obviněný jednal za podmínek okolností vylučujících protiprávnost, uplatní se zásada v pochybnostech ve prospěch obviněného „*in dubio pro reo*“.¹⁷

Při tvorbě koncepce a vymezení jednotlivých podmínek okolností vylučujících protiprávnost musí zákonodárce nutně vycházet z toho, že tyto okolnosti jsou jistým způsobem řešení konfliktu zájmů, z nichž pouze jeden může být zachráněn. Proto by mělo být řešení založeno na principu, že přednost má ochrana hodnotnějšího zájmu před méně hodnotným. Závěr, který zájem je v konkrétní situaci považován za hodnotnější, bude záležet na právní konstrukci okolností vylučujících protiprávnost. Mějme však na paměti, že vždy bude nutné hodnotit každou situaci individuálně a s přihlédnutím ke všem okolnostem a souvislostem.¹⁸

1.3 Úvahy de lege ferenda

Domnívám se, že de lege ferenda by bylo vhodné v trestním zákoníku podrobněji rozpracovat institut svolení poškozeného a explicitně tak upravit další okolnosti vylučující protiprávnost, jako např. trestní odpovědnost sportovců (zejména sporty spojené s násilím, např. ragby, box, apod.), dále podrobněji upravit trestní odpovědnost z provedených lékařských zákroků. Platná právní úprava připouští svolení k lékařským zákrokům, které jsou v době činu v souladu s právním řádem a poznatky lékařské vědy a praxe (*lege artis*), vyjímaje souhlas k ublížení na zdraví nebo usmrcení. Jak ale vymezíme hranici, která bude přesně oddělovat lékařské zákroky, které způsobují ublížení na zdraví a které nikoli? Tato otázka může být předmětem sporu zejména v souvislosti s transplantací orgánů a dalšími zákroky, jimiž lze nakládat s lidským organismem. V rámci lékařského zákroku stojí za zamyšlení také euthanasie,

¹⁶ Kratochvíl, V. a kol.: *Kurs trestního práva. Trestní právo hmotné. Obecná část*. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 2009, s. 365.

¹⁷ Novotný, O., Vanduchová, M., Šámal, P. a kol. *Trestní právo hmotné. Obecná část*. 6. vydání, Praha: Wolters Kluwer ČR, a.s., 2010, s. 258.

¹⁸ KUČHTA, J.: Několik poznámek k postavení a formulaci okolností vylučujících protiprávnost v připravované rekonstrukci trestního zákona, *Trestněprávní revue* 2/2003, s. 47 a násl.

která přestože je v právních řádech zcela ojedinělým institutem, je velice citlivým tématem široké odborné i laické veřejnosti. V souvislosti s okolnostmi vylučujícími protiprávnost vzniká pak další otázka, jak posoudit zadržení pachatele při trestném činu. Aplikovat ustanovení o nutné obraně nebo pro takový případ explicitně upravit novou okolnost vylučující protiprávnost? Dle mého názoru by podrobnější úprava okolností vylučujících protiprávnost přispěla k posílení principu zákonnosti a právní jistoty.

Z výše uvedených, se budu v následujícím výkladu věnovat dvěma okolnostem vylučujícím protiprávnost - institutu krajní nouze a nutné obrany, jež jsou ústředním tématem této práce.

2. PŘEKROČENÍ MEZÍ KRAJNÍ NOUZE

2.1 Pojem a účel krajní nouze

Přestože se v praxi s případy krajní nouze nesečkáváme tak často jako s jednáním v nutné obraně a i zájem (především mediální) veřejnosti se zpravidla upíná na případy nutné obrany, je krajní nouze bezpochyby významným trestněprávním prostředkem, jež ve společnosti plní důležitou úlohu a zaslouží si pozornost.

Krajní nouzi můžeme charakterizovat jako nejobecnější institut z okolností vylučujících protiprávnost, jež byl ve srovnání s nutnou obranou právně upraven poměrně pozdě a méně úplně. V minulosti bylo vymezení krajní nouze úzké a omezené na útoky proti majetku či osobám a teorií přirozeného práva odůvodněné pudem sebezáchovy. Podle novější teorie je však argumentace beztrestnosti jednání v nouzi podložena prostřednictvím subjektivních a objektivních kritérií. V rámci objektivní teorie se porovnává hodnota obětovaného a ohroženého statku a rozhoduje se na základě principu menšího zla. Oproti tomu podle subjektivní teorie je pro posouzení beztrestnosti jednání v krajní nouzi rozhodující psychický stav jednajícího.¹⁹

Jak uvidíme v dalším výkladu, pro posouzení překročení mezí jednání v krajní nouzi, mají uvedená hlediska zcela zásadní význam.

Platný trestní zákoník upravuje institut krajní nouze v ustanovení § 28, hlavě III., obecné části. Není výlučným institutem trestního práva, objevuje se i v jiných oborech práva, např. v právu občanském.

Krajní nouzi rozumíme takový stav nouze, kdy dochází ke kolizi právem chráněných zájmů, přičemž zachránit ohrožený zájem lze pouze obětováním zájmu jiného. Právě proto, že cílem jednání v krajní nouzi je zachránit ohrožený zájem (je tedy jednáním společnosti prospěšným), je vyloučena protiprávnost takového činu, jeho

¹⁹ Solnař, V., Císařová, D., Fenyk, J.: *Základy trestní odpovědnosti: podstatně přepracované a doplněné vydání*. Vyd. 1. Praha: Orac, 2003. s. 138,139.

společenská škodlivost, a nemůže být tudíž trestným činem, přestupkem²⁰, ani jiným správním deliktem.²¹ To jednoznačně vyplývá i ze zákonné dikce, když zákonodárce v § 28 odst. 1 TZ uvádí, že „*čin jinak trestný, kterým někdo odvrací nebezpečí přímo hrozící zájmu chráněnému trestním zákonem, není trestným činem*“. Krajiní nouze může mít také podobu střetu dvou povinností při ochraně různých společenských hodnot, kdy pro dodržení jedné povinnosti musí být jiná porušena.²²

Zamyslíme-li se nad podstatou a významem institutu krajiní nouze ve společnosti, dojdeme k závěru, že se jedná o zásadní trestněprávní prostředek, jenž za podmínek stanovených zákonem umožňuje fyzickým i právníckým osobám beztrestně bránit ohrožené zájmy nejen vlastní, ale i jiných osob.

2.2 Dílčí podmínky krajiní nouze a překročení jejích mezí

2.2.1 Obecně k požadavkům krajiní nouze a k tzv. excesům

Každý z nás má právo vystupovat na obranu právem chráněných zájmů v případě, že jsou zájmy naše vlastní nebo jiného ohroženy. Chceme-li se však vyvarovat trestnímu stíhání, musíme toto právo uplatňovat za zákonem stanovených podmínek krajiní nouze uvedených v § 28 TZ. Dle odst. 1 uvedeného ustanovení „*čin jinak trestný, kterým někdo odvrací nebezpečí přímo hrozící zájmu chráněnému trestním zákonem, není trestným činem*“. V odst. 2 téhož ustanovení jsou podmínky krajiní nouze vymezeny negativně tak, že „*nejde o krajiní nouzi, jestliže bylo možno toto nebezpečí za daných okolností odvrátit jinak anebo způsobený následek je zřejmě stejně závažný nebo ještě závažnější než ten, který hrozil, anebo byl ten, komu nebezpečí hrozilo, povinen jej snášet*“. Z dikce uvedeného ustanovení můžeme tedy dovodit 4 podmínky, jež musí ochránce splnit, aby byl jeho čin chráněn jednáním v krajiní nouzi. Jsou to:

²⁰ Srov. 7 Tz 25/1979: „*Krajiní nouze vylučuje protiprávnost činu. Proto jednání v krajiní nouzi nelze posoudit ani jako přestupek s odůvodněním, že krajiní nouze pouze snižuje nebezpečnost činu pro společnost.*“

²¹ Šámal, P. a kol.: *Trestní zákoník I. § 1 až 139. Komentář*. 2. vydání. Praha: C. H. Beck, 2012, s. 390.

²² Novotný, O., Vanduchová, M., Šámal, P. a kol. *Trestní právo hmotné. Obecná část*. 6. vydání, Praha: Wolters Kluwer ČR, a.s., 2010, s. 258.

- nebezpečí přímo hrozící zájmu chráněnému trestním zákonem,
- subsidiarita,
- proporcionalita a
- povinnost nebezpečí snášet.

Odlišně od trestního zákoníku rozlišuje Vokoun²³ podmínky jednání v krajní nouzi na dvě kategorie. První kategorií jsou podmínky, které zakládají existenci stavu krajní nouze, a druhou množinou jsou meze vlastního jednání v krajní nouzi. Dále pak uvádí, že „za podmínky, které stav krajní nouze vytvářejí a umožňují v něm vůbec jednat, třeba považovat souhrn takových zákonných podmínek, při jejichž komplexním splnění vzniká právo (možnost) v krajní nouzi jednat“. Za tyto považuje přímo hrozící nebezpečí chráněnému zájmu, nemožnost odvrátit hrozící nebezpečí jinak a neexistenci povinnosti toto nebezpečí snášet. Pod pojmem „překročení mezí“ pak rozumí případy, kdy byl způsoben následek zřejmě stejně závažný nebo ještě závažnější, než který hrozil. Nejsou-li tedy splněny podmínky z první kategorie, stav krajní nouze vůbec nevznikne, naproti tomu, poruší-li ochránce požadavek proporcionality, vybočí svým jednáním z mezí krajní nouze. K tomu Kubová²⁴ uvádí, že v důsledku nerozlišování mezi podmínkami a mezemi krajní nouze „tento přístup vede k tomu, že pojmu překročení mezí krajní nouze se používá ve významu nesplnění některé z podmínek krajní nouze“. Dle mého názoru kategorizace podmínek krajní nouze podle Vokouna umožňuje přesnější a výstižnější používání pojmu „překročení mezí“ krajní nouze a odlišovat ho od situací, kdy stav krajní nouze vůbec neexistuje. V literatuře se však převážně takové členění nepoužívá, proto v dalším výkladu striktně nerozlišuji mezi uvedenými dvěma kategoriemi podmínek krajní nouze, přestože se mi takové dělení jeví jako terminologicky správnější.

Jak jsem již dříve uvedla, jednání v krajní nouzi vylučuje protiprávnost a trestní odpovědnost ochránce. To ovšem za předpokladu, že ochránce splnil všechny zákonné požadavky. Existují však případy, které se v důsledku nedostatku některé podmínky

²³ Vokoun, R.: (A.U.C.I. 3/1989) *Vybrané aktuální otázky nutné obrany a krajní nouze*. Acta Universitatis Carolinae-Iuridica 3/1989, s. 61-64.

²⁴ KUBOVÁ, O.: K některým otázkám krajní nouze, Bulletin advokacie 10/1998, s. 49 a násl.

stavu krajní nouze pouze blíží. Šámal²⁵ uvádí, že „stav vybočení z mezí krajní nouze je dán tehdy, jestliže některé její podmínky existovaly, ale nikoli zcela ve všech směrech“. Učebnice²⁶ trestního práva pak shodně kategorizují případy překročení mezí krajní nouze, tzv. excesů následujícím způsobem:

- **Exces intenzivní** – následek způsobený jednáním ochránce byl zřejmě stejně závažný nebo ještě závažnější, než který hrozil.
- **Exces extenzivní** – vybočení z časových mezí, tzn. k jednání došlo v době, kdy nebezpečí přímo nehrozilo nebo již pominulo.
- **Absence podmínky subsidiarity** – nebezpečí bylo možno odvrátit jinak.
- **Existovala povinnost nebezpečí snášet.**

Z hlediska zavinění se může jednající dopustit excesu úmyslným jednáním, nedbalostně, ale i nezaviněně. Na posouzení míry zavinění bude mít však vliv i psychologický stav ochránce v rozhodném okamžiku. Exces ochránce může být totiž důsledkem silného rozrušení ze strachu, zmatku či leknutí, ale i pomstychtivosti či jiné podobné pohnutky. První případ literatura označuje jako tzv. exces chabý (astenický), ve druhém případě se hovoří o tzv. excesu jarém (stenickém). Vybočil-li tedy ochránce úmyslně z podmínek krajní nouze a usmrtil jiného v silném rozrušení, úleku, zmatku nebo jiného omluvitelného hnutí mysli anebo v důsledku předchozího zavrženíhodného jednání poškozeného, je to důvodem pro aplikaci privilegované skutkové podstaty zabití dle § 141 TZ, případně, způsobil-li za takových okolností ublížení na zdraví nebo těžkou újmu na zdraví, použití privilegované skutkové podstaty ublížení na zdraví z omluvitelné pohnutky dle § 146a TZ. O těchto a dalších důsledcích excesů pojednávám v kapitole 4. Právní následky překročení mezí krajní nouze a nutné obrany.

Případy, kdy ochránce jednal v omylu o okolnostech vylučujících protiprávnost, se posoudí dle zásad o pozitivním skutkovém omylu dle § 18 odst. 4 TZ. Podrobnější

²⁵ Šámal, P. a kol.: *Trestní zákoník I. § 1 až 139. Komentář*. 2. vydání. Praha: C. H. Beck, 2012, s. 395.

²⁶ Solnař, V., Císařová, D., Fenyk, J.: *Základy trestní odpovědnosti: podstatně přepracované a doplněné vydání*. Vyd. 1. Praha: Orac, 2003. s. 144. Šámal, P. a kol.: *Trestní zákoník I. § 1 až 139. Komentář*. 2. vydání. Praha: C. H. Beck, 2012, s. 395. Novotný, O., Vanduchová, M., Šámal, P. a kol.: *Trestní právo hmotné. Obecná část*. 6. vydání, Praha: Wolters Kluwer ČR, a.s., 2010, s. 263.

pozornost jsem tomuto tématu věnovala v kapitole Domnělá (tzv. putativní) krajní nouze, proto si zde dovoluji na ni odkázat.

Trestní zákoník o překročení mezi krajní nouze nic bližšího neuvádí, nicméně z dikce ustanovení § 41 písm. g) „*Soud jako k polehčující okolnosti přihlédne zejména k tomu, že pachatel...spáchal trestný čin odvraceje útok nebo jiné nebezpečí, aniž byly zcela splněny podmínky nutné obrany nebo krajní nouze*“, přímo vyplývá, že při stanovení druhu a výměry trestu soud přihlíží k překročení mezi krajní nouze jako k polehčující okolnosti.

2.2.2 Nebezpečí přímo hrozící zájmu chráněnému trestním zákoníkem

2.2.2.1 Pojem nebezpečí

Jak již bylo řečeno, ten kdo jedná v krajní nouzi, odvrací nebezpečí přímo hrozící zájmu chráněnému trestním zákoníkem. Z toho vyplývá, že proto, aby stav krajní nouze vůbec vznikl, musí být přítomen prvek nebezpečí. Bez nebezpečí nemůže zcela logicky stav nouze existovat, a tudíž ani nikoho opravňovat k jednání, které jinak požívá zvláštní ochrany ve smyslu § 28 TZ.

Nebezpečím ve smyslu uvedeného ustanovení rozumíme stav, kdy chráněnému zájmu hrozí porucha. Zpravidla není rozhodující, z čeho takové nebezpečí pramení. Může být způsobeno přírodními silami (požáry, povodně), zvířaty, člověkem (řidičem při dopravní nehodě), technickými závadami nebo např. biologickými či fyziologickými procesy (epidemie). Nebezpečí může spočívat i v útoku člověka (proti němuž je jinak přípustná nutná obrana), to ovšem za předpokladu, že způsobená škoda vznikla k újmě někoho jiného než samotného útočnicka (Srov. 7 Tz 9/1987).²⁷ Takovým případem může být (za splnění podmínek krajní nouze) např. jednání bankovní úřednice, která při loupežném přepadení pod hrozbou nožem vydala útočnickovi 50.000 Kč. Odvracela nebezpečí spočívající v útoku člověka a způsobila bance (nikoli útočnickovi) škodu ve výši padesáti tisíc Kč. Vedle toho, může být původcem nebezpečí i sama ohrožená

²⁷ Šámal, P. a kol.: *Trestní zákoník I. § 1 až 139. Komentář*. 2. vydání. Praha: C. H. Beck, 2012, s. 391.

osoba, např. pokud v důsledku nebezpečného nakládání s pyrotechnikou způsobila požár. Je nutné zde však upozornit, že právní ochrana ve smyslu § 28 TZ nenáleží osobě, jež nebezpečí záměrně vyprovokovala, aby se vyhnula trestnímu stíhání a zakryla tak vlastní trestnou činnost. To by totiž bylo zcela jistě v logickém rozporu se samotnou podstatou a smyslem institutu krajní nouze. To samé platí i pro jednání, která nejsou protiprávní, nevyvolávají nebezpečí a nejsou tedy způsobilá k tomu, aby byla odvrácena jednáním v krajní nouzi, např. akt v nutné obraně.²⁸ Nebezpečí může pramenit i z útoku osob trestně neodpovědných, tuto problematiku však systematicky řadíme spíše pod jednání v nutné obraně, proto se touto otázkou zabývám v následující části této práce v kapitole Jednání osob trestně neodpovědných.

Z uvedeného je patrné, že zdroj nebezpečí není pro vznik stavu krajní nouze rozhodujícím kritériem. Zcela zásadní však je, aby nebezpečí existovalo ve formě, v jaké ji vyžaduje zákon, tj. aby šlo o nebezpečí přímo hrozící v okamžiku jednání ochránce.

2.2.2.2 Zájem chráněný trestním zákoníkem

Jednáním v krajní nouzi se odvrací nebezpečí, které hrozí zájmu chráněnému trestním zákoníkem. Tyto zájmy jsou vyjádřením objektů trestných činů, které jsou upraveny ve zvláštní části trestního zákoníku. Jsou to zájmy jednotlivců, společnosti, fyzických a právnických osob bez ohledu na to, je-li jejich subjektem sám jednající nebo někdo jiný (tzv. *pomoc v krajní nouzi*). Trestní zákoník chrání např. život, zdraví, svobodu, osobnost člověka, lidskou důstojnost, soukromí, majetek a další. Ochrana se poskytuje uvedeným zájmům jako takovým, tedy druhově z kvalitativního hlediska, nikoli kvantitativně, jak trestní zákoník k trestní odpovědnosti u některých trestných činů vyžaduje. Pokud je tedy chráněným zájmem např. majetek, není rozhodující, jestli konkrétní ustanovení vyžaduje způsobení škody nikoli nepatrné, a je tedy možné jednat v krajní nouzi, i když se chrání nižší majetková hodnota.²⁹

²⁸ Šámal, P. a kol.: *Trestní zákoník I. § 1 až 139. Komentář*. 2. vydání. Praha: C. H. Beck, 2012, s. 391.

²⁹ Šámal, P. a kol.: *Trestní zákoník I. § 1 až 139. Komentář*. 2. vydání. Praha: C. H. Beck, 2012, s. 392.

A *contrario*, zájmy, které trestní zákoník nechrání, nemohou podléhat ani ochraně ve smyslu ustanovení § 28 TZ (např. jednání v rámci přípustného rizika podle § 31 TZ). Jak jsem již uvedla, chráněn není ani čin, který směřuje proti tomu, kdo jedná v krajní nouzi nebo nutné obraně, a logicky je krajní nouze nepřípustná také v případě odvracení následků oprávněných jednání, jako je např. výkon soudních rozhodnutí.³⁰

2.2.2.3 Nebezpečí přímo hrozící a tzv. extenzivní exces

Nebezpečí, které se jednáním v krajní nouzi odvrací, musí být reálné a musí hrozit přímo, bezprostředně. Požadavek bezprostředního ohrožení je explicitně vyjádřen v ustanovení § 28 odst. 1 TZ, které uvádí, že *“Čin jinak trestný, kterým někdo odvrací nebezpečí přímo hrozící zájmu chráněnému trestním zákonem, není trestným činem“*. Ve smyslu uvedeného ustanovení se přímo hrozícím nebezpečím rozumí takový stav, kdy vývoj událostí postupně a nezadržitelně směřuje k poruše chráněného zájmu, nebo kdy se takový vývoj sice zastavil, ale jsou splněny všechny ostatní podmínky jeho vzniku, a je pouze otázkou náhody, zda porucha nastane.³¹ Uvedené ustanovení vyžaduje, aby nebezpečí bylo přímo hrozící. Slovesný přívlastek hrozící vyjadřuje aktuálně probíhající děj, časový úsek, ve kterém nebezpečí trvá. Možnost ochránce odvrátit nebezpečí jednáním v krajní nouzi se omezuje právě na tuto dobu. Z toho vyplývá, že nemůže jednat v krajní nouzi ten, který odvrací nebezpečí na zájmu chráněném trestním zákoníkem, které již pominulo, nebo které má v budoucnu teprve nastat. Jednání ochránce, který by odvracel nebezpečí, jež nehrozilo přímo (ve smyslu shora uvedeném), by bylo vybočením z mezí krajní nouze, které literatura označuje jako tzv. *exces extenzivní*.

K požadavku bezprostředního ohrožení zájmu chráněného trestním zákoníkem jako podmínce jednání v krajní nouzi se soudy vyjádřily v řadě rozhodnutí. Na dvou následujících případech si ukážeme, jakými úvahami se soudy při posuzování existence či neexistence přímo hrozícího nebezpečí řídily. Ústavní soud v rozhodnutí II. ÚS

³⁰ Šámal, P. a kol.: *Trestní zákoník I. § 1 až 139. Komentář*. 2. vydání. Praha: C. H. Beck, 2012, s. 390.

³¹ Jelínek, J. a kol.: *Trestní právo hmotné. Obecná část. Zvláštní část*. 2. aktualizované vydání. Praha: Linde, 2006, s. 243.

2435/09-1 judikoval, že nejedná za podmínek krajní nouze ten, kdo se dopustil krádeže proto, že neměl peníze na základní potraviny. Aby byl požadavek bezprostředního ohrožení naplněn, muselo by být současně prokázáno, že byl již v takovém stadiu hladu, který jej bezprostředně ohrožoval na životě. „*Stav bídy (nouze) zakládá beztrestnost, byla-li takové síly, že jí byl život pachatele nebo osoby jemu blízké přímo a bezprostředně ohrožen, a nebylo-li jiného východiska k záchraně života, než spáchat trestný čin, takže jedinou pohnutkou byl názor pachatele, že jinak zemře hlady.*“ Ve vztahu k přímo hrozícímu nebezpečí Nejvyšší soud vyjádřil také svůj názor v rozhodnutí 3 Tdo 414/2010, ve kterém uvedl „*okolnost, že obviněný porušil uložený zákaz pobytu proto, aby si našel práci a opatřil si prostředky k obživě, nenaplňuje skutkovou podstatu krajní nouze podle § 28 TZ. O krajní nouzi by se ovšem mohlo jednat například v případě, že obviněný uložený zákaz pobytu porušil proto, aby navštívil lékaře při akutním ohrožení svého života nebo zdraví, přičemž lékařská pomoc by nebyla jinak dostupná*“ (dále srov. 3 Tdo 758/2011). Z uvedených rozhodnutí vyplývá, že nebezpečí můžeme považovat za hrozící přímo, jestliže události nezadržitelně směřují k porušení chráněného zájmu, přičemž orgány činné v trestním řízení musí při posuzování jeho existence vždy vycházet nejen z objektivního stavu daného případu, ale také ze subjektivního přesvědčení ochránce.

2.2.3 Podmínka subsidiarity a její nesplnění

Další podmínkou, která opravňuje ochránce jednat v krajní nouzi, je, že nebezpečí přímo hrozící zájmu chráněnému trestním zákoníkem nebylo možno za daných okolností odvrátit „jinak“. Tento požadavek literatura označuje jako tzv. podmínku subsidiarity. Svoji logickou oporu nachází v tom, že jednáním v krajní nouzi, kterým ochránce odvrací hrozící nebezpečí, se dotýká zájmů osob, které zpravidla vznik takového nebezpečí nezavinily, ani se na něm nepodílely, a je tedy zájem na tom, aby bylo nebezpečí odvráceno jinak než na úkor těchto osob.

Otázkou je, jak co nejpřesněji vykládat výraz „jinak“, když trestní zákoník žádnou definici tohoto pojmu neobsahuje. Jak uvádí Kubová,³² situace je jasná, existuje-li jediný možný způsob, jak hrozící nebezpečí odvrátit. V takovém případě je podmínka subsidiarity splněna a stav krajní nouze může vzniknout. Problémy nečiní ani situace, kdy má ochránce možnost odvrátit hrozící nebezpečí bez způsobení škody, typicky např. útekem, pak musí dát vždy přednost takovému řešení³³. Jak se ale posoudí případy, kdy existuje několik způsobů řešení a každý z nich nese riziko způsobení škody? Jak uvádí Šámal³⁴, někdy je podmínka subsidiarity interpretována tak, že „jednající zvolil ze všech možných způsobů řešení ten, který způsobuje nejmenší škodu“. Tento přístup je však nevhodný s ohledem na to, že trestní zákoník žádný takový požadavek neobsahuje a také proto, že porovnání následku, který hrozil a který byl jednáním ochránce způsoben, je zahrnut v podmínce proporcionality. Zákonodárce ve smyslu ustanovení § 28 odst. 2 TZ váže příslovce „jinak“ na jiný způsob odvrácení hrozícího nebezpečí, nikoli na použitý způsob jeho odvrácení jako u nutné obrany. To potvrdil i Nejvyšší soud v rozhodnutí 3 Tz 54/1971, ve kterém vyslovil názor, že „při posuzování krajní nouze není na rozdíl od nutné obrany rozhodující přiměřenost či nepřiměřenost způsobu odvrácení hrozícího nebezpečí. Rozhodující pro hodnocení vybočení z mezí krajní nouze je, bylo-li toto nebezpečí možno odvrátit jinak, nebo zda způsobený následek je zřejmě stejně závažný nebo ještě závažnější než ten, který hrozil“.

Hodnotíme-li jednání ochránce, kterým odvracel nebezpečí, musíme vždy vycházet z jeho reálných možností, které existovaly a které mohl využít k tomu, aby hrozící nebezpečí včas a spolehlivě odvrátil. Shodně vyslovil názor Nejvyšší soud ve shora uvedeném rozhodnutí, když uvedl, že „při hodnocení, zda nebezpečí bylo možno odvrátit jinak, je třeba brát v úvahu jen ty možnosti obviněného, kterými bylo možno odvrátit nebezpečí včas, tj. ještě před porušením zájmu chráněného trestním zákonem, kterému nebezpečí hrozilo“.³⁵ Významnými faktory, bez kterých nemůžeme správně posoudit skutkový děj konkrétního případu, jsou subjektivní vlivy (např. časová tíseň a

³² KUBOVÁ, O.: K některým otázkám krajní nouze, Bulletin advokacie 10/1998, s. 49 a násl.

³³ Srov. 10 To 28/1954, 11 Tdo 1396/2012-20.

³⁴ Šámal, P. a kol.: *Trestní zákoník I. § 1 až 139*. Komentář. 2. vydání. Praha: C. H. Beck, 2012, s. 393.

³⁵ Srov. 1 Tz 2/1968, 7 Tz, 17/1989. Dále k řízení motorového vozidla řidičem, kterému byl uložen trest zákazu řízení motorových vozidel viz 3 Tdo 956/2011-21 a 3 Tdo 862/2011-19.

psychické rozrušení), jež plynou z hrozícího nebezpečí. Je totiž nesporné, že situace se může ochránci v okamžiku přímo hrozícího nebezpečí jevit jinak, než při pozdějším hodnocení.

Soudy se již několikrát zabývaly otázkou subsidiarity v souvislosti s řízením motorového vozidla pod vlivem alkoholu. Dospěly k závěru, že v krajní nouzi jedná řidič motorového vozidla, který jede v podnapilém stavu jenom proto, aby po dopravní nehodě zajistil lékařskou pomoc pro zraněného účastníka nehody, jehož zdraví nebo život jsou přímo ohroženy, a není možné zajistit mu lékařskou pomoc jiným způsobem. Pokud by ale řidič mohl zraněnému zprostředkovat lékařskou pomoc např. telefonickým přivoláním záchranné služby nebo jeho odvozem do nemocnice střízlivým řidičem, musel by takový způsob odvrácení hrozícího nebezpečí upřednostnit. V opačném případě by nesplnil zákonnou podmínku subsidiarity, nejednal by tedy za stavu krajní nouze a byl by za takový čin trestně odpovědný. Takovou situaci bych zde ráda ilustrovala na případě, kterým se zabýval Nejvyšší soud ve svém rozhodnutí 7 Tz 17/1989. Skutkový děj se odehrál tak, že obviněný v nočních hodinách řídil po předchozí konzumaci alkoholu (1,54 g/kg) motorové vozidlo. Obviněný na svou obranu uvedl, že jednal v krajní nouzi ve smyslu § 14 tr. zák., neboť vozidlo řídil proto, aby odvrátil nebezpečí, které hrozilo jeho dceři, která byla v noci postižena bolestmi spojenými s křečemi. Obviněný v domnění, že jde o ohrožení jejího života, se rozhodl ji odvézt do nemocnice. Za uvedený čin byl obviněný uznán vinným trestným činem opilství podle § 201 tr. zák. Okresní i Nejvyšší soud dospěly ke shodnému závěru, že podmínky jednání v krajní nouzi podle § 14 tr. zák. splněny nebyly, protože uvedené ustanovení mimo jiné předpokládá, že nebezpečí, které hrozí zájmům chráněným trestním zákonem, nelze za daných okolností odvrátit jinak. V případě obviněného bylo však prokázáno, že pomoc dceři mohl zajistit telefonickým přivoláním lékařské pomoci, zejména když jeden ze sousedů obviněného, kterého obviněný bezvysledně žádal o odvoz dcery do nemocnice, měl telefon a byl ochoten jej použít, pokud by ho o to obviněný požádal.

2.2.4 Požadavek povinnosti nebezpečí snášet a jeho nesplnění

Dalším požadavkem, který trestní zákoník vymezuje jako negativní podmínku jednání v krajní nouzi a který vylučuje protiprávnost jednání ochránce, je neexistence povinnosti ochránce hrozící nebezpečí snášet. Tento požadavek byl v letech 1950-1961 obsažen v trestním zákoně v § 9 odst. 2, do trestního zákona č. 140/1961 Sb. tato podmínka převzata nebyla³⁶ a součástí platné právní úpravy se stala až s přijetím zákona č. 40/2009 Sb., trestní zákoník.

Existuje určitá, zvláštními právními předpisy vymezená kategorie osob, které je uložena povinnost přímo hrozící nebezpečí snášet a která se nemůže dovolávat jednání v krajní nouzi s poukazem na vlastní ohrožené zájmy. Zvláštní postavení těchto osob může být dáno jejich vlastností (např. voják ve válce) nebo povoláním. Zákonodárce u těchto osob tedy předpokládá, že v důsledku jejich mimořádných znalostí, schopností a zkušeností, které plynou z jejich postavení, mají povinnost určitý druh nebezpečí snášet. Pokud by tyto osoby porušily zákonem uloženou povinnost nebezpečí snášet, nebyl by jejich čin chráněn jednáním v krajní nouzi. Tak např. lékař nemůže v nemocnici odmítnout ošetření pacienta nakaženého virem HIV s odvoláním na ohrožení vlastního zdraví, hasič je povinen při požáru snášet ohrožení ohněm a kouřem a policista při policejním zákroku na fotbalovém musí snést ohrožení skupinou výtržníků. Pokud by tomu tak nebylo, byla by vyloučena protiprávnost některých trestných činů, např. neposkytnutí pomoci.³⁷

Tuto podmínku však nelze vykládat absolutně a je třeba vždy přihlédnout ke konkrétní situaci a všem okolnostem. Nelze tedy např. po záchranáři zdravotnické služby spravedlivě požadovat, aby zasahoval na místě epidemie vysoce nakažlivé, životu nebezpečné choroby za situace, kdy nemá žádné potřebné ochranné a zdravotnické pomůcky a fatálně by tak ohrozil svůj život. Musí však učinit vše k tomu,

³⁶ KUBOVÁ, O.: K některým otázkám krajní nouze, Bulletin advokacie 10/1998, s. 49 a násl.

³⁷ KUČHTA, J.: Několik poznámek k postavení a formulaci okolností vylučujících protiprávnost v připravované rekodifikaci trestního zákona, Trestněprávní revue 2/2003, s. 47.

aby si je co nejrychleji zajistil a poskytl potřebnou pomoc.³⁸ Má-li ohrožený zákonem stanovenou povinnost nebezpečí snášet, nelze jeho jednání posuzovat dle ustanovení o krajní nouzi, a tudíž ani jednání osoby jiné, která s ním jednala v součinnosti není tzv. pomocí v krajní nouzi. Jak totiž přímo z textu § 28 odst. 2 TZ vyplývá, není rozhodující, jestli má povinnost nebezpečí snášet ten, kdo odvrací nebezpečí hrozící chráněnému zájmu, rozhodující je, jestli má takovou povinnost ten, jehož zájmy jsou ohroženy.

S ohledem na to, že při hodnocení jednání ochránce, který měl zvláštní povinnost hrozící nebezpečí snášet, může být hranice mezi stavem, který opravňuje k jednání v krajní nouzi a který již nikoli, velice tenká, je v zájmu spravedlnosti, aby byly takové situace posuzovány se zvláštní obezřetností. To ovšem klade vysoké požadavky na erudici a zkušenost orgánů činných v trestním řízení.

2.2.5 Podmínka proporcionality a tzv. exces intenzivní

Od roku 1852 do roku 1950 na území dnešní České republiky platil trestní zákon č. 117/1852 ř. z., který v § 2 písm. g) upravoval krajní nouzi jako jednu z okolností vylučujících „zlý úmysl“, kterého bylo ke spáchání zločinu zapotřebí, a definoval jej jako skutek, který se stal z „neodolatelného donucení“. Tehdejší teorie i praxe připouštěly, aby osoba jednající ve stavu krajní nouze způsobila stejně velkou škodu, jaká jí hrozila. Následně s účinností trestního zákona č. 86/1950 Sb. došlo ke změně v pojetí institutu krajní nouze a v § 9 odst. 1 tento zákon stanovil, že škoda způsobená při odvracení nebezpečí musí být menší než ta, která hrozila.³⁹

Trestní zákoník č. 140/1961 pak podmínku proporcionality modifikoval do podoby, v jaké ji známe dnes. Platná právní úprava nedovoluje subsumovat jednání ochránce pod ustanovení o krajní nouzi, jestliže způsobený následek takového jednání je zřejmě stejně závažný nebo ještě závažnější než ten, který hrozil. Tímto trestní zákoník v ustanovení § 28 odst. 2 vymezuje další negativní podmínku jednání v krajní nouzi, kdy pro účely posouzení jejího splnění srovnáváme závažnost následku

³⁸ Šámal, P. a kol.: *Trestní zákoník I. § 1 až 139. Komentář*. 2. vydání. Praha: C. H. Beck, 2012, s. 394.

³⁹ KUBOVÁ, O. K některým otázkám krajní nouze. *Bulletin advokacie* 10/1998, s. 49 a násl.

ohroženého a obětovaného zájmu. Z uvedeného ustanovení je patrné, že je nepřípustné jednáním v krajní nouzi obětovat rovnocenný nebo dokonce závažnější zájem, než který hrozil. Taková právní úprava se může zdát poněkud přísná, její opodstatnění lze však dovodit z toho, že při jednání v krajní nouzi jsou dotčeny zájmy osob, které se zpravidla na vzniku nebezpečí zájmu chráněnému trestním zákoníkem nepodílely, a bylo by proto nespravedlivé na ně přenášet riziko stejné nebo dokonce vyšší škody. Tento požadavek je vyjádřen klasickou zásadou: „*De duobus malis minus est semper eligendum*“ tedy, že ze dvou zel je vždy třeba zvolit to menší.⁴⁰

Na základě jakých skutečností posoudit závažnost způsobeného a hrozícího následku a spravedlivě rozhodnout, zda-li ochránce jednal v mezích krajní nouze či nikoli? Převážná část odborné veřejnosti se shoduje na tom, že posuzovat význam zájmu chráněného trestním zákoníkem je třeba z objektivního i subjektivního hlediska, tedy vždy vycházet z konkrétní situace s přihlédnutím ke všem souvislostem. Jak výše uvedeno, zákonodárce v § 28 odst. 2 TZ vyžaduje, aby jednáním v krajní nouzi nebyl způsoben následek „*zřejmě stejně závažný nebo ještě závažnější než ten, který hrozil.*“ Správná interpretace uvedeného ustanovení má zcela zásadní význam pro jeho správnou aplikaci. Z formulace, že způsobený následek nesmí být „*zřejmě*“ stejně závažný, vyplývá, že situaci je nutno hodnotit z toho, jak se jednajícímu jevila v době činu, a to s přihlédnutím k jeho schopnostem, možnostem i psychickému stavu. „*Zřejmě*“ je to, co je jasné, nepochybné a očividné a vyjadřuje tak subjektivní kategorii, která je závislá na individuálním hodnocení jednajícího, jeho představě a psychických zvláštностech. Subjektivní hledisko však nemůže být jediným kritériem pro posouzení závažnosti způsobeného a hrozícího následku. Takový výklad by vedl k situacím, kdy by posouzení jednání ochránce záviselo jen na tom, jakou o ní měl v daný okamžik představu, resp. jak o této představě vypovídal a jak se orgánům činným v trestním řízení podařilo jeho výpověď potvrdit či vyvrátit. V důsledku takového přístupu by ochránce mohl přizpůsobovat svoji výpověď tak, aby způsob a následek použité obrany

⁴⁰ Novotný, O., Vanduchová, M., Šámal, P. a kol.: *Trestní právo hmotné. Obecná část*. 6. vydání, Praha : Wolters Kluwer ČR, a.s., 2010, s. 262.

odpovídal jeho představě o dané situaci. Bylo by tedy nesporně obtížné prokázat, kdy ochránce jednal za podmínek krajní nouze a kdy se dopustil *excesu*.⁴¹

Objektivní kritérium pro hodnocení významu chráněného zájmu vyjadřuje, jaké nebezpečí v daném okamžiku skutečně bylo. Můžeme v něm hledat jistý odraz hierarchie uznávaných společenských hodnot. Jako vodítko lze použít systematiku zvláštní části trestního zákoníku, který na prvním místě chrání život a zdraví, svobodu a důstojnost, rodinu, dále majetek, další zájmy fyzických a právnických osob a ústavní zřízení. Při srovnávání chráněného a obětovaného zájmu je třeba vzít v úvahu povahu chráněného zájmu (kvalitativní hledisko), intenzitu jeho porušení či ohrožení (kvantitativní hledisko) a pravděpodobnost vzniku škody. Vysoká intenzita následku na zájmu určitého typu může odůvodnit vyšší závažnost takového následku ve srovnání s nízkou intenzitou následku na zájmu, byť i významnějším.⁴² Z uvedeného můžeme dovést, že způsobí-li ochránce nepatrné ublížení na zdraví jakožto důsledek ochrany majetku velkého rozsahu, může se jednat o následek méně závažný, než který hrozil, přestože zdraví je jinak považováno za významnější zájem, než je majetek. K záchraně skupinových zájmů mohou být obětovány i významnější individuální zájmy a naopak k ochraně zájmů jednotlivce mohou být porušeny i méně důležité zájmy skupinové.⁴³ Jak uvádí i judikatura, podmínku proporcionality nesplní ten, kdo pro záchranu vlastního života obětuje život cizí. Je tomu tak proto, že lidský život je chráněn bez ohledu na jeho kvalitu a na to, jak plnohodnotně ho ten který člověk prožije. Pokud by tomu tak nebylo, byl by porušen základní morální princip rovnosti lidí. Jestliže by však ochránce obětováním jednoho lidského života zachránil životy více lidí, splnil by požadavek proporcionality a jednal by v mezích krajní nouze.⁴⁴ ⁴⁵ Zastánci čistě

⁴¹ Vokoun, R.: (A.U.C.I. 3/1989) *Vybrané aktuální otázky nutné obrany a krajní nouze*. Acta Universitatis Carolinae-Iuridica 3/1989, s. 40-41.

⁴² Novotný, O., Vanduchová, M., Šámal, P. a kol.: *Trestní právo hmotné. Obecná část*. 6. vydání, Praha: Wolters Kluwer ČR, a.s., 2010, s. 262.

⁴³ Šámal, P. a kol.: *Trestní zákoník I. § 1 až 139. Komentář*. 2. vydání. Praha: C. H. Beck, 2012, s. 394.

⁴⁴ Solnař, V., Císařová, D., Fenyk, J.: *Základy trestní odpovědnosti: podstatně přepracované a doplněné vydání*. Vyd. 1. Praha: Orac, 2003. s. 142.

⁴⁵ Srov. 3 To 72/1980: „*Stav krajnej núdze môže byť vyvolaný vyhrážkami a nátlakom zo strany tretej osoby na voľu obvineného, z ktorých vyplýva nebezpečenstvom priamo hroziace záujmom chráneným trestným zákonom a ktoré obmedzujú slobodu rozhodovania obvineného. Jednou z podmienok krajnej núdze je, aby následok nebol zrejme rovnako závažný alebo ešte závažnejší ako ten, ktorý hrozil. Uvedení podmienku nespĺňa konanie páchatela, ktorý zachraňuje vlastný život tým, že usmrtí iného.*

objektivního hlediska vycházejí při hodnocení jednání ochránce pouze z toho, jaké nebezpečí skutečně bylo, oproštění od jakýchkoli subjektivních vjemů a faktorů působících na psychický stav ochránce. Domnívám se však, že takové pojetí klade na ochránce neúměrně vysoké až zcela nedosažitelné nároky co do hodnotících schopností, protože od napadeného ochránce vyžaduje, aby zcela racionálně zhodnotil danou situaci a správně odhadl závažnost hrozícího nebezpečí.

Ochránce, který by svým jednáním v krajní nouzi způsobil zřejmě stejně závažný nebo ještě závažnější následek než ten, který hrozil, a nedodržel by tak požadavek proporcionality, by vybočil z mezí krajní nouze a jednal by v tzv. *intenzivním excessu*. Pro hodnocení významu chráněných zájmů neexistuje obecné pravidlo a v literatuře i praxi tak panuje značná nejednotnost názorů na to, jak spravedlivě posoudit závažnost následku způsobeného jednáním v krajní nouzi se závažností následku, který hrozil.

2.3 Domnělá (tzv. putativní) krajní nouze

Zvláštním případem jednání v krajní nouzi je situace, kdy se ochránce mylně domnívá, že některému chráněnému zájmu skutečně přímo hrozí nebezpečí a v důsledku takové mylné představy odvrací nebezpečí, které ve skutečnosti neexistuje. Nauka označuje takové jednání jako domnělou tzv. putativní krajní nouzi. Tato mylná představa ochránce, za jinak splněných podmínek krajní nouze, vylučuje jeho odpovědnost za trestný čin spáchaný úmyslně a z vědomé nedbalosti. Z hlediska zavinění by však mohl být takový skutek kvalifikovaný jako trestný čin spáchaný z nevědomé nedbalosti, a to za předpokladu, že vzhledem k okolnostem a k svým osobním poměrům ochránce vědět měl a mohl, že neexistují skutečnosti, které by vylučovaly protiprávnost jeho jednání. Jednání ochránce se tedy posoudí dle zásad o pozitivním skutkovém omylu podle § 18 odst. 4 TZ.⁴⁶

Túto podmienku však môže spňat konanie, ktorým obvinený obetovaním jedného ľudského života zachráni život viacerých ľudí.“

⁴⁶ Šámal, P. a kol.: *Trestní zákoník I. § 1 až 139. Komentář*. 2. vydání. Praha: C. H. Beck, 2012, s. 392.

Od domnělé krajní nouze je nutno odlišovat případy, kdy ochránce jedná v negativním skutkovém omylu, totiž situace, kdy neví o tom, že existují okolnosti vylučující protiprávnost jeho jednání. Učebnice trestního práva⁴⁷ připouští jako možné řešení kvalifikovat takový skutek jako pokus trestného činu a uvádí příklad, kdy „bytař“ netušil, že rozbitým oknem, k němuž došlo při samotném vloupání, se odvětral plyn unikající z karmy, čímž byla zachráněna osoba nacházející se v uvedeném bytě [§ 21 odst. 1 k § 205 odst. 1 písm. b), odst. 3 TZ].

Otázka domnělé tzv. putativní krajní nouze byla již několikrát předmětem rozhodování soudů. Uvedu zde dvě rozhodnutí, ve kterých soudy vyslovily svůj názor k této problematice. Nejvyšší soud SSR se otázkou domnělé tzv. putativní krajní nouze zabýval v rozhodnutí 7 Tz 25/1979. Předmětem řešení bylo trestní stíhání obviněného, který byl obviněn ze spáchání trestného činu opilství, kterého se dopustil tím, že řídil osobní motorové vozidlo pod vlivem alkoholu (1,11 promile). Obviněný na svoji obhajobu uvedl, že jednal ve stavu krajní nouze, neboť se uvedeného činu dopustil proto, že vezl svého bratra, který si stěžoval na prudké bolesti břicha na ošetření do nemocnice. V souladu s tím, co jsem uvedla v předchozím výkladu, Nejvyšší soud dospěl k závěru, že bude-li na základě dokazování zjištěno splnění všech podmínek jednání v krajní nouzi a nepodaří-li se vyvrátit obranu obviněného, alespoň v tom, že se domníval, že jeho bratr trpí akutními zdravotními problémy a potřebuje okamžitou lékařskou pomoc, bude jeho čin posouzen dle zásad o pozitivním skutkovém omylu, a proto bude vyloučena jeho odpovědnost za úmyslný trestný čin. Ve druhém případě se Krajský soud v rozhodnutí 10 To 28/1954 zabýval odvoláním obviněného proti rozsudku Lidového soudu, jímž byl uznán vinným ze spáchání trestného činu ublížení na zdraví. Skutek se odehrál po rodinné rozepři mezi obviněným a tchýní jeho bratra. Obviněný povalil poškozenou na zem, zkroutil jí za zády zápěstí, aby nemohla vstát, a v tomto stavu ji držel čtvrt hodiny, do příchodu policie. Obviněný na svou obranu uvedl, že jednal ve stavu krajní nouze, když poškozenou povalil na zem a znemožnil jí pohyb. Obával se o děti svého bratra, které poškozená předchozí den odvedla nečekaně z domu. Poškozenou považoval za nebezpečnou osobu a z jejího předchozího výhružného

⁴⁷ Kratochvíl, V. a kol.: *Kurs trestního práva. Trestní právo hmotné. Obecná část*. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 2009, s. 369.

jednání dovedl, že jsou děti ohroženy. Krajský soud odvolání obviněného zamítl a uvedl, že „*krajní nouze předpokládá, aby pohnutkou pachatelova jednání byla snaha odvrátit nebezpečí přímo hrozící. t. j. bezprostředně hrozící některým společenským vztahům uvedeným v § 9 tr. zák., dále aby pachatel nebyl povinen takové nebezpečí snášet a aby při tom byly splněny, pokud jde o velikost škody pachatelem způsobené a nutnost jeho jednání, podmínky v cit. ustanovení uvedené. Tyto předpoklady platí i u domnělé (tzv. putativní) krajní nouze, která je tu tehdy, nehrozí-li sice bezprostřední nebezpečí některému společenskému vztahu v § 9 tr. zák. uvedenému, avšak pachatel se nezaviněně domnívá, že toto nebezpečí hrozí.*“ Ze skutkového stavu bylo zjištěno, že v uvedeném případě nehrozilo žádné přímé nebezpečí ani dětem, ani jinému členu rodiny. Krajský soud však nevyločil, že v důsledku předchozího výhrušného jednání poškozené, se mohl obviněný mylně domnívat, že takové nebezpečí existuje. Ani za takového předpokladu však obviněný nemohl jednat v domnělé, tzv. putativní krajní nouzi, protože jak shora uvedeno, by musel splnit všechny zákonné podmínky krajní nouze. V tomto případě obviněný především nesplnil požadavek subsidiarity, když se ani nepokusil nebezpečí odvrátit jinak.

2.4 Závěr

V předcházejícím výkladu jsem se pokusila nastínit principy fungování institutu krajní nouze, jeho smysl a účel. Závěrem bych ráda zdůraznila, že soudy jsou při posuzování jednotlivých případů postaveny před nelehký úkol, když mají najít spravedlivou cestu k ochraně ohrožených či porušených zájmů ochránce, který odvrací přímo hrozící nebezpečí na jedné straně, a zároveň na druhé straně efektivně poskytnout ochranu těm, kteří se na vzniku tohoto nebezpečí zpravidla nepodíleli. Je to otázka správného posouzení podmínek a mezí jednání v krajní nouzi. Osobně se domnívám, že požadavek proporcionality, jak je konstruován v současné platné právní úpravě může v některých případech odvracení nebezpečí klást přehnaně vysoké nároky na rozhodovací schopnosti ochránce u vědomí toho, že svým obranným jednáním nesmí způsobit zřejmě stejně závažný následek nebo ještě závažnější, než ten, který hrozil. Takový požadavek se mi jeví značně problematický v situaci, kdy jsou ohroženými zájmy život a zdraví. Jak jsem již uvedla, za stavu krajní nouze je nepřípustné, aby

ochránce v zájmu záchrany vlastního života obětoval život jiné osoby. Objektivně, s ohledem na princip rovnosti lidí je to nepochybně spravedlivý požadavek, nicméně se přesto domnívám, že za situace, kdy člověk bojuje o život, je jen těžko splnitelný. De lege ferenda by jistým řešením mohlo být explicitní zakotvení mírnější podmínky proporcionality právě při ochraně zájmů jako je život a zdraví. Pro posouzení, zda-li ochránce jednal v mezích krajní nouze, nebo je již překročil, je rozhodující na základě kterých skutečností bude soud závažnost následku, který hrozil a který byl skutečně způsoben hodnotit. V literatuře se můžeme setkat s čistě subjektivními i čistě objektivními koncepcemi. Osobně, jako i převážná část odborné veřejnosti a judikatura, se přikláním k názoru, že spravedlivého řešení lze docílit pouze při kombinaci obou teorií (subjektivní i objektivní) a v konkrétním případě tedy přihlížet k tomu, jaké nebezpečí skutečně bylo, ale zároveň s ohledem na to, jak se situace jevila ochránci v okamžiku odvracení nebezpečí. Za zcela nevhodné pro posouzení mezi krajní nouze považuji měřítko „*průměrného úsudku průměrného občana*“. Na základě jakých vlastností, schopností a dovedností by byl průměrný občan vygenerován? A kde by byla hranice oddělující průměrné občany od těch podprůměrných? Takové kritérium by bylo jistě nepraktické a s ohledem na to, že každá lidská bytost je jedinečná a neopakovatelná, také filozoficky i morálně neopodstatněné.

3. PŘEKROČENÍ MEZÍ NUTNÉ OBRANY

3.1 Pojem a účel nutné obrany

Jak jsem již v úvodu této práce uvedla, jedním ze základních principů demokratické společnosti, ke kterým Česká republika bezpochyby patří, je zájem na dodržování lidských práv. Není však v moci státu efektivně zabezpečit ochranu občanů před všemi útoky, které jsou proti nim namířeny. Proto jim v takových případech musí být dána možnost vystupovat vlastním jednáním na ochranu svých zájmů a práv. Jedním z možných nástrojů k dosažení tohoto účelu je institut nutné obrany, který trestní zákoník upravuje v § 29, hlavě III., obecné části.

Historie nutné obrany sahá až do pozdního středověku, v této době byl však okruh chráněných zájmů omezen pouze na život a až později došlo k rozšíření ochrany i na jiné zájmy. Institutem nutné obrany se zabývali filosofové, politici i právníci, mezi nimiž můžeme uvést např. Cicera, který nutnou obranu uznával jako přirozený zákon, nebo J. J. Rousseaua, který ji chápal jako navrácení přirozeného práva na obranu, jež bylo státu postoupeno společenskou smlouvou.⁴⁸

Nutná obrana⁴⁹ je jednou z okolností vylučujících protiprávnost a dle § 29 odst. 1 TZ se jí rozumí „*čin jinak trestný, kterým někdo odvrací přímo hrozící nebo trvajících útok na zájem chráněný trestním zákonem*“, přičemž, jak uvádí odst. 2 téhož ustanovení, „*nejde o nutnou obranu, byla-li obrana zcela zjevně nepřiměřená způsobu útoku*“. Jako u krajní nouze i zde je jednání v nutné obraně jistým řešením konfliktu dvou zájmů, kdy na jedné straně stojí zájem útočnickovým jednáním ohrožený, a na druhé straně zájem útočníka, který má být v rámci obrany obětován. Nutnou obranou se tedy odvrací útok ze strany útočníka, který je namířen proti zájmům, které chrání trestní zákoník, a je tedy jednáním společnosti prospěšným, užitečným a plně v souladu s právem. Jak uvádí Šámal⁵⁰ „*obecně lze uvést, že nutná obrana je uplatněním práva*

⁴⁸ Solnař, V., Císařová, D., Fenyk, J.: *Základy trestní odpovědnosti: podstatně přepracované a doplněné vydání*. Vyd. 1. Praha: Orac, 2003. s. 145.

⁴⁹ K vymezení nutné obrany srov. zobecňovací materiál Nejvyššího soudu Pls 5/1965.

⁵⁰ Šámal, P. a kol.: *Trestní zákoník I. § 1 až 139. Komentář*. 2. vydání. Praha: C. H. Beck, 2012, s. 395.

proti bezpráví, kdy svépomoc nahrazuje nedostatek ochrany zájmů chráněných trestním zákoníkem ze strany veřejné moci (nahrazuje vlastně zásah veřejných orgánů)“.

Jednání ve stavu nutné obrany není škodlivé ani protiprávní, proto takový čin není trestným činem⁵¹, ani přestupkem a nelze za něj uložit trest nebo jinou sankci. Tím, že škoda vzniklá z nutné obrany vzniká zásadně útočnickovi, jde v podstatě o zvláštní, privilegovaný institut ve vztahu ke krajní nouzi, ze které škoda postihuje osobu od útočníka odlišnou. Důvodem privilegování nutné obrany je nejen zájem na okamžité reakci veřejnosti proti útoku, ale také zájem na tom, aby nedocházelo k nenahraditelným újmám na životě, zdraví i majetku.⁵² Podstatou nutné obrany je poskytnout fyzickým⁵³ i právnickým osobám možnost vystupovat na obranu zájmů svých i cizích, zájmů individuálních, kolektivních i těch, jež jsou ku prospěchu celé společnosti.

Nauka i praxe zastává obecné pravidlo, že při jednání v nutné obraně je střet zájmů obránce a útočníka řešen ve prospěch obránce, který útok odvrací. Je tomu tak proto, že útočník je iniciátorem vzniku konfliktu, a měl by nést tudíž riziko plynoucí ze situace, kterou sám vyvolal, a také proto, že je ve srovnání s obráncem ve značně zvýhodněném postavení, když závisí jen na jeho vůli, kde a jakým způsobem zaútočí. V neposlední řadě je třeba přihlídnout k psychickému zatížení a časové tísní, kterým je obránce vystaven. Musím zde však upozornit, že přestože se jednáním v nutné obraně odvrací protiprávní útok ze strany útočníka, i jeho práva musí být do jisté míry zachována. Pro určení poměru práv obránce a útočníka je rozhodující zákonné vymezení podmínek nutné obrany v trestním zákoníku.

Institut nutné obrany působí jako jakýsi morální apel na občany k jejich aktivní účasti na odvrácení hrozícího útoku, ať je namířen proti nim samotným, nebo proti jiné

⁵¹ Srov. 3 To 400/1991 „Skutečnost, že pachatel jednal za podmínek nutné obrany ve smyslu ustanovení § 13 tr. zák., vylučuje trestnost již v době jeho spáchání. Soud po takovém závěru tedy nemůže užít zprošťujícího důvodu podle § 226 písm. e) tr. ř. o zániku trestnosti; musí obviněného zprostit obžaloby podle § 226 písm. b) tr. ř. proto, že skutek není trestným činem.“

⁵² Jelínek, J. a kol.: *Trestní právo hmotné. Obecná část. Zvláštní část.* 2. aktualizované vydání. Praha: Linde, 2006, s. 248.

⁵³ Vztahuje se na jednání mladistvých podle zákona č. 218/2003 Sb., o soudnictví ve věcech mládeže a není-li to vyloučeno z povahy věci, taktéž na jednání právnických osob podle zákona č. 418/2011 Sb., o trestní odpovědnosti právnických osob a řízení proti nim.

osobě. Vedle toho působí jednání v nutné obraně preventivně tím, že zabraňuje páchání další trestné činnosti nebo v dokončení trestné činnosti již započaté. V neposlední řadě má nutná obrana (především její důsledky) významný odstrašující efekt.⁵⁴

3.2 Dílčí podmínky nutné obrany a překročení jejich mezí

3.2.1 Obecně k požadavkům nutné obrany a k problematice tzv. excesů

Jak jsem již uvedla, institut nutné obrany je prostředkem fyzických i právnických osob k odvracení útoku, který je proti nim nebo jiným osobám namířen ze strany jiné osoby a vlastními silami tak mohou bránit chráněné zájmy. Takovému jednání chybí protiprávnost jakožto zákonný znak trestného činu, a proto ho trestní zákoník explicitně označuje jako čin jinak trestný. V důsledku absence protiprávnosti činu vylučuje jednání za stavu nutné obrany trestní odpovědnost obránce. Zároveň však nutno poznamenat, že ke stavu nutné obrany nemůžeme přistupovat absolutně, to by patrně mohlo vést k libovůli obránce při odvracení útoku. Proto trestní zákoník v ustanovení § 29 vymezuje podmínky jednání ve stavu nutné obrany. První podmínkou uvedenou v odst. 1 uvedeného ustanovení je „*přímo hrozící nebo trvajícím útok na zájem chráněný trestním zákonem*“. V odst. 2 téhož ustanovení je obsažen požadavek, že obrana nesmí být „*zcela zjevně nepřiměřená způsobu útoku*.“ Tím, jak zákonodárce konstruuje jednotlivé podmínky nutné obrany, stanovuje vlastně meze jednání, které je chráněno institutem nutné obrany, a vylučuje tedy trestní odpovědnost obránce a jednání, které je již „*vybočením z mezí nutné obrany*“ se všemi trestněprávními důsledky.

Stejně, jak jsem uvedla u institutu krajní nouze, i v rámci nutné obrany někteří autoři člení podmínky nutné obrany na dvě kategorie. Vokoun⁵⁵ uvádí, že první kategorií jsou podmínky, které stav nutné obrany vůbec vytvářejí, a řadí mezi ně bezprostřední hrozbu a trvání útoku na chráněné zájmy. Jestliže by takový útok chyběl,

⁵⁴ Kratochvíl, V. a kol.: *Kurs trestního práva. Trestní právo hmotné. Obecná část*. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 2009, s. 370.

⁵⁵ Vokoun, R.: (A.U.C.I. 3/1989) *Vybrané aktuální otázky nutné obrany a krajní nouze*. Acta Universitatis Carolinae-Iuridica 3/1989, s. 61-64.

stav nutné obrany by vůbec nevznikl. Druhou kategorií jsou meze jednání v nutné obraně. Dá se říci, že jimi rozumíme hranice jednání, ve kterých se obránce za stavu nutné obrany může pohybovat. Pod pojmem „překročení mezí nutné obrany“ pak Vokoun rozumí situaci, kdy obrana byla „zcela zjevně nepřiměřená způsobu útoku“. Trestní zákoník podmínky a meze nutné obrany uvedeným způsobem, dle mého názoru dosti nelogicky, nerozlišuje. Ve smyslu § 41 písm. g) se vybočením z mezí nutné obrany rozumí stav, kdy některé podmínky nutné obrany existovaly, byla to tedy situace nutné obraně blízká, ale nebyly dány zcela ve všech směrech.⁵⁶ Soud pak k této skutečnosti přihlíží jako k polehčující okolnosti. Stejně jako u krajní nouze, i zde nauka označuje „překročení mezí“ nutné obrany jako tzv. „exces“ a člení ho následujícím způsobem:

Exces intenzivní – obránce překročil míru obranného zákroku, obrana byla zcela zjevně nepřiměřená způsobu útoku.

Exces extenzivní – obránce vybočil z časových mezí, kdy útok přímo nehrozil nebo již skončil.

Pro posouzení míry zavinění může mít při vybočení z mezí nutné obrany také vliv pohnutka obránce. Literatura a praxe rozlišuje mezi excesem jarým (stenickým), kterého se pachatel dopustí ze msty, zlosti či jiné obdobné pohnutky, a excesem chabým (astenickým), jenž je spáchán v důsledku strachu, zmatku či leknutí. Astenický exces pak nachází svůj odraz v použití privilegovaných skutkových podstat dle § 141 a 146a TZ. Jestliže nejsou zcela splněny podmínky nutné obrany, posuzuje se takový čin podle obecných zásad. Podmínkou trestnosti jednání v excesu je také zavinění, které se musí vztahovat jednak k vybočení z mezí nutné obrany, ale také ke znakům příslušné skutkové podstaty trestného činu.⁵⁷

⁵⁶ Šámal, P. a kol.: *Trestní zákoník I. § 1 až 139. Komentář*. 2. vydání. Praha: C. H. Beck, 2012, s. 408.

⁵⁷ Šámal, P. a kol.: *Trestní zákoník I. § 1 až 139. Komentář*. 2. vydání. Praha: C. H. Beck, 2012, s. 409.

3.2.2 Přímo hrozící nebo trvajícím útokem na zájem chráněný trestním zákoníkem

3.2.2.1 Vymezení útoku, útočníka, obránce

Akt nutné obrany odvrací přímo hrozící nebo trvajícím útok, který směřuje proti zájmům chráněným trestním zákonem. Útokem se zde rozumí protiprávní jednání fyzické⁵⁸ osoby, které porušuje nebo ohrožuje zájmy chráněné trestním zákonem. V rámci takového útoku není rozhodující, zda má formu konání nebo opomenutí, rozhodující je, že je to jednání protiprávní, pro společnost škodlivé. Útok může opomenutím spáchat např. ten, kdo neodvolá svého rozrušeného psa, který napadl souseda, nebo kdo porušuje domovní svobodu tím, že neopustí cizí byt nebo v něm neoprávněně setrvává. Útok mívá zpravidla povahu trestného činu, ale nemusí tomu tak být vždy, může být i přestupkem či jiným správním deliktem. Na druhou stranu se však nesmí jednat o čin zcela nepatrné závažnosti. Jistě bychom tedy za útok nepovažovali např. hlasitou debatu skupinky lidí na ulici v nočních hodinách.⁵⁹

V literatuře se můžeme setkat s různými názory na to, zda-li útok ve smyslu § 29 TZ je pouze jednání úmyslné nebo zda jím může být i nedbalostní čin. Pro tvrzení, že útok je jednáním bez ohledu na zavinění svědčí hned několik argumentů. Za prvé, trestní zákoník explicitně žádný požadavek zavinění vztahující se k útoku nevyžaduje, za druhé by to znamenalo, že nutná obrana není přípustná proti správním deliktům, které zavinění nevyžadují, a za třetí by to bylo dle mého názoru zcela v rozporu s podstatou a smyslem institutu nutné obrany, jakožto trestněprávním nástrojem, který má občanům poskytnout možnost bránit se neoprávněným zásahům do chráněných zájmů.

V důsledku toho, že útokem ve smyslu ustanovení § 29 TZ rozumíme jednání osoby nikoli zvířete, není nutná obrana (ač se to zdá nelogické) proti útokům zvířat

⁵⁸ Kratochvíl, V. a kol.: *Kurs trestního práva. Trestní právo hmotné. Obecná část*. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 2009, s. 372; uvádí, že „Z povahy věci, tj. de facto, jsou tedy vyloučeny útoky právnických osob. Proti fyzickým osobám, které by v zájmu a jménem právnických osob útok provedly, však nutná obrana přípustná je. Tím samým by šlo o obranu de iure i proti jednání (útokem) takové právní osoby.“

⁵⁹ Šámal, P. a kol.: *Trestní zákoník I. § 1 až 139. Komentář*. 2. vydání. Praha: C. H. Beck, 2012, s. 400-401.

přípustná a můžeme se jim bránit pouze za přísnějších podmínek krajní nouze. Jiná by ovšem byla situace, kdyby se jednalo o zvíře člověkem poštvané. V takovém případě by bylo zvíře tzv. „živým nástrojem, zbraní“ v rukou útočníka a napadený by mohl obranu použít nejen proti zvířeti, nýbrž i proti tomu, kdo jej poštvá. Je tomu tak proto, že zvíře je věcí v právním slova smyslu, není schopno jednat protiprávně a přestože se jeho útok fakticky blíží spíše stavu nutné obrany, právě absence protiprávnosti vylučuje obranu dle § 29 TZ.⁶⁰ Vzato do důsledku to znamená, že pokud obránce neodvrátí útok zvířete „jinak“ nebo způsobí jeho majiteli stejnou nebo větší škodu než tu, která hrozila tím, že ho usmrtí nebo zraní, bude odpovědný za trestný čin poškození cizí věci podle § 228 TZ. U vědomí toho, jak nebezpečné a nepredikovatelné útoky ze strany zvířat mohou být, a toho, že obránce bývá pod stresovým vypětím a musí se rozhodovat zpravidla v krátkém časovém intervalu, může se zdát taková právní úprava ve vztahu k obraně proti útoku člověka disproporcionální. Současně se však domnívám, že rozhodovací praxe soudu v konkrétních případech vychází z toho, že lidský život a zdraví jsou vždy významnějšími zájmy než zájem na životě zvířete a v důsledku má tak obránce proti útoku zvířete stejnou možnost obrany jako ve smyslu § 29 TZ. Domnívám se, že tím, že zákonodárce takto kategorizoval útok osob a zvířat, zbytečně zkomplikoval právní úpravu institutu nutné obrany, a proto by bylo de lege ferenda vhodné útoky zvířat explicitně zahrnout pod útok ve smyslu § 29 TZ. Od 1. ledna 2014 s účinností Nového občanského zákoníku⁶¹ se podle § 494 mění pojetí zvířete a napříště má „Živé zvíře zvláštní význam a hodnotu již jako smysly nadaný živý tvor. Živé zvíře není věcí a ustanovení o věcech se na živé zvíře použijí obdobně jen v rozsahu, ve kterém to neodporuje jeho povaze.“ Zákonodárce tímto po vzoru evropských úprav vytvořil novou kategorii odlišnou od osob a věcí. Vzhledem k tomu, že útokem dle § 29 TZ je pouze jednání osoby, domnívám se, že tato změna statusu zvířete nebude mít na rozhodovací praxi soudů vliv, že i nadále bude proti útoku zvířete přípustné jednání za podmínek krajní nouze. Rozdíl bude patrně spočívat v odůvodnění soudních rozhodnutí, v nichž již nebude uváděno, že zvíře je věcí v právním slova smyslu, ale že se jedná o zvláštní kategorii odlišnou od osob.

⁶⁰ BURDA, E.: Útok, proti kterému je přípustná nutná obrana, *Trestněprávní revue* 2/2010, s. 43.

⁶¹ Zák. č. 89/2012 Sb., Občanský zákoník.

Otázka přípustnosti nutné obrany vyvstává také v souvislosti s jednáním úředních osob. Lze se tedy proti jejich úkonům bránit za podmínek nutné obrany nebo nikoli? Šámal⁶² uvádí, že jsou-li úkony úředních osob perfektní, jedná se v podstatě o výkon práva nebo povinnosti a není proti nim tudíž nutná obrana přípustná. Jestliže však jejich úkony trpí takovými vadami jako je věcná nepříslušnost nebo naplňují-li znaky některého trestného činu, můžeme se proti nim za podmínek nutné obrany bránit.⁶³ Žádná úřední osoba totiž nemá pravomoc bezdůvodně užívat proti občanům fyzické násilí, každé takové jednání je překročením pravomoci a je proti němu přípustná nutná obrana.⁶⁴ Tato problematika je v praxi řešena především cestou judikatury. V literatuře i praxi bylo již mnohokrát předmětem sporu posouzení jednání osob trestně neodpovědných. K této otázce si dovoluji odkázat na kapitolu Jednání osob trestně neodpovědných.

Jednat v nutné obraně může jednak sama osoba, proti níž útok směřuje, ale jak vyplývá přímo ze zákona a z LZPS⁶⁵, i osoba jiná, která vystupuje na ochranu zájmů někoho jiného (tzv. *pomoc v nutné obraně*⁶⁶). Pomocníky mohou být i osoby trestně neodpovědné, a to, že při překročení mezí nutné obrany je nelze trestně stíhat na této skutečnosti nic nemění. Některé osoby jsou na základě zvláštních právních předpisů

⁶² Šámal, P. a kol.: *Trestní zákoník I. § 1 až 139. Komentář*. 2. vydání. Praha: C. H. Beck, 2012, s. 401.

⁶³ Srov. 4 Tz 128/1976 „*Prekonanie odporu, ktorý smeruje k zmareniu oprávneného služobného zákroku (použitie fyzickej sily na predvedenie vodiča motorového vozidla, odovodnene podozrivého z požitia alkoholických nápojov, ktorý odmieta dobrovoľne sa nechať predviesť a zákroku príslušníkov ZNB sa vzpiera), je právom i povinnosťou príslušníkov Zboru národnej bezpečnosti (§32 ods. 1 zák. č. 40/1974 Zb.). Preto nutná obrana proti takétomu zákroku príslušníkov ZNB nie je prípustná a použitie násilia na zamedzenie zákroku treba považovať za trestný čin útoku na verejného činiteľa podľa § 155 ods. 1 Tr. zák.*“ Dále srov. 6 Tz 70/1979 „*Ak príslušník ZNB prekročí svoju pravomoc a uskutočňuje zákrok, na ktorý nie je podľa zákona oprávnený, nepoživá ochranu verejného činiteľa podľa § 155 a 156 Tr. zák. Útok na jeho zdravie při takomto zákroku, ak občan prekročí hranice nutnej obrany, možno prípadne posúdiť len jako trestný čin proti zdraviu (§ 221 a nasl. Tr. zák.)*.“

⁶⁴ Kratochvíl, V. a kol.: *Kurs trestního práva. Trestní právo hmotné. Obecná část*. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 2009, s. 375.

⁶⁵ Čl. 2 odst. 3 „*Každý může činit, co není zákonem zakázáno, a nikdo nesmí být nucen činit, co zákon neukládá.*“ Čl. 3 odst. 3 „*Nikomu nesmí být způsobena újma na právech pro uplatňování jeho základních práv a svobod.*“ Čl. 6 odst. 4 „*Porušením práv podle tohoto článku není, jestliže byl někdo zbaven života v souvislosti s jednáním, které podle zákona není trestné.*“

⁶⁶ Srov. 7 Tz 67/1969 „*Jde o nutnou obranu, odvrací-li napadený činem jinak trestným útok na tělesnou integritu přímo mu hrozící proto, že se snažil odvrátit útok směřující proti tělesné integritě jiné osoby.*“

dokonce povinny k jednání v nutné obraně (např. v rámci dovoleného užití zbraně), úkony takových osob se pak řídí předpisy o plnění těchto povinností.⁶⁷

Šámal⁶⁸ upozorňuje, že jednání v nutné obraně nelze směřovat se situacemi, které trestní zákoník kvalifikuje jako trestný čin rvačky dle § 158, kdy se vzájemně napadá více osob (alespoň 3), přičemž jejich obrana a útok se střídají. Rozhodující pro posouzení, o kterou z uvedených situací se jedná, je správná identifikace útočníka a obránce. Útočníkem je ten, kdo vyvinul počáteční iniciativu směřující ke střetu, přičemž tato iniciativa není nezbytně podmíněna udělením „první rány“. Aby mohla být osoba označena za účastníka rvačky, musí být prokázáno, že její úmysl se vztahoval jednak k účasti na rvačce a jednak k ohrožení života či zdraví jiné osoby.⁶⁹

Správná identifikace útoku ve smyslu shora uvedeném je zcela zásadní pro to, aby bylo zjištěno, zda-li je vůbec založen stav opravňující osobu k jednání v nutné obraně a který za splnění dalších podmínek vymezených trestním zákoníkem vylučuje trestní odpovědnost obránce.

3.2.2.2 Zájem chráněný trestním zákoníkem

Okruh zájmů chráněných trestním zákoníkem, proti nimž útok směřuje, je shodný s tím, jak jsem ho vymezila v rámci pojednání o krajní nouzi. Tyto zájmy jsou vyjádřením objektů trestných činů, které jsou upraveny ve zvláštní části trestního zákoníku. Jsou to zájmy jednotlivců, společnosti, fyzických a právnických osob bez ohledu na to, je-li jejich subjektem sám jednatel nebo někdo jiný (tzv. *pomoc v nutné obraně*). Konkrétně jsou chráněny život, zdraví, svoboda, osobnost člověka, lidská důstojnost, soukromí, majetek a další. Jak judikoval již několikrát soud, jednáním v nutné obraně může být chráněna i domovní svoboda „v případě, kdy oprávněný

⁶⁷ Šámal, P. a kol.: *Trestní zákoník I. § 1 až 139. Komentář*. 2. vydání. Praha: C. H. Beck, 2012, s. 400.

⁶⁸ Šámal, P. a kol.: *Trestní zákoník I. § 1 až 139. Komentář*. 2. vydání. Praha: C. H. Beck, 2012, s. 402.

⁶⁹ Srov. 2 Tz 109/1956 „*Ak iba jedna osoba napadnutá via útočníkmi ako spolupáchateľma sa takému spoločnému útoku bráni, nejde o bitku v zmysle § 223 tr. zák.*“ Dále srov. 5 Tz 10/1960 „*Z ustanovení § 223 tr. zák. plyne, že trestného činu rvačky se dopouští nikoliv ten, kdo se brání útoku byť i více útočníků, nýbrž ten, kdo se účastní rvačky za účelem úmyslného ohrožení života nebo zdraví jiného. Úmysl pachatelů se vztahuje jak k účasti na zápasu, tak i k ohrožení života nebo zdraví jiného. Jestliže obžalovaný napomenul neukázněné občany, aby se slušně chovali, nebyl povinen trpět útoky vůči své osobě, zejména byl-li útočník ozbrojen. Jestliže byl napaden, nelze ho proto vzhledem k nedostatku zavinění považovat za účastníka rvačky ve smyslu § 223 odst. 1 tr. zák.*“

uživatel domu nutí jiného jednáním, které by jinak bylo trestným činem, např. pohrůžkou násilí, aby odešel z místa, které požívá ochrany domovní svobody a na němž neoprávněně setrvává.“⁷⁰

Ochrana se poskytuje uvedeným zájmům jako takovým, tedy druhově z kvalitativního hlediska, nikoli kvantitativně, jak trestní zákoník k trestní odpovědnosti u některých trestných činů vyžaduje. Pokud je tedy chráněným zájmem např. majetek, není rozhodující, jestli konkrétní ustanovení vyžaduje způsobení škody nikoli nepatrné a je možné jednat v nutné obraně, i když se chrání nižší majetková hodnota. Obdobně je tomu v případě ochrany zdraví, kdy není rozhodující, jak závažná újma na zdraví hrozí, zdraví je chráněno již ze své podstaty.⁷¹ Zájmy, které trestní zákoník nechrání, nemohou podléhat ani ochraně ve smyslu ustanovení § 29 TZ jednáním v nutné obraně.

U některých trestných činu, např. zanedbání povinné výživy dle § 196 TZ, je dokonce obrana vyloučena z povahy věci. Zcela logicky je nutná obrana také nepřípustná proti jednáním dovoleným, kterým chybí znak protiprávnosti a která nejsou společensky škodlivá. Proto proti osobě, která odvrací útok jednáním v nutné obraně, není již nutná obrana přípustná. Takové jednání by bylo pokračováním v útoku a obránce by byl oprávněn se proti pokračujícímu útoku v mezích nutné obrany bránit.⁷²

⁷³ Ochranu jednáním v nutné obraně nelze poskytnout ani tomu, kdo útok vyprovokoval, aby mohl odvrátit útok, způsobit tak útočnickovi újmu a tím zakrýt vlastní naplánovanou trestnou činnost.

3.2.2.3 Útok přímo hrozící nebo trvajícím a tzv. extenzivní exces

Jak je uvedeno v § 29 odst. 1 TZ, nutná obrana je přípustná proti útoku, který přímo hrozí nebo trvá. Tímto zákonodárce stanovil, v jakém časovém intervalu se může

⁷⁰ 4 To 360/1996, dále srov. 4 Tz 40/1978.

⁷¹ Šámal, P. a kol.: *Trestní zákoník I. § 1 až 139. Komentář*. 2. vydání. Praha: C. H. Beck, 2012, s. 403.

⁷² Novotný, O., Vanduchová, M., Šámal, P. a kol.: *Trestní právo hmotné*. Obecná část. 6. vydání, Praha: Wolters Kluwer ČR, a.s., 2010, s. 266.

⁷³ Srov. 4 Tz 40/1978 „*Proti konanou v nutnej obrane nie je nutná obrana prípustná. Konanie útočníka, namierené proti osobe, ktorá koná v nutnej obrane, treba považovať za pokračovanie v útoku bez ohradu na to, či útok bol od začiatku namierený voči osobe, ktorá koná v nutnej obrane, alebo voči inej osobe. Osoba, ktorá koná v nutnej obrane, je preto oprávnená prekonať aj tento pokračujúcu útok voči svojej osobe spôsobom, ktorý nie je zrejme neprimeraný povahy a nebezpečnosti útoku.*“

obránce proti útoku beztestně bránit. Pro posouzení, zda obránce jednal v časových mezích přípustných pro odvracení útoku, nebo zda-li již z těchto mezi vybočil a dopustil se tak jednání označovaného jako tzv. „*extenzivní exces*“, je důležité vymezit hranice tohoto časového rozpětí. Útok hrozí přímo, je-li zřejmé a očividné, že v nejbližší době musí nevyhnutelně začít porušování zájmů, že útok a porušení zájmů budou nevyhnutelně a okamžitě následovat za hrozbou.⁷⁴ Pomocným kritériem pro stanovení přímo hrozícího útoku mohou být vývojová stadia trestného činu. Zpravidla je možno za přímo hrozící útok považovat čin, který se dostal do stadia pokusu, a bezprostředně tedy hrozí porucha chráněného zájmu. Nemusí tomu tak být vždy, někdy dokonce postačí projevený úmysl ke spáchání trestného činu, kdy např. útočník hrozí usmrcením a sahá po zbrani.⁷⁵ Obránce tedy nemusí čekat na první úder ze strany útočníka, ale aktivita směřující ke střetu musí od útočníka vycházet. Odvracet útok může obránce až do jeho faktického ukončení. Zde je důležité upozornit na to, že ukončení útoku a dokonání trestného činu nejsou časově shodnými okamžiky.⁷⁶ Dokonáním trestného činu se rozumí stav, kdy byly naplněny všechny znaky příslušné skutkové podstaty. Naproti tomu útok byl fakticky ukončen, jestliže nebezpečí, které hrozilo zájmům chráněným trestním zákonem, již pominulo, nebo pokud byly již tyto zájmy porušeny. Uvedené můžeme ilustrovat na příkladu, jež uvádí většina učebnic trestního práva, na trestném činu loupeže. Lupič tím, že použil pohružku bezprostředního násilí v úmyslu zmocnit se cizí věci, naplnil všechny znaky skutkové podstaty a dokonal tak trestný čin loupeže. Nutná obrana je však přípustná až do faktického ukončení útoku, tedy i v okamžiku, kdy se pachatel zmocnil věci a vzdaloval se s ní do bezpečí.

Pro stav nutné obrany nestačí, že ke skutku došlo až po útoku, nýbrž předpokládá, že byl zahájen nebo chystán právě v době útoku a že jediným účelem skutku a záměrem obránce bylo odvracení útoku.⁷⁷ Obranou ve smyslu § 29 TZ tedy nelze rozumět takové jednání, kterým obránce odvracel útok, který byl již úspěšně odvrácen, útok, který byl již dokončen a ani útok, od kterého útočník dobrovolně upustil

⁷⁴ Kratochvíl, V. a kol.: *Kurs trestního práva. Trestní právo hmotné. Obecná část*. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 2009, s. 376.

⁷⁵ Novotný, O., Vanduchová, M., Šámal, P. a kol.: *Trestní právo hmotné. Obecná část*. 6. vydání, Praha : Wolters Kluwer ČR, a.s., 2010, s. 267.

⁷⁶ Šámal, P. a kol.: *Trestní zákoník I. § 1 až 139. Komentář*. 2. vydání. Praha: C. H. Beck, 2012, s. 404.

⁷⁷ Srov. Zm II 282/1927.

a dál v něm nepokračuje.⁷⁸ V těchto případech jde ze strany obránce o překročení mezi nutné obrany (*exces*).⁷⁹ Beztrestnosti se tedy nemůže dovolávat obránce, který se zpočátku brání přiměřeným způsobem, po skončení útoku však sám přejde do útoku, aby se s útočníkem, od něhož již žádné nebezpečí nehrozí, vypořádal. Za takové jednání po odvrácení útoku, jež je motivováno pouze potřebou odplaty vůči útočníkovi, je obránce trestně odpovědný a nemůže se dovolávat ochrany jednáním v nutné obraně.⁸⁰ Od těchto situací musíme však odlišovat ty, proti nimž je nutná obrana stále přípustná, kdy útočník pouze přerušil své jednání, např. za účelem opatření lepší zbraně a pravděpodobně v něm bude pokračovat.

Jestliže na základě zjištěného skutkového stavu není jisto, jestli útok v okamžiku jednání obránce přímo hrozil nebo trval, musí soud přistoupit k aplikaci zásady „*in dubio pro reo*“ (v pochybnostech ve prospěch obžalovaného) a vycházet z toho, že útok v době obrany trval. To potvrdil i Nejvyšší soud ve svém rozhodnutí 11 To 27/1990, když uvedl, že „*při užití důvodu vylučujícího protiprávnost podle § 13 tr. zák. o nutné obraně nemůže soud vycházet ze závěru, že útok ze strany poškozeného „velmi pravděpodobně neskončil“.* Nelze-li tuto otázku provedenými důkazy zjistit zcela bezpečně, je nutno vycházet ze zásady *in dubio pro reo* a stran skončení či neskončení útoku na zájem chráněný trestním zákonem učinit závěr, že útok v době činu obviněné, která se mu bránila, trval.“

Soud se při hodnocení jednání obránce musí zabývat také otázkou zavinění, neboť právě zavinění je podmínkou trestnosti překročení mezi nutné obrany a musí zahrnovat jednak skutečnost, která je příčinou excesu např., že útok již netrvá, jednak se musí vztahovat ke znakům skutkové podstaty trestného činu, kterého se obránce svým jednáním dopustil. Forma zavinění nemusí být totožná, vždy je však nutné zkoumat, zda

⁷⁸ Kratochvíl, V. a kol.: *Kurs trestního práva. Trestní právo hmotné. Obecná část*. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 2009, s. 376.

⁷⁹ Srov. 6 Tk 445/1951; Podle zjištěného skutkového stavu se obviněný v restauračním zařízení bez důvodu zapletl do sporu mezi poškozeným a svědkem, kteří se spolu hádali. Poškozený odstrčil obviněného, když ten vytáhl svůj kapesní nůž a poškozeného, který stál k němu zády, bodl do levé lopatky. Poté se k němu poškozený obrátil, chytil obviněného rukou za tvář, aby mu zabránil v dalších útocích, na to ho obviněný ještě několikrát bodl do levé ruky a boku. Na základě takového zjištění byl obviněný uznán vinným trestným činem ublížení na zdraví a jeho odvolání, v němž se dovolával jednání v nutné obraně, bylo zamítnuto. Soud dospěl k závěru, že v uvedeném případě „*nemože už íst' o prípad nutnej obrany, ak páchatel' sa dopustí činu, keď útok na neho už bol skončený.*“

⁸⁰ Srov. 4 Tz 101/1966, 18 Tk 151/195, 11 To 1/1978.

šlo o úmyslné či nedbalostní překročení mezí nutné obrany, a přihlížet i k rozrušení obránce vyvolanému útokem.⁸¹ Posouzení, zda se jednalo o úmyslné či nedbalostní jednání, je zcela zásadní pro právní kvalifikaci skutku. Vrchní soud v Praze se otázkou zavinění při překročení mezí nutné obrany zabýval v rozhodnutí 1 To 55/1993, kdy obžalovaný podal odvolání proti rozsudku Krajského soudu v Praze, jímž byl uznán vinným trestným činem vraždy, kterého se měl dopustit tím, že po předchozí hádce opakovaně udeřil barovou stoličkou velkou intenzitou do hlavy poškozené (2 osoby), čímž způsobil oběma pohmoždění mozku, v důsledku těchto zranění poškození na místě zemřeli. Jejich těla obžalovaný následně ukryl do kanalizační šachty v blízkosti místa činu. Obžalovaný na svoji obranu uvedl, že soud prvního stupně nesprávně posoudil jeho čin, když dospěl k závěru, že po subjektivní stránce naplnil skutkovou podstatu trestného činu vraždy, a zdůrazňoval, že z jeho strany se jednalo o nutnou obranu, protože se bránil útoku poškozených, kteří byli ozbrojeni noži. Základem posouzení uvedeného činu bylo vyřešení otázky, zda obžalovaný jednal za stavu nutné obrany, nebo zda ze strany obránce došlo k překročení jejích mezí, případně jakou formou zavinění. Po provedeném dokazování jak soud prvního stupně, tak odvolací soud shodně uvedly, že obžalovaný jednal za stavu nutné obrany, když vyzbrojené útočníky barovou stoličkou udeřil do hlavy, jeho následné jednání bylo však kvalifikováno jako extenzivní exces, neboť útočníci po první ráně upadli na zem a z jejich strany se již tedy nemohlo jednat o pokračování v útoku, obránce jim však přesto zasazoval další údery. Vrchní soud v uvedeném případě zdůraznil, co jsem ve vztahu k zavinění uvedla výše, totiž, že zavinění se musí vztahovat na všechny rozhodné znaky skutkové podstaty činu a jestliže podmínky nutné obrany jsou na počátku jednání splněny a později pominou, musí se zavinění vztahovat i na tuto skutečnost. Jestliže tedy soud prvního stupně dovedl nepřímý úmysl obžalovaného k usmrcení poškozených, muselo být spolehlivě prokázáno, že obžalovaný věděl, že dalšími údery může poškozené usmrtit, alespoň s tím musel být srozuměn a současně také musel vědět, že útok poškozených již netrvá ani nehrozí. Obžalovaný takový úmysl vyvracel a v odvolání žádal, aby jeho skutek byl kvalifikován jako trestný čin ublížení na zdraví nikoli jako trestný čin vraždy. Vrchní

⁸¹ 1 To 55/1993.

soud rozsudek Krajského soudu v Praze zrušil a uložil mu věc znovu projednat a rozhodnout.

3.2.3 Obrana zcela zjevně nepřiměřená způsobu útoku a tzv. intenzivní exces

3.2.3.1 Obrana “zcela zjevně nepřiměřená”

Smyslem institutu nutné obrany je poskytnout občanům možnost vlastním jednáním vystupovat na obranu zájmů chráněných trestním zákoníkem proti přímo hrozícímu nebo trvajícím útoku. Jednání v nutné obraně můžeme tedy chápat jako jistý způsob řešení konfliktu mezi obráncem a útočníkem. Jak jsem již uvedla, přestože se ze strany útočníka jedná o protiprávní čin, nemůže být na tomto základě zbaven všech svých práv a obránci tak nelze přiznat neomezenou vůli a prostředky k odvrácení útoku. Pro poměr mezi právy obránce a útočníka je rozhodující zákonodárcova konstrukce podmínek nutné obrany v trestním zákoníku.

Z historického vývoje právní úpravy institutu nutné obrany je patrné, že se podmínky nutné obrany zmírňují, čímž je obránci garantováno výhodnější postavení a má tak širší prostor pro beztrestnou obranu. Trestní zákon z roku 1950 vyžadoval pro zachování mezí nutné obrany, aby obrana byla *přiměřená* útoku. Pozdější právní úprava z roku 1961 již neobsahovala požadavek přiměřenosti, ale stanovila, že obrana nesmí být *zřejmě nepřiměřená* povaze a nebezpečnosti útoku. Do podoby dnešního platného trestního zákoníku modifikovala právní úpravu novela z roku 1993.⁸²

Podmínka přiměřenosti, resp. nepřiměřenosti ve smyslu § 29 TZ, která vylučuje trestní odpovědnost obránce, je stanovena tak, že obrana nesmí být „*zcela zjevně nepřiměřená způsobu útoku.*“ Je nutné zde upozornit, že nepřiměřenost jakožto zákonnou negativní podmínku jednání v nutné obraně nelze zaměňovat s požadavkem proporcionality, jež je charakteristický pro institut krajní nouze. Rozdíl spočívá v tom, že v případě proporcionality se porovnává závažnost následku, který v důsledku

⁸² Novotný, O., Vanduchová, M., Šámal, P. a kol.: *Trestní právo hmotné*. Obecná část. 6. vydání, Praha: Wolters Kluwer ČR, a.s., 2010, s. 269.

vzniklého nebezpečí hrozil, a následku, který byl při odvrácení tohoto nebezpečí způsoben. Naproti tomu při hodnocení toho, zda-li obráncovo jednání nebylo zcela zjevně nepřiměřené způsobu útoku, se vychází na jedné straně z obranného jednání a ze způsobu útoku na straně druhé.⁸³ Jednání v nutné obraně tedy není podmíněno úměrností (proporcionalitou) mezi ohroženým a obětovaným zájmem, a proto obránce odvraceje útok může obětovat významnější zájem na úkor méně významného.⁸⁴ Z dikce zákona můžeme dovodit tři stupně nepřiměřenosti obrany: nepřiměřenou, zjevně nepřiměřenou a zcela zjevně nepřiměřenou.⁸⁵ Vybočením z mezí nutné obrany je však pouze jednání, které naplňuje poslední z uvedených stupňů nepřiměřenosti a je zcela zjevně nepřiměřené způsobu útoku.

Zásadní otázkou pro posouzení, zda-li obránce jednal v mezích nutné obrany či nikoliv, je, z jakých hledisek se obrana a útok srovnávají. Rozhodujícím kritériem je potřebnost obrany, která vyjadřuje, jaká obrana je nutná (potřebná) k úspěšnému odvrácení útoku, přičemž nutnost je dána požadavkem na volbu prostředků, které jsou k odvrácení útoku potřebné. Požadavek potřebnosti je stěžejním kritériem německé právní úpravy a přestože český trestní zákoník s pojmem potřebnosti nepracuje, lze jej dovodit již ze samotného názvu institutu „*nutná obrana*“.⁸⁶ Dle mého názoru pojem „*potřebnost*“ lépe než přiměřenost, jakožto poměr okolností mezi obráncem a útočníkem, vystihuje podstatu nutné obrany, jejíž základní poslání spočívá ve spolehlivém, včasném a efektivním odvrácení útoku.

Obrana je tedy zcela zjevně nepřiměřená, je-li očividně, výrazně hrubě intenzivnější, než jaká byla k odvrácení útoku potřebná, a taktéž, je-li mezi chráněným a obětovaným zájmem zcela hrubý nepoměr. Protože intenzita útoku je do jisté míry spoluurčována významem obětovaného zájmu, v zeslabené formě se zde promítá

⁸³ Solnař, V., Císařová, D., Fenyk, J.: *Základy trestní odpovědnosti: podstatně přepracované a doplněné vydání*. Vyd. 1. Praha: Orac, 2003. s. 151.

⁸⁴ Srov. 4 To 181/1957 „*Podmínkou nutné obrany není proporcionalita obrany, tj. požadavek, aby obětovaný vztah nebyl společensky významnější než vztah, v jehož zájmu se obětuje, čili aby škoda, která hrozí, nebyla menší, než škoda způsobená obranou.*“

⁸⁵ ŠÁMAL, P.: K vládnímu návrhu novelizace ustanovení § 13 tr. zák. o nutné obraně, *Právní praxe* 2/1994, s. 82.

⁸⁶ Kratochvíl, V. a kol.: *Kurs trestního práva. Trestní právo hmotné. Obecná část*. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 2009, s. 382.

požadavek proporcionality, který je jinak typickým znakem institutu krajní nouze.⁸⁷ Škoda způsobená jednáním v nutné obraně může být tedy větší než ta, která hrozila. Aby se jednalo o exces, musel by být mezi chráněným a obětovaným zájmem zcela mimořádný nepoměr, např. v případě usmrcení pachatele drobné krádeže. Podle soudní judikatury⁸⁸ však nelze učinit závěr, že obránce se dopustil intenzivního excesu jenom proto, že útočníka zranil nebo zabil, přičemž sám žádnou škodu neutrpěl. To platí ovšem za předpokladu, že splnil zákonné podmínky nutné obrany, že tedy odvracel přímo hrozící nebo trvající útok a že jeho obrana nebyla zcela zjevně nepřiměřená způsobu útoku. V mezích nutné obrany jedná i žena, která usmrtí útočníka, který ji surově napadl s úmyslem ji znásilnit.

V uvedených případech útok směřoval proti životu a zdraví člověka, nemusí tomu tak být vždy, předmětem zájmu útočníka mohou být i jiné chráněné zájmy např. majetek. Ochrana majetku v rámci jednání v nutné obraně je velice aktuálním a medializovaným tématem široké odborné i laické veřejnosti. Vystává zde zcela legitimní morálně-filozofická otázka, jakou újmu můžeme v rámci nutné obrany na ochranu majetku útočnickovi způsobit, můžeme ho případně i beztrestně usmrtit? Úmluva o ochraně lidských práv a základních svobod ve svém článku 2 „Právo na život“ explicitně vylučuje usmrcení útočníka v rámci ochrany majetku.⁸⁹ V odborné literatuře se můžeme setkat s různými názory, někteří autoři dovolují beztrestně usmrtit útočníka, pokud objektem útoku je nejen majetek, ale také život či zdraví, existují však i vyhraněné názory, že jsou zachovány meze nutné obrany i v případě usmrcení útočníka, který útočí pouze na majetek. Ve smyslu ustanovení § 29 TZ se poskytuje ochrana všem zájmům, které chrání trestní zákoník, tedy životu a zdraví, svobodě v pohlavním životě, ale také soukromému vlastnictví, resp. majetku. Nesporné je a lze to dovést i ze systematiky zvláštní části trestního zákoníku, že život a zdraví člověka jsou

⁸⁷ Solnař, V., Císařová, D., Fenyk, J.: *Základy trestní odpovědnosti: podstatně přepracované a doplněné vydání*. Vyd. 1. Praha: Orac, 2003. s. 152.

⁸⁸ Srov. 1 To 18/1975.

⁸⁹ Zákon č. 209/1992 Sb., Úmluva o ochraně lidských práv a základních svobod. Čl. 2 „Právo každého na život je chráněno zákonem. Nikdo nesmí být úmyslně zbaven života kromě výkonu soudem uloženého trestu následujícího po uznání viny za spáchání trestného činu, pro který zákon ukládá tento trest. Zbavení života se nebude považovat za způsobené v rozporu s tímto článkem, jestliže bude vyplývat z použití síly, které není víc než zcela nezbytné, při: obraně každé osoby proti nezákonnému násilí; provádění zákonného zatčení nebo zabránění útěku osoby zákonně zadržené; zákonně uskutečněné akci za účelem potlačení nepokojů nebo vzpoury.“

významnějšími zájmy než majetek. Vzhledem k tomu, že uvedené ustanovení na rozdíl např. od francouzské právní úpravy⁹⁰ stanoví jednotné podmínky pro ochranu všech zájmů, je úkolem soudu v konkrétním případě zkoumat, zda-li obránce zachoval meze nutné obrany, nebo zda bylo jeho obranné jednání zcela zjevně nepřiměřené způsobu útoku, a dopustil se tak excesu. Jasná je situace, kdy pachatel, který se v noci pokusil odcizit na cizím pozemku osobní automobil, v důsledku toho, že byl při činu přistižen, zanechal protiprávního jednání a dal se na útěk. V okamžiku pachatelova útěku, již nehrozí ani netrvá útok, a proto obránce, který by např. vystřelil ze zbraně a takového útočníka usmrtil, by se dopustil extenzivního excesu a byl by zcela jistě za takové jednání trestně odpovědný (dle prokazaného úmyslu za trestný čin vraždy nebo zabití). Bude však obránce trestně odpovědný také za situace, kdy útočník nezanechal protiprávního jednání a přes výstrahy obránce ve svém činu pokračuje? Osobně se domnívám, že v okamžiku, kdy pachatelovo jednání směřuje pouze k odcizení osobního automobilu, bylo by zcela zjevně nepřiměřené útočníka usmrtit. Dle mého názoru by byl takový obránce za svůj čin trestně odpovědný, a to bez ohledu na hodnotu odcizovaného automobilu. Pokud by však (a v praxi je to velice častým jevem) útočník z obavy před trestním stíháním začal obránce na životě nebo zdraví ohrožovat, připouštím (v závislosti na konkrétních okolnostech) možnost v rámci nutné obrany takového útočníka beztrestně usmrtit. Rozhodující otázkou je, jaká obrana je zcela zjevně nepřiměřená způsobu útoku. To můžeme dovodit z několika hledisek, jednak z toho, jakou újmu obránce útočníkovi způsobil (následek), do jisté míry taktéž z majetkové hodnoty chráněného statku, ale také z citové hodnoty, která je v konkrétních případech zcela individuální. V případě drobné krádeže bude zcela jistě mimořádný nepoměr mezi chráněným a obětovaným zájmem, jestliže obránce zloděje usmrtí. V praxi však nejsou všechny případy ochrany majetku zdaleka tak jednoduché. Představme si situaci, kdy se útočník v noci vloupe do bytu, kde spí žena se svým malým dítětem, aby odcizil hodnotné šperky. Jedná v mezích nutné obrany tato žena,

⁹⁰ DOLENSKÝ, A.: Poznámky k rekonstrukci, Trestní právo 11/1996. s. 4 a násl. „Nový francouzský trestní zákoník rozlišuje nutnou obranu proti osobě a proti majetku (čl. 122-5). Jde-li o překažení zločinu nebo přečinu proti majetku, je nepřípustná obrana, při níž je útočník úmyslně usmrcen. Výjimkou je ustanovení čl. 122-6, který presumuje stav nutné obrany u toho, kdo jedná: aby v noci odvrátil vstup provedený vloupáním, násilím nebo lstí do obydlí; aby se bránil proti pachatelům krádeží nebo drancování spáchaným násilím.“

když legálně drženou zbraní útočnicka usmrtí? Přestože útočník ještě ženu nenapadl a neohrozil život či zdraví její nebo dítěte, může se toho žena zcela oprávněně obávat, a proto u vědomí toho, že jednání v nutné obraně nevyžaduje, aby se obránce pokusil útok odvrátit jinak, nebo aby před útočníkem ustupoval či utíkal, je dle mého názoru v mezích nutné (v tomto případě „putativní“) obrany, když žena takového útočnicka zastřelí. Nemusí totiž čekat na první ránu, rozhodující je, že počáteční iniciativa vychází ze strany útočnicka, za což v uvedeném případě považuji jeho neoprávněné násilné vniknutí do jejího bytu. Pokud by se totiž žena pokusila útok odvrátit např. použitím jiného méně účinného prostředku, nemusela by být její obrana úspěšná a k dalšímu obrannému jednání by ani nemusela mít znovu příležitost. Pachatel, který neoprávněně vnikne do cizího obydlí za účelem krádeže, musí předpokládat nebo alespoň připustit možnost, že v bytě či domě bude osoba, která se bude bránit, a že se s jejím odporem bude muset vypořádat. U vědomí toho je dle mého názoru spravedlivé, aby měl obránce možnost efektivně se útočnickovi ubránit, a to i za cenu, že ho usmrtí. Z výše uvedeného je patrné, že situace, kdy je předmětem útoku majetek, mohou být extrémně komplikované a náročné na spravedlivé posouzení jednání jednotlivých osob, proto je dle mého názoru nemožné jasně odpovědět na otázku, jakou újmu je možné útočnickovi v rámci ochrany majetku beztrestně způsobit, případně, je-li možné ho i usmrtit. Soud musí vždy hodnotit všechny okolnosti konkrétního případu s náležitou pečlivostí.

3.2.3.2 Obranné jednání (způsob, prostředky)

Jak jsem již uvedla, obrana ve smyslu § 29 TZ nesmí být zcela zjevně nepřiměřená způsobu útoku. Oproti dřívější právní úpravě již zákonodárce nepracuje s pojmem „*povaha a nebezpečnost útoku*“ a napříště jej nahradil výrazem „*způsob útoku*“. K této změně došlo v důsledku rostoucího požadavku na rozšíření mezi nutné obrany.⁹¹ Značně abstraktní pojem „*povaha a nebezpečnost útoku*“ totiž zahrnoval

⁹¹ Někteří autoři se vyslovili k zákonodárcově změně terminologie velice kriticky a zpochybňují, že „způsob útoku“ lépe odpovídá potřebám praxe a že ve všech případech rozšiřuje meze nutné obrany. Např. LNĚNIČKA, J.: Ad „Nová koncepce nutné obrany (§ 13 tr. zák.)“, Bulletin advokacie 4/1994, s. 13. „*Dosavadní praxe orgánů činných v trestním řízení byla podle názoru JUDr. Dolenského špatná, protože nutnou obranu vykládali úzce. Jakým přínosem je však pro tuto praxi novela tohoto ustanovení trestního zákona? Sám autor článku při výkladu termínu „způsob útoku“ nevystačuje s pouhým jazykovým výkladem. Pod tento termín zahrnuje i další znaky útoku, jako je např. součinnost dalších*

způsobenou škodu, použité prostředky, intenzitu obrany a další okolnosti útoku, což v praxi vedlo k tomu, že byly na hodnotící a rozhodovací schopnosti obránce často kladeny příliš přísné požadavky, zejména u vědomí toho, že v okamžiku útoku je obránce vystaven celé řadě stresových faktorů, momentu překvapení a zpravidla i místo útoku je útočником zvoleno tak, aby eliminoval šanci na úspěšnou obranu. V literatuře i praxi panuje značná nejednotnost názorů na to, jak správně „způsob útoku“ vykládat a co všechno tento pojem zahrnuje.⁹² Kratochvíl⁹³ tento pojem redukuje na významné okolnosti jako je intenzita obrany a útoku, druh a způsob použití prostředků, ale taktéž vlastnosti útočníka a obránce, jejich počet, fyzickou kondici, stáří, věk, zvláštní schopnosti, ale i součinnost dalších osob. Tímto, rozdílně např. od Solnaře⁹⁴ a Novotného⁹⁵, vylučuje z procesu posuzování poměr hrozící a vzniklé škody. Osobně se domnívám, že je třeba „způsob útoku“ vykládat extenzivně a hrozící škodu z něj nelze zcela vyloučit, na druhou stranu na překročení mezí nutné obrany je dle mého názoru možné usuzovat pouze z hrubého, zcela mimořádného nepoměru mezi chráněnými a obětovanými hodnotami, a proto považuji hrozící škodu spíše za doplňkové kritérium pro posouzení mezí nutné obrany. Jako zcela zásadním a dostačujícím argumentem je dle mého názoru to, že v okamžiku útoku nemá zpravidla obránce možnost zvažovat poměr hrozící a způsobené škody a často ani jeden z aktérů (obránce, útočnik) nevědí, jak se situace vyvine a jaká újma bude komu způsobena. S přihlédnutím ke všem dalším faktorům, které stojí v neprospěch obránce, bych považovala hodnocení na základě

osob nebo vlastnosti útočníka. Nemohu si pomoci, ale když shrnu všechny tyto okolnosti „způsobu“ útoku, dostanu se zpět k hodnocení útoků nikoliv podle „způsobu“ jejich provedení, ale podle jejich nebezpečnosti. Mám tedy zato, že zmíněná změna výrazné rozšíření mezí nutné obrany v praxi nepřinese, protože její vyjádření v novele trestního zákona dovoluje výklad, který tyto meze nerozšiřuje, ale naopak zužuje.“ Obdobné kritice čelila změna ustanovení § 13 tr. zák. i ze strany Českého helsinského výboru.

⁹² Srov. 3 To/1981, 5 Tz 143/1979.

⁹³ Kratochvíl, V. a kol.: *Kurs trestního práva. Trestní právo hmotné. Obecná část*. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 2009, s. 382.

⁹⁴ Solnař, V., Císařová, D., Fenyk, J.: *Základy trestní odpovědnosti: podstatně přepracované a doplněné vydání*. Vyd. 1. Praha: Orac, 2003, s. 152. „*Problematickým se jeví také slovní spojení „způsob útoku“.* Na toto téma se svého času rozvinula mezi našimi odborníky diskuse. Někteří autoři v zásadě redukovali toto spojení na významné okolnosti intenzity obrany a útoku včetně vlastností útočníka. Jiní namítali, že je třeba sem zahrnovat i poměr hrozící a vzniklé škody. Podle dalších není intenzita útoku totožná jen se způsobem útoku v daném okamžiku jeho průběhu, ale je širší, protože do ní náleží i to, co za dané situace bezprostředně hrozí, včetně hrozící škody. Tento názor považujeme za správný, protože obsahuje plnou šíři důvodů, které lze zahrnout pod uvedené slovní spojení.“

⁹⁵ Novotný, O., Vanduchová, M., Šámal, P. a kol.: *Trestní právo hmotné. Obecná část*. 6. vydání, Praha: Wolters Kluwer ČR, a.s., 2010, s. 271. „*Pojem „způsob útoku“ zahrnuje nejen samotné okolnosti útoku, ale také vlastnosti útočníka a rovněž i to, co z útoku hrozí (tj. škodu).*“

poměru hrozících a způsobených škod za příliš přísné a podmínky takové nutné obrany za téměř nespílnitelné.

Způsob, resp. forma, kterou obránce odvrací přímo hrozící nebo trvajících útok se nemusí omezovat pouze na pasivní obranu, odrážení a vykrývání úderů, může jít i o aktivní činnost, kterou obránce útočníka zbaví zbraně, použije proti němu fyzickou sílu nebo zbraň.⁹⁶ V uvedených případech má obrana formu komisiivního jednání, může být ale provedena i ve formě opomenutí, pokud např. obránce neodvolá svého rozzuřeného psa, který ho proti útočníkovi brání. Tím, že obránce proti útočníkovi aktivně zasahuje a jde z jeho strany vlastně o protiútok, se z něj nestává útočník, neboť pro rozdělení rolí obránce-útočník je rozhodující iniciativa na počátku konfliktu a další průběh střetnutí na to již nemá vliv. Obranné jednání směřuje vždy proti útočníkovi, do práv třetích osob lze zasáhnout pouze za splnění zákonných podmínek krajní nouze. Pokud je útočníků více, je nutná obrana přípustná proti kterémukoli z nich, to ovšem za předpokladu, že každý z útočníků v rámci útoku vyvíjí aktivní činnost.⁹⁷

Smyslem obrany je odvrátit přímo hrozící nebo trvajících útok a zachránit tak napadený zájem. Z logiky věci vyplývá, že má-li být obrana úspěšná a spolehlivě odrazit útok, musí být intenzivnější než útok sám. Nelze tedy na obránce požadovat, aby se bránil způsobem, který útočníkovi způsobí sice nejmenší škodu, ale není jisté, zda-li bude taková obrana postačující k odvrácení útoku.⁹⁸ Proto pro posouzení mezí nutné obrany není rozhodující, jaké prostředky obránce zvolí, neplatí zde tedy zásada „rovnosti zbraní“, rozhodující je, jakým způsobem jsou tyto prostředky použity. To konstatoval i Nejvyšší soud ČR ve svém rozhodnutí 5 Tz 143/1979, v němž dospěl k závěru, že obviněný jednal v mezích nutné obrany, když železnou tyčí udeřil nožem vyzbrojeného útočníka do hlavy a způsobil mu tak otřes mozku a další zranění. Vezmeme-li v úvahu např. střelnou zbraň, může s ní obránce odvracet útok jednak střelbou z této zbraně, ale může zvolit i jiný způsob obrany a útočníka může zbraní pouze udeřit. A právě proto je tedy nutno přiměřenost nutné obrany dovozovat ze

⁹⁶ Kratochvíl, V. a kol.: *Kurs trestního práva. Trestní právo hmotné. Obecná část*. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 2009, s. 379-380.

⁹⁷ Srov. 1 Tz 349/1955.

⁹⁸ Novotný, O., Vanduchová, M., Šámal, P. a kol.: *Trestní právo hmotné. Obecná část*. 6. vydání, Praha: Wolters Kluwer ČR, a.s., 2010, s. 270.

způsobu použití obranného prostředku nikoli jen z jeho druhu. Obránce může z nástrojů použitých útočником usuzovat na intenzitu útoku a hrozící škodu, neznamená to však, že obránce musí nutně k obraně zvolit pouze takové prostředky, které jsou co do účinnosti úměrné či přibližně úměrné těm, které použil útočnik.⁹⁹ Obránce musí použít takové nástroje, které rychle a spolehlivě odvrátí útok. Kdyby tomu tak nebylo, docházelo by v praxi k absurdním situacím vedoucím k trestní odpovědnosti obránce jenom proto, že použil k obraně potenciálně účinnější prostředek než útočnik bez ohledu na způsob, jakým byl použit, a institut nutné obrany by tak zcela ztratil svůj smysl.

Jak potvrdil Nejvyšší soud ČR v rozhodnutí 3 Tz 13/1970, na zcela zjevnou nepřiměřenost nelze usuzovat ani z toho, že ozbrojený obránce se brání neozbrojenému útočnikovi.¹⁰⁰ V uvedeném rozhodnutí řešil Nejvyšší soud ČR případ, kdy obviněný k obraně proti útočnikovi, který ho kopl a rukou udeřil do tváře, použil připravený kapesní nůž, kterým ho třikrát bodl do hrudníku, způsobeným zraněním poškozený podlehl. Na základě dokazování bylo zjištěno, že poškozený, který byl znám svou agresivitou, v minulosti obviněného psychicky stresoval, několikrát ho napadl a ublížil mu na zdraví. Na základě tohoto zjištění a průběhu útoku Nejvyšší soud ČR dospěl k závěru, že obviněný se zcela oprávněně obával útoku (což za dané situace odůvodňuje skutečnost, že měl v kapse připravený nůž), ke kterému i následně došlo, a uvedl, že *„primeranosť obrany treba posúdiť so zreteľom na všetky okolnosti prípadu a na vybočenie s medzí nutnej obrany nemožno usúdiť len z toho, že napadnutý sa bránil zbraňou proti neozbrojenému útočnikovi, vekove podstatne mladšiemu, fyzicky silnejšiemu a známemu svojou agresívnosťou.“* V uvedeném případě byl obviněný zproštěn obžaloby pro trestný čin ublížení na zdraví, neboť svým jednáním nepřekročil meze nutné obrany. Z výše popsané situace je patrné, že soud se při posuzování mezi nutné obrany neomezuje pouze na porovnání útočného a obranného prostředku, ale hodnotí komplexně všechny okolnosti útoku i ty, které mu předcházely. V závislosti na

⁹⁹ Jelínek, J. a kol.: *Trestní právo hmotné. Obecná část. Zvláštní část.* 2. aktualizované vydání. Praha: Linde, 2006, s. 252.

¹⁰⁰ Srov. 7 To 202/1994. *„Samotná skutečnost, že obránce použije proti neozbrojenému útočnikovi zbraň, neznamená, že jde o obranu zcela zjevně nepřiměřenou způsobu útoku.“*

konkrétních okolnostech případu tak není v rámci nutné obrany vyloučeno ani opakované použití stříelné zbraně proti fyzickému útoku neozbrojeného pachatele.¹⁰¹

V praxi se vyskytují případy, kdy obránce k odvrácení útoku použije omylem jiný účinnější prostředek než původně zamýšlel.¹⁰² Jeho trestní odpovědnost je závislá na tom, zda skutečně použitý prostředek byl zcela zjevně nepřiměřený způsobu útoku, tedy zda obránce svým činem překročil meze nutné obrany či nikoli. Dospěje-li soud k závěru, že obránce jednal za podmínek nutné obrany, bude jeho trestní odpovědnost vyloučena. Tento závěr je zcela logický a nebylo by možné akceptovat tvrzení, že obránce, který omylem použil k obraně jiný účinnější prostředek než původně chtěl (za splnění podmínek § 29 TZ), je trestně odpovědný za kulpózní trestný čin. To by totiž znamenalo, že ten, kdo úmyslně použil určitý prostředek k odvrácení útoku (např. bodnutí nožem), jehož jednání by jinak bylo úmyslným trestným činem, je beztrestný, protože jednal v nutné obraně, a ten obránce, který omylem (byť splnil zákonné podmínky nutné obrany) použil jiný prostředek obrany, než který zamýšlel (např. chtěl nožem útočnicka udeřit, omylem jej však bodnul), bude za tuto mírnější formu zavinění trestně odpovědný za kulpózní trestný čin.

3.2.3.3 Subsidiarita

Na rozdíl od krajní nouze není jednání v nutné obraně podmíněno požadavkem subsidiarity, to znamená, že na překročení mezí nutné obrany nelze usuzovat jen z toho, že obránce mohl útok za dané situace odvrátit jinak, např. útekem nebo přivoláním policie. Jednání v nutné obraně je právem nikoli povinností občana a je otázkou svobodné volby, pro jaký způsob řešení se rozhodne. Nelze tedy namítat, že meze nutné obrany překročila žena, která spontánně, v důsledku pudu sebezáchovy kuchyňským nožem bodla útočnicka, který ji hrubě napadl a intenzivně rdousil s odůvodněním, že se měla pokusit nejprve útok odvrátit jiným způsobem.¹⁰³ Obránce není totiž v žádném

¹⁰¹ Srov. 1 Tzn 25/1997.

¹⁰² Srov. 6 Tz 30/1982.

¹⁰³ Srov. 7 To 202/1994. „Podmínkou ustanovení § 13 tr. zák., o nutné obraně, není skutečnost, že útok nebylo možno odvrátit jinak. Obránce není povinen ustupovat před neoprávněným přímo hrozícím nebo trvajícím útokem na zájem chránění trestním zákonem.“ Dále srov. 4 To 181/1957. „U nutné obrany není podmínkou její proporcionalita ani subsidiarita. Obranu proti útoku přímo hrozícímu

případě povinen před útočníkem ustupovat, nebo před ním utíkat¹⁰⁴ a ani není povinen zvažovat, zda v dané situaci má jinou možnost k odvrácení útoku. Takový požadavek není explicitně uveden v zákoně, nelze ho z něj ani dovodit a s ohledem na smysl a význam institutu nutné obrany jej nelze spravedlivě od obránce vyžadovat.

3.3 Domnělá (tzv. putativní) nutná obrana

Útokem ve smyslu ustanovení § 29 TZ, se rozumí skutečný útok, který na určitém místě a v určitém čase reálně existoval. Jen takový útok je protiprávní, společensky škodlivý, a tedy jedině proti takovému je přípustné jednání v nutné obraně podle § 29 TZ. V praxi se však vyskytují případy, kdy útok existuje pouze ve fantazii obránce (tzv. *quasiútok*), nauka tyto situace označuje (shodně jako u krajní nouze) jako domnělou tzv. *putativní* nutnou obranu. Je to stav zakládající rozpor mezi skutečností a subjektivní představou obránce, v němž se obránce mylně domnívá, že existuje přímo hrozící nebo trvajícím útok na zájem chráněný trestním zákoníkem. Je však nutné zde upozornit na to, že aby se jednalo o putativní nutnou obranu, musí existovat okolnosti, na základě kterých se obránce mohl (byť mylně) domnívat, že se jedná o přímo hrozící či trvajícím útok.¹⁰⁵ Takové jednání se pak právně hodnotí podle § 18 odst. 4 TZ jako pozitivní skutkový omyl o podmínkách vyloučení trestní odpovědnosti, čímž je vyloučeno zavinění pachatele ve formě úmyslu a vědomé nedbalosti. V úvahu přichází trestní stíhání pouze za trestný čin spáchaný z nevědomé nedbalosti, jestliže obránce nevěděl, ale vzhledem k okolnostem a svým osobním poměrům vědět měl a mohl, že se nejedná o skutečný útok.¹⁰⁶

Jinak je však nutno hodnotit situaci, kdy pachatel v domnění, že páchá trestný čin současně nevědomky odvrací přímo hrozící nebo trvajícím útok. Např. pachatel, který

nebo trvajícím nelze tudíž považovat za nepřiměřenou jenom proto, že napadený se útoku nevyhnul útekem, i když byl útek možný, anebo že nezvolil mírnější možnou obranu než obranu, jež nevybočila ještě z mezí přiměřenosti.“

¹⁰⁴ Srov. 1 To 66/1986. „Okolnosť, že brániaci prestal pred útočníkmi utekať, zostal stát a začal sa trvajúcemu útoku brániť, nevylučuje možnosť splnenia všetkých podmienok nutnej obrany.“

¹⁰⁵ Viz Púry, F.: K tomu, kdy při použití střelné zbraně proti tělu poškozeného nejde o putativní nutnou obranu ani o trestný čin zabití, ale o vraždu, Judikatura 3/2013, s. 73-76.

¹⁰⁶ Kratochvíl, V. a kol.: *Kurs trestního práva. Trestní právo hmotné. Obecná část*. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 2009, s. 379.

napadne jinou osobu a tím zabrání útoku na sebe samého. Vystává zde tedy otázka vůle či motivu k obraně. Někteří autoři ji k jednání v nutné obraně nevyžadují a nutnou obranu tedy připouštějí, i když primárním motivem jednajícího bylo spáchat trestný čin, jiní autoři naopak tvrdí, že k jednání v nutné obraně nestačí pouze sama existence objektivních podmínek nutné obrany, a proto jednání, které směřovalo ke spáchání trestného činu, posuzují jako nezpůsobilý pokus.¹⁰⁷ Domnívám se, že chránit pachatele, byť nedokonaného trestného činu jednáním v nutné obraně by bylo v rozporu se smyslem a účelem institutu nutné obrany a že beztrestné může být pouze takové jednání obránce, jehož úmysl se k odvrácení útoku vztahoval. Na druhou stranu však nevyklučuji nutnou obranu (není-li zcela zjevně nepřiměřená a směřuje-li proti přímo hrozícímu nebo trvajícím útoku) jenom proto, že vedle motivu obrany zde byla i jiná pohnutka jednajícího např. msta.

Naproti tomu, jestliže se pachatel mýlil v mezích nutné obrany (v hranicích přiměřenosti obrany nebo v časovém rozpětí, kdy je možno se útoku beztrestně bránit), je třeba jeho jednání posoudit podle zásad o právním omylu ve smyslu § 19 TZ. Jednání takového obránce bude buď beztrestné, jednal-li nezaviněně, nebo bude odpovědný za kulpózní trestný čin.¹⁰⁸

3.4 Zadržení osoby podezřelé ze spáchání trestného činu

V předchozím výkladu jsem se věnovala hmotně-právním institutům krajní nouze a nutné obrany. V této kapitole bych ráda poukázala na institut trestního práva procesního, jež je jednou z okolností vylučujících protiprávnost, přestože ho trestní zákoník mezi nimi explicitně neuvádí. „Zadržení osoby podezřelé“ ve smyslu § 76 odst. 2 TŘ¹⁰⁹ je dalším prostředkem, který umožňuje občanům aktivně participovat na boji s trestnou činností. Uvedené ustanovení opravňuje každého k omezení osobní svobody osoby, která byla přistižena při trestném činu nebo bezprostředně poté, pokud je to

¹⁰⁷ Solnař, V., Císařová, D., Fenyk, J.: *Základy trestní odpovědnosti: podstatně přepracované a doplněné vydání*. Vyd. 1. Praha: Orac, 2003. s. 153.

¹⁰⁸ Solnař, V., Císařová, D., Fenyk, J.: *Základy trestní odpovědnosti: podstatně přepracované a doplněné vydání*. Vyd. 1. Praha: Orac, 2003. s. 156.

¹⁰⁹ Zákon č. 141/1961 Sb., o trestním řízení soudním (trestní řád), dále jen „TŘ“.

nutné ke zjištění její totožnosti, k zamezení útěku nebo k zajištění důkazů. Za splnění zákonných podmínek je tedy v některých případech omezení osobní svobody člověka právem aprobované, pro společnost užitečné a žádoucí a vylučuje protiprávnost a tím i trestní odpovědnost osoby, která takové zadržení provedla.¹¹⁰ Smyslem „zadržení podezřelého“ je krátkodobé omezení svobody pachatele a jeho zajištění pro účely trestního řízení. Omezit osobní svobodu je možno např. chycením pachatele za oděv, za ruku, svázáním či spoutáním, ale také uzamčením v bytě nebo na jiném místě.¹¹¹ Zákon však blíže nespécifikuje, jaké prostředky lze při zadržení použít a jaké následky, resp. škoda může být pachateli způsobena. Zákonodárce explicitně stanovil, že může být omezena osobní svoboda toho, kdo byl přistižen při trestném činu nebo bezprostředně poté, v praxi však zpravidla dojde k dalším škodám v podobě např. zničeného oděvu nebo i újmy na zdraví.¹¹² Kde jsou hranice beztrestného zadržení podezřelé osoby? Řešení lze hledat v odpovědi na spornou a v literatuře opomíjenou otázku, zda-li má institut „zadržení osoby podezřelé“ povahu samostatné okolnosti vylučující protiprávnost nebo lze-li ho subsumovat pod krajní nouzi či nutnou obranu. Jasnou odpověď na tuto otázku při studiu odborné literatury a judikatury nenajdeme. Nejpodrobněji se touto problematikou zabýval Vokoun¹¹³, který dle mého názoru zcela přesně vystihl dvě situace, které od sebe musíme při hodnocení zadržení z hlediska jeho přiměřenosti odlišovat. V prvním případě je pachatel zadržován v okamžiku, kdy útok z jeho strany na zájmy chráněné trestním zákoníkem stále hrozí nebo trvá, tedy za stavu, který opravňuje k jednání v nutné obraně ve smyslu § 29 TZ. Takové zadržení směřuje

¹¹⁰ Jednání, které by směřovalo k zadržení osoby, která nebyla přistižena při trestném činu nebo bezprostředně poté, by bylo protiprávním omezením osobní svobody a zadržený by byl oprávněn se takovému činu bránit jednáním v nutné obraně. Srov. 8 Tdo 838/2006. „Zárok zaměstnance bezpečnostní služby vůči osobě, která není podezřelá ze spáchání trestného činu, spočívající v omezení její osobní svobody, nelze pokládat za oprávněný, ani když jej provede na žádost orgánů Policie České republiky o zadržení této osoby pro účely plnění jejich jiných úkolů. Okolnost, že zaměstnanec bezpečnostní služby takto jednal na žádost Policie České republiky, nemá význam pro posouzení oprávněnosti jeho zákroku, a proto mohou být splněny podmínky nutné obrany ve smyslu § 13 tr. zák., pokud osoba, již tento zaměstnanec neoprávněně brání v užívání osobní svobody, užije násilí k překonání odporu toho, kdo omezuje její osobní svobodu. Oprávněnost nutné obrany je v takovém případě založena na tom, že uvedená osoba odvrací útok na zájem chráněný trestním zákonem, konkrétně na zájem společnosti na ochraně osobní svobody.“

¹¹¹ Šámal, Pavel a kol.: *Trestní řád: komentář*. 7., dopl. a přeprac. vyd. V Praze: C.H. Beck, 2013. 3 sv. Velké komentáře. s. 976.

¹¹² DOLENSKÝ, A., PISAŘÍK, J.: Proč se člen ostrahy musí zodpovídat za zadržení pachatele při krádeži majetku střežené organizace? *Trestní právo* 10/1996, s. 16-17.

¹¹³ Vokoun, R.: Zadržení podezřelého jako okolnost vylučující protiprávnost. *Vybrané aktuální problémy československého trestního práva*, Praha: Univerzita Karlova, 1986, s. 169-182.

jednak k odvrácení útoku, k zamezení jeho dalšího pokračování a k zajištění osoby podezřelé ze spáchání trestného činu. S ohledem na trvajícím nebo hrozícím útok musíme tedy zcela logicky dovodit, že takové zadržení je formou nutné obrany a že jeho adekvátnost se posoudí podle hledisek nutné obrany. Spor o povahu a přiměřenost zadržení pachatele vzniká v případě jeho zadržení po ukončení útoku, kdy již chráněným zájmům žádné přímé nebezpečí nehrozí, a nejsou tedy splněny podmínky ani pro jednání v nutné obraně ani krajní nouzi. Zákon o těchto situacích mlčí a je tedy úkolem soudní praxe v konkrétních případech rozhodnout o přiměřenosti či nepřiměřenosti jednání, kterým byl pachatel zadržen. Výsledek rozhodování bude závislý na tom, z jakých kritérií bude soud při hodnocení přiměřenosti zákroku vycházet. V úvahu přichází např. hledisko nebezpečnosti pachatele, zájem společnosti na jeho dopadení, intenzita jeho odporu při dopadení, následek, který byl činem způsoben, nebo společenská škodlivost trestného činu. Domnívám se, že stanovit striktně konkrétní kritérium obecně pro všechny případy zadržení by nevedlo ke spravedlivému řešení a dle mého názoru by měl soud vycházet vždy ze všech objektivních okolností případu s přihlédnutím k tomu, jak situaci zadržující vnímal v konkrétním čase a na konkrétním místě, přičemž k újmě zadržované osoby by mělo dojít pouze v případě, že je to nutné k jejímu úspěšnému zadržení a neměla by být v nepoměru ke spáchanému trestnému činu. Zadržení pachatele při trestném činu je právem, nikoli povinností občanů, a nelze jim tedy přiznat neomezenou vůli při jejich zákroku, byť ve prospěch společnosti.

3.5 Jednání osob trestně neodpovědných

Po dlouhou dobu se v literatuře vedl spor o to, jak posoudit jednání osob nepřičetných, dětí nebo osob jednajících v omylu. Vztahují se na jejich jednání podmínky nutné obrany nebo krajní nouze? Odpověď na tuto otázku lze hledat v subjektivním a objektivním pojetí protiprávnosti útoku. V rámci obou teorií je situace jasná, pokud obránce nevěděl, že odvrací útok trestně neodpovědné osoby, pak se jeho jednání posuzuje dle ustanovení o nutné obraně. Jiná je ovšem situace, kdy obránce ví, že útočником je osoba trestně neodpovědná. Subjektivní teorie, se kterou se setkáváme především ve starší literatuře, posuzuje v takovém případě jednání obránce proti útoku

osoby nepříčetné, dítěte či osoby jednající v omylu podle ustanovení o krajní nouzi za současného zmírnění požadavku proporcionality. V takovém pojetí může obránce svým jednáním způsobit stejnou škodu, jako ta, která hrozila, ovšem za současného splnění požadavku subsidiarity. Pokud by tedy obránce nevyužil jiného odvrácení útoku než na úkor útočnicka, byl by trestně odpovědný.¹¹⁴ Naproti tomu v rámci objektivní teorie se posuzuje jednání obránce, který odvrací útok výše uvedených osob jako jednání v nutné obraně, kde se podmínka subsidiarity nevyžaduje. Zastánci subjektivní teorie argumentují zejména tím, že vzhledem ke zvláštním vlastnostem osob nepříčetných, dětí a osob jednajících v omylu je třeba jejich jednání posuzovat specifickým způsobem a je-li to možné, jejich útok odvrátit „jinak“. Zde je však nutno souhlasit s Kratochvílem¹¹⁵, který konstatuje, že aplikace subsidiarity není vhodná jak z hlediska generální prevence (útěk obránce před takovými osobami, např. učitele před žáky, může u útočníků i třetích osob vzbudit výsměch a nerespektování autority jak obránce, tak celého právního řádu), tak z hlediska individuální prevence (útěk může probudit u trestně neodpovědného útočnicka snahu pokračovat v útoku, dokončit jej nebo pokračovat v intenzivnějších útocích v budoucnosti).

Domnívám se však, že v důsledku subjektivního přístupu by byly na hodnotící schopnosti obránce kladeny nepřiměřeně vysoké nároky, a to zejména s ohledem na to, že při odvrácení útoku je obránce vystaven stresovým vlivům, momentu překvapení a zpravidla se musí rozhodnout v krátkém časovém okamžiku. Nemohu také přehlédnout skutečnost, že jednání trestně neodpovědných osob může být mnohdy mnohem intenzivnější a nebezpečnější, než jednání osob trestně odpovědných. Mohlo by tak dojít ke značnému omezení prostoru pro obranu osob a zkomplikování celého trestního řízení. Současná nauka hodnotí jednání obránce, jenž odvrací útok osob nepříčetných, dětí a osob jednajících v omylu jako jednání v nutné obraně. Dle mého názoru by bylo de lege ferenda vhodné, aby trestní zákoník obsahoval právní úpravu útoku této zvláštní kategorie osob.

¹¹⁴ NÝVLTOVÁ, I.: Objektivní a subjektivní koncepce protiprávnosti útoku a jejich vztah k právnímu posouzení obrany proti útoku osob trestně neodpovědných, *Trestněprávní revue* 7/2003, s. 204 a násl.

¹¹⁵ Kratochvíl, V. a kol.: *Kurs trestního práva. Trestní právo hmotné. Obecná část*. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 2009, s. 375.

3.6 Závěr

Otázka nutné obrany je často medializovaným, ve společnosti velice citlivým tématem a bývá předmětem sporů široké odborné i laické veřejnosti. Nutná obrana je pojem nejen kriminologický, ale do značné míry také politický, neboť širě jejích mezí je spoluurčována státním uspořádáním a zásadami, na kterých je společnost vybudována. Z historického vývoje právní úpravy institutu nutné obrany je patrné, že postupně dochází ke zmírňování jejích zákonných podmínek, meze nutné obrany se tedy rozšiřují, což v praxi znamená, že na obránce jsou kladeny menší požadavky a že má širší prostor pro beztrestné odvrácení útoku, který je proti němu nebo jiné osobě ze strany útočnicka namířen a kterým pachatel porušuje nebo ohrožuje zájmy, které chrání trestní zákoník. Tento trend je charakteristický pro demokratický právní stát, který svým občanům umožňuje vlastním jednáním chránit své oprávněné zájmy a participovat tak na boji s trestnou činností. Trestní zákoník konkrétní měřítko mezí nutné obrany neobsahuje a je tedy nelehkým úkolem soudů v konkrétních případech spravedlivě rozhodnout, zda obránce zvolil takové obranné jednání, které co do časových mezí a přiměřenosti obrany odpovídá zákonné konstrukci institutu nutné obrany nebo zda jednal již za hranicí § 29 TZ a je za svůj čin trestně odpovědný. Stejně jako u krajní nouze ani v případech nutné obrany není vhodné a nebylo by to ani spravedlivé, kdyby soud hodnotil obranné jednání pouze na základě objektivních skutečností nebo naopak kdyby ho posuzoval čistě na základě subjektivních představ obránce. Správné rozhodnutí případu vyžaduje komplexní posouzení všech významných okolností vztahujících se k jednání útočnicka i obránce s ohledem na konkrétní čas a místo útoku. Jak můžeme dovodit z dikce zákona (arg. „zjevně“), soud musí ve svých úvahách posuzovat přiměřenost obrany podle toho, jak se trvání útoku a jeho intenzita jevíly obránci v době činu, tedy subjektivně podle jeho představ. Subjektivní přístup však nemůžeme absolutizovat, v opačném případě by obránce mohl zkreslovat skutečný průběh činu a přizpůsobovat svoji výpověď o tom, jak situaci vnímal ve svůj prospěch. Proto při hodnocení obranného jednání musíme vždy posoudit, zda subjektivní představy obránce mají svůj základ v objektivních skutečnostech, aby tak nedocházelo ke zbavení obránce trestní odpovědnosti v neodůvodněných případech, kdy zcela zásadním způsobem pochybil nebo úmyslně překročil meze nutné obrany. Dle mého názoru současná platná právní úprava institutu

nutné obrany poskytuje obránci dostatečně široký prostor pro ochranu svých zájmů, čímž také reaguje na nárůst kriminality a podporuje tak občany, aby překonali obavy a aktivně se účastnili na potírání zločinnosti.

4. PRÁVNÍ NÁSLEDKY PŘEKROČENÍ MEZÍ KRAJNÍ NOUZE A NUTNÉ OBRANY

4.1 Obecně k právním následkům excesů a k otázce zavinění

V předchozím výkladu jsem se věnovala zákonným podmínkám a jednotlivým případům překročení mezi institutů krajní nouze a nutné obrany (tzv. *excesů*). V této části práce svoji pozornost zaměřím na právní důsledky plynoucí z nedodržení zákonných mezí uvedených institutů. Jak jsem již uvedla, o excesu hovoříme tehdy, jestliže některé podmínky krajní nouze či nutné obrany existovaly, ale nebyly dány zcela ve všech směrech.¹¹⁶ Literatura i praxe se shodují na tom, že vybočení z mezí krajní nouze a nutné obrany se posuzuje podle obecných zásad trestnosti a tedy takové jednání se kvalifikuje jako trestný čin, jehož skutková podstata byla jednáním naplněna.

Zcela zásadní pro správnou kvalifikaci trestného činu je otázka zavinění, neboť podmínkou trestnosti jednání v excesu je právě zavinění, které se musí vztahovat jednak k vybočení z mezí nutné obrany, ale také ke znakům příslušné skutkové podstaty trestného činu.¹¹⁷ V praxi nám nečiní problémy právně kvalifikovat případy, kdy exces a následek jsou zahrnuty jednotnou formou zavinění. Vztahuje-li se na oba prvky úmysl, jedná se o dolózní trestný čin, jsou-li exces a následek způsoby nedbalostně, bude pachatel stíhán pro kulpózní trestný čin. Forma zavinění nemusí být však vždy totožná, přitom je vždy nutné zkoumat, zda šlo o úmyslné či nedbalostní překročení mezi nutné obrany, a přihlížet i k rozrušení obránce vyvolanému útokem.¹¹⁸ Otázkou je, jaký druh zavinění bude pro právní kvalifikaci trestného činu rozhodující, zda zavinění vztahující se k excesu nebo zavinění k následku, jenž byl v důsledku překročení mezi nutné obrany či krajní nouze způsoben. Právě zde vyvstává zásadní problém, kterému se v literatuře nevěnuje mnoho pozornosti. Vokoun¹¹⁹ uvádí tři možné přístupy k této problematice.

¹¹⁶ Šámal, P. a kol.: *Trestní zákoník I. § 1 až 139. Komentář*. 2. vydání. Praha: C. H. Beck, 2012, s. 408.

¹¹⁷ V předchozím výkladu rozhodnutí 1 To 55/1993.

¹¹⁸ Srov. 1 To 55/1993.

¹¹⁹ Vokoun, R.: (A.U.C.I. 3/1989) Vybrané aktuální otázky nutné obrany a krajní nouze. *Acta Universitatis Carolinae-Iuridica* 3/1989, s. 64 – 70.

Na první pohled snadným řešením by bylo zohlednit při právní kvalifikaci skutku pouze zavinění, které směřovalo ke způsobenému následku bez ohledu na zavinění excesu. V praxi by to však znamenalo, že z trestného činu vraždy by byl uznán vinným ten, kdo meze nutné obrany překročil úmyslně např. ze msty, a stejně tak by mohl být za vraha označen ten, kdo z mezí vybočil nedbalostně např. v omylu.¹²⁰

Druhým možným řešením je dovodit zavinění spáchaného trestného činu v závislosti na druhu zavinění, jež se vztahovalo k excesu. Úskalí takového pojetí spočívá v tom, že v právní kvalifikaci skutku, kdy meze nutné obrany či krajní nouze byly překročeny úmyslně, již nemůžeme zohlednit skutečnost, že v jednom případě úmysl obránce směřoval k usmrcení útočníka a v druhém případě obránce neměl vůbec úmysl útočnickovi nijak ublížit, z nedbalosti jej však usmrtil – způsobil tedy těžší následek než ten, který původně zamýšlel.¹²¹

Položme si tedy otázku, zda-li je spravedlivé hodnotit skutek pachatele, který nechtěl překročit meze nutné obrany či krajní nouze nebo který nechtěl způsobit tak těžký následek jako ten, který způsobil, stejně jako skutek toho, kdo exces či zmíněný těžší následek způsobil úmyslně např. ze zlosti či msty. Problém uvedených přístupů spočívá v tom, že je odtrhováno zavinění k vlastnímu excesu od zavinění následků jednání v tomto excesu.¹²²

Proto v současné době převažuje názor, že při právní kvalifikaci skutku je třeba vycházet ze zavinění vztahujícího se ke způsobenému následku i ze zavinění k excesu z nutné obrany či krajní nouze, tedy ze zavinění, které zahrnuje celou skutkovou podstatu trestného činu. Pokud by zavinění následku nebo excesu zcela chybělo, tzn. jednájící nevěděl a vzhledem k okolnostem a svým osobním poměrům vědět nemohl, že vybočuje z mezí nutné obrany či krajní nouze nebo že působí určitý následek, jeho

¹²⁰ Vokoun, R.: (A.U.C.I. 3/1989) Vybrané aktuální otázky nutné obrany a krajní nouze. Acta Universitatis Carolinae-Iuridica 3/1989, s. 66.

¹²¹ Vokoun, R.: (A.U.C.I. 3/1989) Vybrané aktuální otázky nutné obrany a krajní nouze. Acta Universitatis Carolinae-Iuridica 3/1989, s. 68.

¹²² Vokoun, R.: (A.U.C.I. 3/1989) Vybrané aktuální otázky nutné obrany a krajní nouze. Acta Universitatis Carolinae-Iuridica 3/1989, s. 69.

trestní odpovědnost by byla zcela vyloučena.¹²³ Na základě analýzy výše uvedeného dojdeme tedy k závěru, že úmyslným trestným činem je pouze takové jednání pachatele, jehož úmysl směřoval k vybočení z mezí nutné obrany či krajní nouze, jakož i ke způsobenému následku. Pokud by byl jeden z uvedených znaků zahrnut zaviněním ve formě nedbalosti, byl by skutek posouzen jako kulpózní trestný čin.

Po vyřešení otázky zavinění je soud postaven před další úkol, kterým je zohlednění skutečnosti, že trestný čin byl spáchán v rámci překročení mezí nutné obrany nebo krajní nouze. Přestože je exces činem protiprávním a společností škodlivým, chceme-li zachovat význam a smysl institutů nutné obrany a krajní nouze, musíme při ukládání sankce za trestný čin spáchaný v excessu přihlídnout k tomu, že pachatel jednal ve stavu, kdy odrážel přímo hrozící nebezpečí nebo přímo hrozící či trvající útok a že tedy svým obranným jednáním vystoupil na ochranu oprávněných zájmů. Pokud bychom totiž nerozlišovali mezi bezohledným pachatelem trestného činu a mezi pachatelem, jež trestný čin spáchal v důsledku excesu, zcela logicky by to ve společnosti vedlo k neochotě občanů participovat na boji se zločinem, a to především v důsledku strachu z případného postihu. Kdo by totiž bránil zájmy (zejména cizí) s vědomím toho, že překročí-li míru přiměřenosti, jak ji vyžaduje trestní zákoník, bude mu za to uložen stejně tvrdý trest, jako ostatním pachatelům. Český trestní zákoník umožňuje přihlídnout k excessu z mezí nutné obrany či krajní nouze následujícími způsoby: 1) jako k polehčující okolnosti ve smyslu § 41 písm. g) TZ; 2) v rámci ustanovení § 27 o zmenšené přičetnosti či § 26 TZ o nepřičetnosti; 3) při mimořádném snížení trestu odnětí svobody podle § 58 odst. 6 TZ; 4) upuštěním od potrestání podle § 46 odst. 1 TZ; 5) v rámci privilegovaných skutkových podstat podle § 141 a 146a TZ – zabití a ublížení na zdraví z omluvitelné pohnutky. Na jednotlivé právní důsledky excesů se zaměřím v následujícím výkladu.

¹²³ Vokoun, R.: (A.U.C.I. 3/1989) Vybrané aktuální otázky nutné obrany a krajní nouze. Acta Universitatis Carolinae-Iuridica 3/1989, s. 70.

4.2 Polehčující okolnost

Možnost soudu přihlídnout při ukládání sankcí k excesu z nutné obrany či krajní nouze je založena přímo dikcí zákona, když § 41 písm. g) TZ stanoví, že „*Soud jako k polehčující okolnosti přihlédně zejména k tomu, že pachatel spáchal trestný čin odvraceje útok nebo jiné nebezpečí, aniž byly zcela splněny podmínky nutné obrany nebo krajní nouze...*“ Zákodárce tak privileguje všechny případy excesů, kdy obránce z nějakého důvodu nesplnil všechny zákonné podmínky nutné obrany či krajní nouze. Výjimkou, na kterou se výše uvedené ustanovení o polehčující okolnosti nepoužije jsou případy domnělé tzv. putativní nutné obrany (krajní nouze), jež se posuzují podle zásad o pozitivním skutkovém omylu podle § 18 odst. 4 TZ. Je tomu tak proto, že při putativní nutné obraně (krajní nouzi) chybí skutečný útok (nebezpečí) a při odvracení takového domnělého útoku či nebezpečí by se nejednalo o čin ve smyslu § 41 písm. g) TZ.¹²⁴ Není však vyloučeno, aby k takovému jednání soud přihlédl jako k polehčující okolnosti podle písm. b) uvedeného ustanovení, jestliže pachatel spáchal trestný čin v silném rozrušení, ze soucitu nebo z nedostatku životních zkušeností, nebo podle písm. d), spáchal-li trestný čin pod vlivem hrozby nebo nátlaku. Vzhledem ke konkrétním okolnostem případu může být jednání, jež je jinak polehčující okolností podle § 41 písm. g) TZ, i takového významu¹²⁵, že odůvodní mimořádné snížení trestu odnětí svobody pod dolní hranici trestní sazby podle § 58 odst. 6 TZ.

¹²⁴ Šámal, P. a kol.: *Trestní zákoník I. § 1 až 139. Komentář*. 2. vydání. Praha: C. H. Beck, 2012, s. 466.

¹²⁵ Viz 8 Tz 45/67 „*Nie je možné zásadne vylúčiť, že by viac okolností, ktoré ináč samé o sebe sú len všeobecnými okolnosťami polahčujúcimi, vo svojom súhrne nadobudlo v konkrétnom prípade takého významu, že by ich bolo možné hodnotiť ako výnimočné okolnosti prípadu v zmysle § 40 tr. zák.*“ Dále viz Pls 7/66-1 „*Tyto okolnosti lze považovat ve většině případů jen za obvyklé, nikoliv výjimečné okolnosti případu, které nemohou, odůvodnit snížení trestu odnětí svobody pod dolní hranici sazby. Jen kdyby některé polehčující okolnosti, uvedené v § 33 tr. zák., příp. jiné tam neuvedené okolnosti, byly tak intenzívní a tak závažné, že by výjimečně snižovaly stupeň nebezpečnosti činu pro společnost, bylo by je možno posoudit jako výjimečné okolnosti případu ve smyslu § 40 odst. 1 tr. zák. (např. by mohlo jít o zvlášť závažné polehčující okolnosti, uvedené v § 33 písm. e) nebo f) tr. zák. apod.). Samo doznání činu, lítost nad činem předchozí řádný život, náhrada škody apod., však zpravidla nebude možno považovat za tak výjimečné okolnosti případu, aby odůvodňovaly užití ustanovení § 40 tr. zák.*“

Můžeme souhlasit s názorem Vokouna¹²⁶, že nedostatek právní úpravy polehčující okolnosti ve smyslu shora uvedeném spočívá především v tom, že na její zohlednění při výměře trestu není právní nárok, soud totiž nemá povinnost (*ex lege*) trest automaticky modifikovat zjistí-li, že trestný čin byl spáchán v excesu z nutné obrany (krajní nouze), nýbrž záleží pouze na jeho uvážení, zda-li k takové skutečnosti přihlédne. Možnost namítat aplikaci § 41 písm. g) TZ má tak obviněný pouze v rámci obhajoby a prostřednictvím opravných prostředků. Další nedostatek aplikace uvedeného institutu spočívá v nemožnosti soudu snížit trest pod dolní hranici trestní sazby stanovené trestní zákoníkem, což se může v konkrétních případech jevit jako nepřiměřeně přísné, neboť tak soud nemůže vždy dostatečně přihlédnout k okolnostem, za kterých byl čin spáchán.

4.3 Ukládání trestu pachateli se zmenšenou přičetností

Dalším institutem, který český trestní zákoník upravuje a jenž soudu umožňuje zohlednit zvláštní duševní stav, ve kterém se pachatel činu při překročení mezí nutné obrany (krajní nouze) nacházel, je podle § 26 TZ zmenšená přičetnost, popř. podle § 27 TZ nepřičetnost. Přičetnost jakožto obligatorní podmínku trestní odpovědnosti náš trestní zákoník nedefinuje, nicméně tím, že zákonodárce ve výše uvedeném ustanovení vymezil stav nepřičetnosti, určil situace, za kterých bude pachatel zcela zbaven trestní odpovědnosti za spáchaný skutek. Bude tomu tak v případech, kdy pachatel „*pro duševní poruchu v době spáchání činu nemohl rozpoznat jeho protiprávnost nebo ovládat své jednání*“ tedy, že jednání pachatele zcela postrádalo rozumovou nebo volní složku, popř. obě. Naproti tomu zmenšená přičetnost nevylučuje trestní odpovědnost pachatele, nýbrž zakládá důvod pro postup podle § 40 nebo § 47 TZ. Ve stavu zmenšené přičetnosti je ve smyslu ustanovení § 27 TZ ten, „*kdo pro duševní poruchu v době spáchání činu měl podstatně sníženou schopnost rozpoznat jeho protiprávnost nebo ovládat své jednání*“ tedy, že v okamžiku spáchání trestného činu byla jedna z jeho schopností (rozpoznávací či určovací, popř. obě) výrazně oslabeny. Problematika zmenšené přičetnosti stejně jako nepřičetnosti je právní otázkou, jejíž řešení je úkolem

¹²⁶ Vokoun, R.: (A.U.C.I. 3/1989) Vybrané aktuální otázky nutné obrany a krajní nouze. Acta Universitatis Carolinae-Iuridica 3/1989, s. 71.

orgánů činných v trestním řízení. Ke spolehlivému zjištění, zda pachatel v době spáchání trestného činu trpěl duševní poruchou¹²⁷ ve smyslu výše uvedených ustanovení nestačí pouze laické posouzení, nýbrž taková skutečnost musí být prokázána na základě znaleckého důkazu z oboru zdravotnictví, odvětví psychiatrie (§ 105 odst. 1 a 116 TŘ).¹²⁸ Bude-li tedy výše uvedeným způsobem prokázáno, že pachatel překročil meze nutné obrany (krajní nouze) za stavu zmenšené přičetnosti, soud tuto skutečnost za zákonem stanovených podmínek zohlední při ukládání sankce. Za předpokladu, že si pachatel stav zmenšené přičetnosti, a to ani z nedbalosti, nepřivodil vlivem návykové látky, přihlédne soud vždy (obligatorní důsledek) k této okolnosti při stanovení druhu a výměry trestu (§ 40 odst. 1 TZ). Je zde důležité upozornit, že stav zmenšené přičetnosti není polehčující okolností, ne vždy snižuje společenskou škodlivost a závažnost činu a nemusí tedy nutně vést k mírnějšímu trestu.¹²⁹ ¹³⁰ Jiná je však situace, kdy má soud za to, že vzhledem ke zdravotnímu stavu zmenšeně přičetného pachatele je možno dosáhnout jeho nápravy trestem kratšího trvání za současného uložení ochranného léčení. V takovém případě může (fakultativní důsledek) soud rozhodnout o uložení trestu odnětí svobody¹³¹ pod dolní hranici trestní sazby (na rozdíl od postupu podle § 40 odst. 1 TZ), přičemž není vázán omezením uvedeným v § 58 odst. 3 TZ a uloží zároveň ochranné léčení (§ 40 odst. 2 TZ). K výše uvedeným postupům podle § 40 odst. 1 a odst. 2 TZ lze přistoupit pouze za předpokladu, že se nejedná o zcela nepřičetného pachatele, u něhož je trestní odpovědnost za spáchaný čin zcela vyloučena, a nebylo-li od potrestání pachatele upuštěno podle § 47 TZ.

¹²⁷ Podle § 123 TZ se duševní poruchou rozumí „*mimo duševní poruchy vyplývající z duševní nemoci i hluboká porucha vědomí, mentální retardace, těžká asociální porucha osobnosti nebo jiná těžká duševní nebo sexuální odchylka.*“

¹²⁸ Šámal, P. a kol.: *Trestní zákoník I. § 1 až 139. Komentář.* 2. vydání. Praha: C. H. Beck, 2012, s. 307.

¹²⁹ Šámal, P. a kol.: *Trestní zákoník I. § 1 až 139. Komentář.* 2. vydání. Praha: C. H. Beck, 2012, s. 456.

¹³⁰ Viz Tpjf 30/76 „*Stav zmenšené přičetnosti nemusí nutně být důvodem k uložení mírnějšího trestu. Trestný čin spáchaný ve stavu zmenšené přičetnosti se tím nestává vždy méně nebezpečným. K tomu přihlíží trestní zákon tím, že připouští uložit vedle trestu (anebo při upuštění od potrestání) ochranné léčení, jestliže pobyt pachatele na svobodě je nebezpečný. Stav zmenšené přičetnosti má dvojí rozdílný význam. Na jedné straně snižuje míru zavinění pachatele, na druhé straně však zvyšuje zpravidla nebezpečnost osoby pachatele. Z toho vyplývají obtíže při hodnocení stupně nebezpečnosti trestného činu pro společnost.*“

¹³¹ Šámal, P. a kol.: *Trestní zákoník I. § 1 až 139. Komentář.* 2. vydání. Praha: C. H. Beck, 2012, s. 457. „*Z textu ustanovení § 40 odst. 2 plyne, že trestem kratšího trvání se zde rozumí pouze trest odnětí svobody...u jiného druhu trestu by se postupovalo jenom podle § 40 odst. 1. Ke zmenšené přičetnosti by se přihlédlo v rámci zákonné sazby takového druhu trestu, aniž by bylo možné prolomit jeho dolní hranici.*“

4.4 Mimořádné snížení trestu odnětí svobody

Vedle polehčující okolnosti podle § 41 písm. g) TZ je institut mimořádného snížení trestu odnětí svobody ve smyslu § 58 odst. 6 TZ druhým explicitně uvedeným právním důsledkem překročení mezí nutné obrany (krajní nouze). Mimořádné snížení trestu odnětí svobody je fakultativním postupem, v jehož rámci „soud může snížit trest odnětí svobody pod dolní hranici trestní sazby také tehdy, jestliže pachatel spáchal trestný čin odvraceje útok nebo jiné nebezpečí, aniž byly zcela splněny podmínky krajní nouze (§28) nebo nutné obrany (§ 29).“ Ustanovení § 58 odst. 6 TZ dopadá na případy, které jsou jinak polehčujícími okolnostmi podle § 41 písm. g) a h). Na rozdíl od uvedených polehčujících okolností se pro mimořádné snížení trestu odnětí svobody vyžaduje, aby konkrétní podmínky, za nichž pachatel jednal způsobem zde předpokládaným, byly takového významu, že odůvodňují mírnější trestní postih, než jaký dovoluje zákonem stanovená (nesnížená) trestní sazba, resp. její dolní hranice.¹³² Soud tedy při ukládání trestu není vázán limity stanovenými v § 58 odst. 3 TZ.¹³³ Domnívám se, že vzhledem k formulaci výše uvedeného ustanovení institut mimořádného snížení trestu odnětí svobody nemůžeme aplikovat na případy tzv. putativní nutné obrany (krajní nouze), neboť stejně jako u polehčující okolnosti podle § 41 písm. g) TZ zde chybí skutečný zdroj ohrožení (útok či nebezpečí). Při ukládání sankce pachateli za trestný čin spáchaný v excesu přichází v úvahu i postup podle § 58 odst. 1, 2 TZ^{134 135}, v těchto případech již soud nemůže snížit trest odnětí svobody pod hranici uvedenou v odst. 3 téhož ustanovení.

¹³² Šámal, P. a kol.: *Trestní zákoník I. § 1 až 139. Komentář*. 2. vydání. Praha: C. H. Beck, 2012, s. 800.

¹³³ Pod pět let, činí-li dolní hranice trestní sazby odnětí svobody alespoň 12 let; pod tři léta, činí-li dolní hranice trestní sazby odnětí svobody alespoň osm let; pod jeden rok, činí-li dolní hranice trestní sazby odnětí svobody alespoň pět let.

¹³⁴ § 58 odst. 1 TZ „Má-li soud vzhledem k okolnostem případu nebo vzhledem k poměrům pachatele za to, že by použití trestní sazby odnětí svobody trestním zákonem stanovené bylo pro pachatele nepřiměřeně přísné a že lze dosáhnout nápravy pachatele i trestem kratšího trvání, může snížit trest odnětí svobody pod dolní hranici trestní sazby tímto zákonem stanovené.“ § 58 odst. 2 TZ „Soud může snížit trest odnětí svobody pod dolní hranici trestní sazby též tehdy, jestliže odsuzuje pachatele, který napomohl zabránit trestnému činu, jenž jiný připravoval nebo se o něj pokusil, jestliže vzhledem k poměrům pachatele a povaze jím spáchané trestné činnosti má za to, že lze dosáhnout nápravy pachatele i trestem kratšího trvání.“

¹³⁵ Viz 4 Tz 49/64.

4.5 Upuštění od potrestání

Jak jsem uvedla v předchozím výkladu, soud může skutečnost, že trestný čin byl spáchán v důsledku překročení mezi nutné obrany (krajní nouze), zohlednit při ukládání sankce jako polehčující okolnost, při ukládání trestu zmenšeně přičetnému pachateli nebo může mimořádně snížit trest odnětí svobody. Přestože to trestní zákoník výslovně neuvádí, je institut upuštění od potrestání podle § 46 TZ dalším možným právním důsledkem excesů. Podstata tohoto institutu spočívá především ve výchovném působení¹³⁶ na pachatele, kdy soud vysloví výrok o jeho vině a současně mu neuloží žádný trest, neboť má za to, že právě samotné trestní stíhání má stejné účinky jako uložení trestu.¹³⁷ V ustanovení § 46 odst. 1 TZ se uvádí, že „*od potrestání pachatele, který spáchal přečin, jeho spáchání lituje a projevuje účinnou snahu po nápravě, lze upustit, jestliže vzhledem k povaze a závažnosti spáchaného přečinu a k dosavadnímu životu pachatele lze důvodně očekávat, že již pouhé projednání věci postačí k jeho nápravě i k ochraně společnosti.*“ Zákonodárce uvedeným ustanovením omezuje možnost upuštění od potrestání pachatele, který překročil meze nutné obrany (krajní nouze), pouze na případy nedbalostních trestných činů a těch úmyslných trestných činů, na které trestní zákon stanoví trest odnětí svobody s horní hranicí trestní sazby do pěti let (§ 14 odst. 2 TZ). V ostatních případech lze upustit od potrestání pachatele např. podle § 47 TZ za současného uložení ochranného léčení nebo zabezpečovací detence.¹³⁸ Posouzení povahy, závažnosti přečinu a dosavadního života pachatele nebude v praxi zpravidla činit velké obtíže. Problematictější se podle Vokouna¹³⁹ jeví požadavek lítosti a účinné snahy po nápravě a pokládá si zcela legitimní otázku, v čem by ona účinná snaha po nápravě měla spočívat a to zejména v případě nedbalostního excesu. Upuštění od potrestání ve smyslu výše uvedeného ustanovení, stejně jako ostatní instituty, kterým jsem se v předchozím výkladu věnovala, jsou pouze fakultativním důsledkem překročení mezi nutné obrany (krajní nouze) a záleží tedy na úvaze soudu, zda-li jich při

¹³⁶ Viz 1 Tz 89/57 „*Smyslem ustanovení § 17a tr. zák., jež dovoluje upustit od potrestání, je působit výchovně na pachatele, který vedl řádný život pracujícího člověka a spáchal čin menšího významu, již pouhým projednáním věci a výrokem, že pachatel je vinen trestným činem. Použití tohoto ustanovení je možné jen při splnění obou zmíněných podmínek.*“

¹³⁷ Šámal, P. a kol.: *Trestní zákoník I. § 1 až 139. Komentář.* 2. vydání. Praha: C. H. Beck, 2012, s. 544.

¹³⁸ Šámal, P. a kol.: *Trestní zákoník I. § 1 až 139. Komentář.* 2. vydání. Praha: C. H. Beck, 2012, s. 543.

¹³⁹ Vokoun, R.: (A.U.C.I. 3/1989) Vybrané aktuální otázky nutné obrany a krajní nouze. *Acta Universitatis Carolinae-Iuridica* 3/1989, s. 72.

ukládání sankce použije. Právě fakultativní povaha těchto institutů bývá s ohledem na požadavek principu právní jistoty v literatuře často předmětem kritiky.

4.6 Zabití a ublížení na zdraví z omluvitelné pohnutky

Po dlouhou dobu literatura i soudní praxe upozorňovaly na podstatný nedostatek trestněprávní úpravy ve vztahu k úmyslnému usmrcení člověka. V praxi se setkáváme s velkou různorodostí a pestrostí úmyslných skutků, jejichž následkem je smrt člověka – od nejzávažnějších brutálních a promyšlených vražd až po činy zkratkovité, spáchané v afektu. Často se jedná i o situace, kdy smrt osoby je následkem překročení mezí nutné obrany (krajní nouze). Až do přijetí současného trestního zákoníku byly výše uvedené případy úmyslného usmrcení shodně kvalifikovány jako trestný čin vraždy podle § 219 zák. č. 140/1961 Sb. Taková úprava znemožňovala soudu při právní kvalifikaci jakkoli zohlednit často diametrální rozdíly v závažnosti a okolnostech spáchaných skutků. Výsledkem takového postupu bylo stigmatizování vrahem bezohledného pachatele úkladné vraždy, ale stejně tak pachatele, který usmrtil jiného jednáním v excessu z nutné obrany (krajní nouze).¹⁴⁰

Nový trestní kodex tím, že zavedl privilegovanou skutkovou podstatu zabití podle § 141 TZ, odstranil výše uvedený nedostatek a umožnil mírnější postih pachatelů, kteří „jiného úmyslně usmrtili v silném rozrušení ze strachu, úleku, zmatku nebo jiného omluvitelného hnutí mysli anebo v důsledku předchozího zavrženíhodného jednání poškozeného.“ Uvedené ustanovení vychází ze zahraničních vzorů a jak shodně Šámal¹⁴¹ i Hořák¹⁴² uvádějí, zahrnuje v sobě dvě privilegující okolnosti: afektdelikt či zkratkovité jednání a tzv. provokaci. Právě případy, kdy pachatel v excessu z nutné obrany (krajní nouze) jiného usmrtil jsou často důsledkem uvedených specifických okolností a jsou důvodem pro mírnější potrestání pachatele.

¹⁴⁰ K právní úpravě privilegovaných skutkových podstat viz např. GRIVNA, T.: Privilegované skutkové podstaty de lege lata a de lege ferenda. *Trestní právo* 6/2003, s. 2 a násl.; MUSIL, J.: Český trestní zákon potřebuje diferencovanější skutkovou podstatu úmyslného usmrcení, *Trestní právo* 10/2004, s. 10-14.

¹⁴¹ Šámal, P. a kol.: *Trestní zákoník II. § 140 až 421. Komentář*. 2. vydání. Praha: C. H. Beck, 2012, s. 1489.

¹⁴² HOŘÁK, J.: Vražda a zabití v novém trestní zákoníku. *Bulletin advokacie* 10/2009, s. 53 a násl.

Aby bylo jednání pachatele tzv. afektdeliktem, musí být *silné rozrušení* ve smyslu uvedeného ustanovení mimořádně vysoké intenzity, pramenící z některého omluvitelného hnutí mysli. Trestní zákoník demonstrativně uvádí jako takové omluvitelné hnutí mysli strach, úlek nebo zmatek. Podle Šámala¹⁴³ pak můžeme pod tuto kategorii subsumovat např. i žal, soucit či smutek. Tyto aspekty vedou k tomu, že pachatel není schopen v daném okamžiku racionálního zhodnocení situace a mají výrazný dopad na jeho jednání. Hořák¹⁴⁴ dle mého názoru zcela správně uvádí, že silné rozrušení pachatele má mít výrazně obranný charakter a představovat reakci pachatele na mimořádně vypjatou životní situaci, která je sice nepřiměřená, ale do jisté míry lidsky pochopitelná, takže lze na pachatele hledět s určitou shovívavostí, přičemž čin pachatele zůstává nadále trestuhodným, ospravedlnitelnost se vztahuje pouze na jeho afektivní reakci.

Vedle omluvitelného hnutí mysli je podle § 141 odst. 1 TZ další privilegující okolností tzv. provokace – předchozí zavrženíhodné jednání poškozeného. Český trestní zákoník *provokaci* konstruuje jako samostatnou privilegující okolnost, jež na rozdíl od výše uvedených emotivních reakcí není nutně závislá na *silném rozrušení* pachatele v době činu. Šámal¹⁴⁵ ve svém komentáři uvádí, že za případy předchozího zavrženíhodného jednání poškozeného lze obecně považovat takové chování, jež je v příkrém rozporu s morálkou a svědčí o morální zvrhlosti, bezcitnosti, bezohledném sobectví a o neúctě poškozeného k ostatním osobám nebo společnosti. V praxi může mít takové jednání různou formu, od dlouhodobého sexuálního zneužívání, psychického či fyzického týrání až po jednorázové útoky poškozeného, při jejichž odvracení pachatel překročil meze nutné obrany. Jak jsem již uvedla, stav mysli pachatele v kritickém okamžiku není podmíněn silným rozrušením, na druhou stranu však musí být negativní charakter provokujícího chování poškozeného v odpovídajícím poměru k mimořádnému významu objektu trestného činu zabití, jímž je lidský život.¹⁴⁶ Zpravidla bude

¹⁴³ Šámal, P. a kol.: *Trestní zákoník II. § 140 až 421. Komentář*. 2. vydání. Praha: C. H. Beck, 2012, s. 1492.

¹⁴⁴ HOŘÁK, J.: Vražda a zabití v novém trestní zákoníku. *Bulletin advokacie* 10/2009, s. 53 a násl.

¹⁴⁵ Šámal, P. a kol.: *Trestní zákoník II. § 140 až 421. Komentář*. 2. vydání. Praha: C. H. Beck, 2012, s. 1492.

¹⁴⁶ Šámal, P. a kol.: *Trestní zákoník II. § 140 až 421. Komentář*. 2. vydání. Praha: C. H. Beck, 2012, s. 1492.

předchozím zavrženíhodným jednáním napadán lidský život či zdraví, z objektů provokujícího jednání však nemůžeme, za předpokladu, že se jedná o mimořádně závažný útok, jež ohrožuje samotnou existenci člověka, vyloučit ani majetek. Nezbytnou podmínkou pro právní kvalifikaci úmyslného usmrcení člověka jako trestného činu zabití podle § 141 TZ je příčinná souvislost mezi předchozím zavrženíhodným jednáním poškozeného a úmyslným usmrcením, kdy hlavním motivem pachatele trestného činu je právě ono zlé jednání usmrceného. Obě privilegující okolnosti, afektdelikt i provokace jsou skutečnostmi, jež do určité míry odůvodňují shovívavější přístup k pachateli trestného činu a zcela logicky jsou tedy z těchto situací vyloučeny případy, kdy pachatel svým protiprávním jednáním vyprovokoval zavrženíhodné jednání poškozeného nebo sám zapříčinil stav silného rozrušení a trestný čin byl tak důsledkem vlastního nezákonného jednání.

Přijetím současného trestního zákoníku byla jeho zvláštní část rozšířena vedle uvedeného trestného činu zabití podle § 141 také o skutkovou podstatu ublížení na zdraví z omluvitelné pohnutky podle § 146a, jež je privilegovanou skutkovou podstatou k trestným činům těžkého ublížení na zdraví (§145 TZ) a ublížení na zdraví (§ 146 TZ). Trestného činu ublížení na zdraví z omluvitelné pohnutky podle § 146a odst. 1 TZ se dopustí ten, kdo jinému úmyslně způsobí ublížení na zdraví (popř. podle odst. 3 téhož ustanovení způsobí těžkou újmu na zdraví) v silném rozrušení ze strachu, úleku, zmatku nebo jiného omluvitelného hnutí mysli anebo v důsledku předchozího zavrženíhodného jednání poškozeného. Je patrné, že s výjimkou způsobeného následku, je dikce uvedeného ustanovení totožná se zněním trestného činu zabití podle § 141 odst. 1 TZ, a proto můžeme předchozí výklad o privilegujících okolnostech trestného činu zabití aplikovat i na § 146a TZ.

5. EXKURZ K POUŽITÍ AUTOMATICKÝCH OBRANNÝCH SYSTÉMŮ

Historie automatických obranných systému, stejně tak jako otázka jejich přípustnosti sahá daleko do minulosti až do dob starověkého Egypta, kdy sloužily k ochraně hrobů faraónů. V evropských zemích lze zaznamenat první zmínky o mechanických nástražných zařízeních již ve 13. století, později v 18. a 19. století došlo k rozmachu především zbraní palných.¹⁴⁷ V současnosti je problematika přípustnosti a trestní odpovědnosti při používání automatických obranných systémů předmětem zájmu široké odborné i laické veřejnosti. Trestní zákoník definici pojmu automatických obranných systémů neobsahuje, podle Hrušky a Bureše¹⁴⁸ jimi však můžeme rozumět „Zařízení jakékoliv konstrukce mající charakter nástrahy, na bázi mechanické, plynové, palné zbraně, expanzivního přístroje, využívající elektrickou energii, obsahující jed a další možné komponenty, instalované s cílem odvrácení budoucího útoku pachatele směřujícího na některý ze zájmů chráněných trestním zákonem.“ Jsou to např. padací jámy, samočinné zámky, ostnaté dráty, výbušné systémy, elektřinou napájené dveře, samostříly, ale i různá zvířata určená pro hlídání objektů.

Používání automatických obranných systémů souvisí s tzv. „preventivní nutnou obranou“, kterou lze chápat jako technickou přípravu proti případným budoucím útokům.¹⁴⁹ Taková příprava může spočívat např. v obstarání střelné zbraně, hlídacího psa nebo jiného prostředku, jehož chce obránce k odvrácení útoku použít. Samotné jednání obránce, kdy se připravuje na útok, není trestné za předpokladu, že se nejedná o přípravu jakožto vývojové stadium trestného činu nebo o dokonaný trestný čin (např. dle § 279 nedovolené ozbrojování). Je nutné zde však upozornit, že pro posouzení podmínek nutné obrany není rozhodující, zda si obránce zbraně opatřil legálně nebo

¹⁴⁷ HRUŠKA, J., BUREŠ, R.: Použití automatických obranných zařízení z pohledu trestního práva, Trestní právo 7-8/2010, s. 4.

¹⁴⁸ HRUŠKA, J., BUREŠ, R.: Použití automatických obranných zařízení z pohledu trestního práva, Trestní právo 7-8/2010, s. 6.

¹⁴⁹ Kratochvíl, V. a kol.: *Kurs trestního práva. Trestní právo hmotné. Obecná část.* 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 2009, s. 377.

nelegálně, a sama skutečnost, že obránce použije proti útoku prostředky získané v rozporu s právními předpisy, nevylučuje jeho možnost jednat v rámci nutné obrany.¹⁵⁰

Šámal¹⁵¹ ve svém komentáři rozlišuje dvě časové fáze v rámci použití automatických obranných systémů: 1) doba, ve které bylo obranné zařízení instalováno, 2) doba vlastního fungování (automatické spuštění). Posouzení samotného nainstalování obranného zařízení nečiní v praxi problémy a takové jednání není trestné, pokud tím obránce neporušil jiné právní předpisy např. zák. č. 119/2002 Sb., o zbraních a střelivu. Oporou tohoto tvrzení je i čl. 2 odst. 3 LZPS, jenž uvádí, že „každý může činit, co není zákonem zakázáno, a nikdo nesmí být nucen činit, co zákon neukládá.“ Problém však nastává při právním hodnocení druhé fáze, kdy došlo k aktivaci obranného zařízení. Šámal¹⁵², Dolenský a Novotný¹⁵³ shodně uvádějí nejčastěji vytýkané námitky proti používání automatických obranných systémů.

Prvním argumentem proti používání automatických obranných systémů je, že na jejich použití se ustanovení § 29 TZ o nutné obraně nepoužije. K tomu lze uvést, že přestože automatické obranné systémy nejsou v našem právním řádu upraveny, můžeme na jejich použití analogicky aplikovat ustanovení o nutné obraně, neboť výčet okolností vylučujících protiprávnost není a ani nemůže být taxativní a v tomto případě se jedná o analogii „*in bonam partem*“ tedy ve prospěch pachatele (obránce), jež je v trestním právu hmotném přípustná.¹⁵⁴

Další námitka směřuje proti tomu, že jednáním v nutné obraně se lze bránit pouze přímo hrozícímu nebo trvajícím útoku, zatímco v případě instalace automatických obranných systému tato zákonná podmínka nutné obrany chybí, neboť aktuálně žádný útok přímo nehrozí ani netrvá a obrana tedy směřuje proti útoku, který

¹⁵⁰ Šámal, P. a kol.: *Trestní zákoník I. § 1 až 139. Komentář*. 2. vydání. Praha: C. H. Beck, 2012, s. 409.

¹⁵¹ Šámal, P. a kol.: *Trestní zákoník I. § 1 až 139. Komentář*. 2. vydání. Praha: C. H. Beck, 2012, s. 410.

¹⁵² Šámal, P. a kol.: *Trestní zákoník I. § 1 až 139. Komentář*. 2. vydání. Praha: C. H. Beck, 2012, s. 410-414.

¹⁵³ DOLENSKÝ, A., NOVOTNÝ, F.: Nutná obrana a automatická obranná zařízení, *Trestní právo* 1/1998, s. 8 a násl.

¹⁵⁴ HRUŠKA, J., BUREŠ, R.: Použití automatických obranných zařízení z pohledu trestního práva, *Trestní právo* 7-8/2010, s. 12.

má v budoucnu teprve nastat. Podle Šámala¹⁵⁵ takové tvrzení nemůže obstát, protože před samotným útokem dochází pouze k instalaci, přípravě obranného systému, ale k jeho aktivaci (obraně) dojde až v okamžiku útoku.¹⁵⁶ Rozhodující pro posouzení splnění časových mezí nutné obrany je, zda-li se aktivace a další působení automatického obranného systému časově shoduje s počátkem a koncem útoku ve smyslu § 29 TZ (viz kapitola Přímý hrozící nebo trvajících útok na zájem chráněný trestním zákonem). Za předpokladu, že obranný systém působí proti útočníkovi po dobu jeho útoku, nelze na extenzivní exces usuzovat jenom z titulu předčasně nainstalovaného obranného systému. Uvedenou argumentaci považují za zcela logickou a proto s ní nemůžu nic jiného než souhlasit.

Dále se použití automatických obranných systémů zpochybňuje tvrzením, že představují riziko nejen pro skutečné útočníky, ale také pro osoby, které do objektu vstoupí oprávněně (např. hasič, lékař) nebo bez zlého úmyslu (např. děti, osoby nevidomé). Takovéto riziko nelze samozřejmě nikdy s jistotou vyloučit a v případě, že obranný systém zasáhne osobu odlišnou od útočníka, bude obránce trestně odpovědný za způsobený trestný čin, zpravidla ve formě nedbalosti, neboť vzhledem k tomu, že nástražné zařízení je instalováno s předstihem, jen těžko bychom mohli dovodit úmysl již k tomuto okamžiku.¹⁵⁷ Obránce však může míru svého zavinění do značné míry ovlivnit zejména tím, že střežený objekt dobře zajistí proti náhodným vniknutím a opatří ho varovnými a signalizačními prvky, např. v podobě cedulí, nápisů, obrázků nebo i zvukovým a světelným doprovodem. Bude-li osobě odlišné od útočníka, jež vnikla do takto zabezpečeného a označeného objektu, způsobena újma, nelze dle mého názoru dovodit na straně obránce zavinění, a to ani ve formě nedbalosti, neboť učinil vše potřebné, aby eliminoval riziko vzniku škody osobě odlišné od útočníka, a za případné nerespektování výstražných znamení nemůže nést odpovědnost. Pokud by se jednalo

¹⁵⁵ Šámal, P. a kol.: *Trestní zákoník I. § 1 až 139. Komentář*. 2. vydání. Praha: C. H. Beck, 2012, s. 410-411.

¹⁵⁶ Srov. Tpjn 303/2008. „K tomu, aby byly splněny podmínky nutné obrany v případě použití automatického obranného zařízení zejména v podobě nástražného systému, který se automaticky uvede v činnost po vniknutí útočníka do chráněného objektu, musí být zabezpečeno, aby se aktivovalo jen proti přímo hrozícímu či trvajícím útokem na zájem chráněný trestním zákonem a aby jeho účinnost nebyla zcela zjevně nepřiměřená způsobu útoku.“

¹⁵⁷ Šámal, P. a kol.: *Trestní zákoník I. § 1 až 139. Komentář*. 2. vydání. Praha: C. H. Beck, 2012, s. 410-411.

např. o lékaře nebo hasiče, který má ve střeženém objektu vykonat povinnost, jež mu plyne ze zvláštních právních předpisů, je oprávněn odepřít vstup do míst, kde mu hrozí nebezpečí zásahu automatickým obranným systémem, a riziko neposkytnutí pomoci v takovém případě nese samozřejmě obránce, neboť při instalaci nástražného systému si takové potenciální situace musí být vědom a počítat s ní.¹⁵⁸

Jako poslední zásadní námitku vytykanou automatickým obranným systémům zmiňují uvedení autoři, že v okamžiku jejich spuštění již nelze ovládat a přizpůsobovat jejich účinky tak, aby odpovídaly způsobu útoku. K otázce způsobu útoku, obrannému jednání, včetně použitých prostředků při posuzování přiměřenosti, resp. zcela zjevné nepřiměřenosti obecně platí to, co jsem uvedla v předchozí části této práce v rámci kapitol o nutné obraně, proto se jim zde již nebudu věnovat. Rozdíl oproti klasickému útoku, kdy dochází k přímému střetu útočníka a obránce, spočívá v tom, že při aktivaci automatického obranného systému, zpravidla není obránce útoku přítomen¹⁵⁹ a nemůže již probíhající děj ovlivnit, proto také při hodnocení způsobu obrany nelze přihlížet k vlastnostem obránce. Naprogramování obranných systémů musí obránce pečlivě zvážit, a to jednak z hlediska jejich spuštění, ale také s ohledem na to, jaké zájmy má takové zařízení chránit a jaké následky mohou jejich působením vzniknout. Ve vlastním zájmu je tedy na obránci, aby obranný systém nainstaloval tak, aby ve výsledku jeho obrana nebyla zcela zjevně nepřiměřená způsobu útoku a jeho jednání nebylo posouzeno jako intenzivní exces.¹⁶⁰ Rozhodujícím momentem pro posouzení přiměřenosti obrany je okamžik útoku a působení obranného mechanismu, protože jen v tomto okamžiku, kdy lze již charakterizovat prvky jednotlivých jednání, lze porovnávat intenzitu obou akcí. Riziko, že obranný systém v konkrétním případě odvrátí útok zcela zjevně nepřiměřeným způsobem, nese samozřejmě obránce. Jak jsem již výše uvedla, obránce může míru svého zavinění podstatně ovlivnit dostatečným

¹⁵⁸ HRUŠKA, J., BUREŠ, R.: Použití automatických obranných zařízení z pohledu trestního práva, *Trestní právo 7-8/2010*, s. 13.

¹⁵⁹ Srov. Tpjn 303/2008. „*Instalace a použití automatického obranného zařízení, jehož účelem je odvrátit možný nebo předpokládaný budoucí útok na zájem chráněný trestním zákonem na určitém místě bez součinnosti obránce (např. nástražné systémy, samostřily, zapojení elektrického proudu do mříží či kovového oplocení nemovitosti), samo o sobě nevylučuje naplnění podmínek nutné obrany podle § 13 tr. zák.*“

¹⁶⁰ Srov. Tpjn 303/2008. „*Při zaviněném nedodržení podmínek nutné obrany tím, kdo jej instaloval a odpovídá za jeho provoz, přichází v úvahu jako odpovědnost za trestný čin spáchaný zpravidla z nedbalosti.*“

zajištěním objektu prostřednictvím technických prostředků, aby tak eliminoval možnost vniknutí do objektu, dále umístěním výstražných a signalizačních znamení. K těmto aspektům se zcela jistě přihlédne i při hodnocení přiměřenosti obrany, neboť tím, že pachatel neakceptoval varovná upozornění, případně překonal další překážky, aby do chráněného objektu vniknul, učinil svůj útok intenzivnějším, a tudíž je proti němu přípustná intenzivnější obrana.¹⁶¹ Vzhledem k tomu, že podmínkou nutné obrany ve smyslu ustanovení § 29 TZ není subsidiarita, nelze na obránci ani požadovat, aby se primárně pokusil odvrátit hrozící či trvající útok jiným, mírnějším (např. pevnějšími dveřmi, kvalitnějším uzavíracím systémem apod.) prostředkem, než instalací obranného systému.

Zcela zásadním průlomem v přístupu k právnímu hodnocení použití automatických obranných systémů bylo již zmíněné Stanovisko trestního kolegia Nejvyššího soudu (Tjpn 303/2008) k rozhodnutí Nejvyššího soudu 6 Tdo 66/2007. Skutkový děj předmětného případu spočíval v tom, že obviněný F.M. umístil pod podlahu dřevěné kůlny (nezabezpečené uzavíracím mechanismem, dveře byly zapřené dřevěným prknem), která se nacházela na jeho oploceném a osvětleném pozemku rekreační chaty, nástražný výbušný systém (V5-b), jenž se aktivoval po tom, co poškozený J.P. přešel oplocení pozemku a otevřel dveře kůlny v úmyslu odcizit hliník, který by ve sběrně druhotných surovin zpeněžil. V důsledku exploze nástražného systému utrpěl poškozený J.P. těžké zranění levé nohy, jež mu byla následně v nemocnici amputována. Majitel dřevěné kůlny F.M. byl Okresním soudem v Pardubicích uznán vinným z trestného činu ublížení na zdraví podle § 221 odst. 1, odst. 2 písm. c) tr. zák., od potrestání obviněného F.M. bylo podle § 24 odst. 1 tr. zák. upuštěno a následné odvolání obviněného bylo Krajským soudem v Hradci Králové zamítnuto. Dovolání obviněného F.M., v němž se domáhal zrušení rozsudků soudů obou stupňů bylo Nejvyšším soudem zamítnuto s odůvodněním, že „nelze akceptovat jeho námitky, že na jeho čin dopadá ustanovení § 13 tr. zák. o nutné obraně či § 14 tr. zák. o krajní nouzi, neboť pro aplikace žádného z těchto ustanovení, jež vylučují protiprávnost, nebyly splněny zákonem stanovené podmínky.“ Nejvyšší soud se shodl se

¹⁶¹ Šámal, P. a kol.: *Trestní zákoník I. § 1 až 139. Komentář*. 2. vydání. Praha: C. H. Beck, 2012, s. 410-411-412.

soudy nižších stupňů v následujících bodech: 1) v době, kdy obviněný nainstaloval nástražný systém se ze strany poškozeného nejednalo o přímo hrozící či trvajících útok a neexistovalo ani přímo hrozící nebezpečí; 2) obrana byla zcela zjevně nepřiměřená způsobu útoku, když v zájmu ochrany majetku omezené hodnoty bylo způsobeno život ohrožující zranění; 3) kůlna nebyla dostatečně zabezpečena proti vniknutí; 4) způsob obrany byl předem připravován, promyšlen a prováděn bez osobní účasti obviněného. Dle mého názoru s námitkami uvedenými pod bodem 1, 3 a 4 Nejvyššího soudu a soudy nižších stupňů nelze však s ohledem na to, co jsem uvedla v předchozím výkladu, v němž jsem argumentaci podložila právě především zmíněným Stanoviskem Nejvyššího soudu, souhlasit. Zaměříme-li se na otázku přiměřenosti, resp. *zcela zjevné nepřiměřenosti* obrany obviněného F. M., musíme při jejím posuzování vycházet ze stejných principů, jež jsem uvedla v kapitole 3.2.3. Obrana zcela zjevně nepřiměřená způsobu útoku a tzv. intenzivní exces. Škoda způsobená obviněným F. M. mohla být tedy větší než ta, která hrozila ze strany poškozeného J. P., nesměl mezi nimi být však zcela mimořádný nepoměr. Patrně se zde opět dostáváme k problematice nutné obrany při ochraně majetku.

Po zhodnocení výše uvedených námitek a argumentů různých autorů jsem osobně dospěla k závěru, že používání automatických obranných systémů je nutno považovat za součást práva občanů vlastním jednáním vystupovat na obranu proti protiprávním jednáním a chránit tak své oprávněné zájmy ve smyslu ustanovení § 29 TZ. Trestní odpovědnost obránce lze však vyloučit pouze za předpokladu splnění zákonných podmínek nutné obrany tzn., že aktivace i deaktivace automatického obranného zařízení musí co do časového intervalu odpovídat počátku a konci útoku tak, aby nedošlo k extenzivnímu excesu, a dále výkonnost (účinnost) obranného zařízení musí obránce v okamžiku instalace naprogramovat takovým způsobem, který u vědomí významu chráněných hodnot nebude zcela zjevně nepřiměřený způsobu útoku. Domnívám se však, že při hodnocení přiměřenosti obranného jednání v konkrétních případech by měly soudy vůči útočníkům postupovat tvrdě, neboť právě útočník je ten, který jedná v rozporu s právním řádem a neoprávněně porušuje zájmy jiných občanů a je to také ten, který musí být připraven, že se oprávněná osoba bude jeho útoku efektivně bránit a že na místě, na které neoprávněně vnikne nebo se na něm zdržuje, mu

může být beztrestně způsobena újma, která nemusí být zdaleka přiměřená té, kterou zamýšlel svým jednáním způsobit.

ZÁVĚR

Jak je patrné z předcházejícího výkladu, krajní nouze a nutná obrana jsou zcela zásadními instituty trestního práva celospolečenského významu, o jejichž potřebnosti nelze pochybovat. Cílem mojí práce bylo podat ucelený přehled o současné právní úpravě těchto institutů, zvážit její případné nedostatky a mimo jiné taktéž zaujmout vlastní stanovisko k možnostem realizace práva vlastním jednáním vystupovat na ochranu oprávněných zájmů, jež nám trestní zákoník ve smyslu ustanovení § 28 a 29 poskytuje. Na tomto místě se tedy pokusím stručně shrnout, v čem spatřuji zásadní nedostatky institutů krajní nouze a nutné obrany a případné možnosti jejich odstranění.

Zaměříme-li se na institut krajní nouze, obávám se, že předmětem sporu může být hned první zákonná podmínka tzv. subsidiarity uvedená v ustanovení § 28 odst. 2 TZ, když zákonodárce stanovil, že aby se jednalo o stav krajní nouze, nebylo možno za daných okolností přímo hrozící nebezpečí odvrátit „jinak“. Otázkou však je, co měl zákonodárce pojmem „jinak“ na mysli, když uvedený termín blíže nespecifikoval. V literatuře se můžeme setkat s názory, že uvedenou podmínku splní ten, jenž zvolil způsob řešení, který způsobuje nejmenší škodu. S uvedeným tvrzením dle mého názoru nelze souhlasit, neboť takový požadavek je již zahrnut v podmínce proporcionality a nemůžeme ho s principem subsidiarity zaměňovat či ztotožňovat. Rozhodnutím soudů bylo již mnohokrát potvrzeno, že pojmem „jinak“ chtěl zákonodárce vyjádřit požadavek jiného způsobu odvrácení nebezpečí, nikoli požadavek přiměřenosti způsobu odvrácení hrozícího nebezpečí. Domnívám se však, že s ohledem na konzistentní judikaturu soudů nevyžaduje uvedený problém zásah do zákonného textu.

Oproti uvedenému sporu o terminologický výklad se mi jako podstatně závažnější nedostatek právní úpravy krajní nouze jeví požadavek proporcionality, neboť tak, jak je konstruován v současné platné právní úpravě, může v některých případech odvrácení nebezpečí klást přehnaně vysoké nároky na rozhodovací schopnosti ochránce u vědomí toho, že svým obranným jednáním nesmí způsobit zřejmě stejně závažný následek nebo ještě závažnější, než ten, který hrozil. Takový požadavek se mi jeví značně problematický v situaci, kdy jsou ohroženými zájmy život a zdraví. Jak bylo již dříve uvedeno, za stavu krajní nouze je nepřipustné, aby ochránce v zájmu záchrany vlastního života obětoval život jiné osoby. Objektivně, s ohledem na princip rovnosti

lidí je to nepochybně spravedlivý požadavek, nicméně se však přesto domnívám, že za situace, kdy člověk bojuje o život, je jen těžko splnitelný. De lege ferenda by jistým řešením mohlo být explicitní zakotvení mírnější podmínky proporcionality právě při ochraně zájmů jako je život a zdraví.

Co se týče institutu nutné obrany, je dle mého názoru současný právní stav co do přípustných mezí obranného jednání dostatečně velkorysý zejména u vědomí toho, že zákon nestanovil jako jednu z podmínek jednání v nutné obraně požadavek subsidiarity, obránce tedy před útočníkem nemusí utíkat, ani přemýšlet nad tím, jakým jiným způsobem by se mohl útoku vyhnout. I podmínka přiměřenosti je dle mého názoru konstruována zásadně ve prospěch obránce, když zákonodárce stanovil, že na vybočení z mezí nutné obrany lze usuzovat pouze v případě zcela zjevné nepřiměřenosti obrany způsobu útoku. Trestní odpovědnost obránce je tedy založena pouze v případě, že mezi chráněným a obětovaným zájmem existuje zcela mimořádný nepoměr. Takové obranné jednání je dle mého názoru ve většině případů zcela zásadním pochybením na straně obránce. Co ovšem považuji za jednu z nejpalčivějších a nejspornějších otázek v souvislosti s jednáním v nutné obraně, je přiměřenost, resp. zcela zjevná nepřiměřenost obrany v souvislosti s ochranou majetku. Jakou újmu na životě či zdraví tedy můžeme v rámci ochrany majetku útočnickovi beztrestně způsobit? Je to otázka nejen právní, ale taktéž morálně-filosofická, na níž dle mého názoru nelze bez znalosti všech okolností případu jednoznačně odpovědět.

Přestože stále zaznívají hlasy odpůrců používání automatických obranných systémů, domnívám se, že otázky nad tím, zda-li je jejich užití v rámci jednání v nutné obraně přípustné či nikoli, byly úspěšně vyřešeny vydáním Stanoviska Nejvyššího soudu z roku 2008, jež dle mého názoru poskytuje dostatečnou logickou argumentaci pro to, abychom je považovali za součást práva občanů vlastním jednáním bránit oprávněné zájmy ve smyslu ustanovení § 29 TZ.

Domnívám se, že co do možnosti soudu zohlednit při ukládání sankce pachateli skutečnost, že trestný čin byl spáchán v důsledku excesu z krajní nouze či nutné obrany, poskytuje česká právní úprava dostatek privilegujících institutů, a to i přesto, že předmětem kritiky často bývá s odvoláním na princip právní jistoty jejich fakultativní povaha. Obligatorní aplikace těchto institutů by jistě posílila jistotu občanů, že vystoupí-li na obranu chráněných zájmů, bude tato skutečnost vždy dostatečně

zohledněna, nicméně na druhou stranu by to dle mého názoru mohlo vést k jistému omezení volné úvahy soudu. Za zcela zásadní pozitivní přínos, o nějž teorie i praxe dlouhá léta usilovala, považuji vznik nových privilegovaných skutkových podstat zabití a ublížení na zdraví z omluvitelné pohnutky, jež umožňují soudu při právní kvalifikaci excesu a při ukládání trestu za jeho spáchání zohlednit zvláštní psychický stav, v němž se pachatel v rozhodném okamžiku nacházel.

Přestože jsem výše nastínila několik sporných otázek týkajících se krajní nouze a nutné obrany, domnívám se, že oba instituty plní svoji významnou společenskou funkci a zejména pokud se jedná o jednání v nutné obraně, poskytuje současný trestní zákoník občanům dostatečný prostor pro beztrestnou ochranu oprávněných zájmů v případě jejich ohrožení útokem ze strany jiné osoby. Dovolím si zde upozornit na to, že má-li být výsledkem trestního řízení spravedlivé rozhodnutí, jež na jedné straně privileguje občany bránící vlastní nebo cizí práva a na druhé straně však nezapomíná na to, že ani útočník, popř. v rámci jednání v krajní nouzi jiná osoba dotčená zásahem ochránce, nemůže být zcela zbaven všech svých práv, musejí orgány činné v trestním řízení přistupovat k jednotlivým činům s nejvyšší pečlivostí, hodnotit všechny okolnosti případu, a to nejen v rámci objektivně zjištěných skutečností, ale taktéž s ohledem na to, jak se situace v daném místě a čase jevila obránci (ochránci). To jistě klade vysoké požadavky na erudici, zkušenosti, morální a jiné vlastnosti orgánů činných v trestním řízení, nicméně dle mého názoru jen tak je možno v praxi správně aplikovat ustanovení o krajní nouzi a nutné obraně. Domnívám se, že v opačném případě by ani sebelepší a sebestřednější právní úprava nebyla garancí správného rozhodnutí.

SEZNAM ZKRATEK

„LZPS“ - Usnesení předsednictva České národní rady č. 2/1993 Sb., o vyhlášení Listiny základních práv a svobod jako součástí ústavního pořádku České republiky, ve znění pozdějších ústavních zákonů.

„TZ“ - Zák. č. 40/2009 Sb., Trestní zákoník, ve znění pozdějších předpisů.

„TŘ“ - Zákon č. 141/1961 Sb., o trestním řízení soudním (trestní řád).

„Ústava“ - Ústavní zákon České národní rady č. 1/1993 Sb., Ústava České republiky, ve znění pozdějších ústavních zákonů

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

Monografie, komentáře, učebnice

Drašík, A., Hasch, K., Kučera, P., Rizman, S.: Přehled judikatury. Trestné činy proti životu a zdraví / Nutná obrana. Praha: ASPI, a.s., 2007, 388 s. ISBN 978-80-7357-253-2

Jelínek, J. a kol.: Trestní právo hmotné. Obecná část. Zvláštní část. 2. aktualizované vydání. Praha: Linde, 2006, 823 s. ISBN 80-7201-630-X.

Jelínek, J. a kol.: Trestní zákoník a trestní řád s poznámkami a judikaturou. 3. vydání. Praha: Leges, 2012, 1280 s. ISBN 978-80-87576-29-8.

Novotný, F. a kol.: Trestní právo hmotné. 2. rozšířené vydání. Plzeň: Aleš Čeněk, 2007, 379 s. ISBN 978-80-7380-083-3.

Kratochvíl, V. a kol.: Kurs trestního práva. Trestní právo hmotné. Obecná část. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 2009, 834 s. ISBN 978-80-7400-042-3.

Novotný, O., Vanduchová, M., Šámal, P. a kol. Trestní právo hmotné. Obecná část. 6. vydání, Praha: Wolters Kluwer ČR, a.s., 2010, 584 s. ISBN 978-80-7357-509-0.

Solnař, V., Císařová, D., Fenyk, J.: Základy trestní odpovědnosti: podstatně přepracované a doplněné vydání. Vyd. 1. Praha: Orac, 2003. 455 s. ISBN 80-86199-74-6

Šámal, P. a kol.: Trestní zákoník I. § 1 až 139. Komentář. 2. vydání. Praha: C. H. Beck, 2012, 1464 s. ISBN 978-80-7400-428-5.

Šámal, P. a kol.: Trestní zákoník II. § 140 až 421. Komentář. 2. vydání. Praha: C. H. Beck, 2012, 3614 s. ISBN 978-80-7400-428-5.

Šámal, Pavel a kol.: Trestní řád I. § 1 až 156. Komentář. 7., dopl. a přeprac. vyd. V Praze: C.H. Beck, 2013. 3 sv. Velké komentáře. 1898 s. ISBN 978-80-7400-465-0.

Vokoun, R.: (A.U.C.I. 3/1989) Vybrané aktuální otázky nutné obrany a krajní nouze. Acta Universitatis Carolinae-Iuridica 3/1989, 84 s.

Vokoun, R.: Zadržení podezřelého jako okolnost vylučující protiprávnost. Vybrané aktuální problémy československého trestního práva, Praha: Univerzita Karlova, 1986, s. 169-182. 60-003-86.

Časopisecké články

Císařová, D.: K nové koncepci okolností vylučujících protiprávnost, Trestní právo 10/2000. s. 9 a násl.

Burda, E.: Útok, proti kterému je přípustná nutná obrana, Trestněprávní revue 2/2010, s. 43.

Dolenský, A.: Nová koncepce nutné obrany (§ 13 tr. zák.) k diskusi, Bulletin advokacie 1/1994, s. 19.

Dolenský, A.: Poznámky k rekodifikaci, Trestní právo 11/1996. s. 4 a násl.

Dolenský, A.: Střílet nebo nestřílet? Právní praxe v podnikání 2/1997. s. 38-40.

Dolenský, A., Novotný, F.: Nutná obrana a automatická obranná zařízení, Trestní právo 1/1998, s. 8 a násl.

Dolenský, A., Pisařík, J.: Proč se člen ostrahy musí zodpovídat za zadržení pachatele při krádeži majetku střežené organizace? Trestní právo 10/1996, s. 16-17.

Fenyk, J.: Základy trestní odpovědnosti podle nového trestního zákoníku České republiky č. 40/2009 Sb., Trestní právo 3/2009. s. 5 a násl.

Gřivna, T.: Privilegované skutkové podstaty de lege lata a de lege ferenda. Trestní právo 6/2003, s. 2 a násl.

Hořák, J.: Vražda a zabití v novém trestní zákoníku. Bulletin advokacie 10/2009, s. 53 a násl.

Hruška, J.: Institut nutné obrany ve světle navrhované rekodifikace trestního zákoníku, Trestní právo 12/2007, s. 13-15.

Hruška, J., Bureš, R.: Použití automatických obranných zařízení z pohledu trestního práva, Trestní právo 7-8/2010, s. 4.

Kubová, O.: K některým otázkám krajní nouze, Bulletin advokacie 10/1998, s. 49 a násl.

Kuchta, J.: Několik poznámek k postavení a formulaci okolností vylučujících protiprávnost v připravované rekonstrukci trestního zákona, Trestněprávní revue 2/2003, s. 47 a násl.

Králík, M.: Nutná obrana v občanském a trestním právu aneb meze interpretace v právu, Právní rozhledy 1/2000, s. 5.

Linhart, T., Hladký, R.: Spolkový soudní dvůr (SRN): Hranice nutné obrany a jejich překročení, Trestněprávní revue 4/2002, str. 121 a násl.

Lněnička, J.: Ad „Nová koncepce nutné obrany (§ 13 tr. zák.)“, Bulletin advokacie 4/1994, s. 13.

Musil, J.: Český trestní zákon potřebuje diferencovanější skutkovou podstatu úmyslného usmrcení, Trestní právo 10/2004, s. 10-14.

Nývtová, I.: Objektivní a subjektivní koncepce protiprávnosti útoku a jejich vztah k právnímu posouzení obrany proti útoku osob trestně neodpovědných, Trestněprávní revue 7/2003, s. 204 a násl.

Púry, F.: K tomu, kdy při použití střelné zbraně proti tělu poškozeného nejde o putativní nutnou obranu ani o trestný čin zabití, ale o vraždu, Judikatura 3/2013, s. 73-76.

Šámal, P.: K vládnímu návrhu novelizace ustanovení § 13 tr. zák. o nutné obraně, Právní praxe 2/1994, s. 80-83.

Použité právní normy

Zák. č. 209/1992 Sb., Úmluva o ochraně lidských práv a základních svobod.

Ústavní zákon České národní rady č. 1/1993 Sb., Ústava České republiky, ve znění pozdějších ústavních zákonů.

Usnesení předsednictva České národní rady č. 2/1993 Sb., o vyhlášení Listiny základních práv a svobod jako součástí ústavního pořádku České republiky, ve znění pozdějších ústavních zákonů.

Zák. č. 140/1961 Sb., Trestní zákon, ve znění pozdějších předpisů.

Zák. č. 40/2009 Sb., Trestní zákoník, ve znění pozdějších předpisů.

Zákon č. 141/1961 Sb., o trestním řízení soudním (trestní řád), ve znění pozdějších předpisů.

Zák. č. 89/2012 Sb., Občanský zákoník.

Důvodová zpráva k zák. č. 89/2012 Sb., Občanský zákoník.

Judikatura

7 Tdo 67/2010

II. ÚS 2435/09-1

3 Tdo 758/2011

3 Tz 54/1971

7 Tz 25/1979

3 Tdo 414/2010

I. ÚS 2024/08-1

10 To 28/1954

11 Tdo 1396/2012-20

7 Tz 9/1987

1 Tz 2/1968

7 Tz 17/1989

3 Tdo 956/2011-21

3 Tdo 862/2011-19

3 To 72/1980

7 Tz 25/1979

10 To 28/1954

4 Tz 128/1976

6 Tz 70/1979

2 Tz 109/1956

5 Tz 10/1960

4 To 360/1996

4 Tz 40/1978

6 Tk 445/1951

18 Tk 151/1951

11 To 1/1978

Pls 5/1965

7 Tz 67/1969
3 To 400/1991
Zm II 282/1927
4 To 181/1957
3 To/1981
5 Tz 143/1979
3 Tz 13/1970
7 To 202/1994
1 Tzn 25/1997
6 Tz 30/1982
1 To 66/1986
1 Tz 349/1955
4 Tz 101/1966
1 To 55/1993
1 To 18/1975
8 Tdo 838/2006
Tpjn 303/2008
6 Tdo 66/2007
4 Tz 49/64
1 Tz 89/57
Tpjf 30/76
Pls 7/66-1

ABSTRAKT

Pojem a právní důsledky překročení mezí nutné obrany a krajní nouze

Ústředním tématem diplomové práce je institut krajní nouze a nutné obrany, jakožto dvě z okolností vylučujících protiprávnost, jež jsou zcela zásadním trestněprávním prostředkem umožňujícím občanům vlastním jednáním vystupovat na ochranu svých i cizích zájmů v případě, že jsou jejich práva ohrožena. Není v moci státu efektivně ochránit občany před veškerým nebezpečím a všemi útoky, které jsou proti nim namířeny, a právě proto zaujímá institut krajní nouze a nutné obrany významnou a nezastupitelnou úlohu ve společnosti. Trestní zákoník poskytuje ochranu ve smyslu § 28 a 29 pouze těm, kteří při odvracení přímo hrozícího nebezpečí či přímo hrozícího nebo trvajícím útoku na zájem chráněný trestním zákonem dodrží zákonné požadavky. Jedině takové jednání je právem aprobované, společnosti prospěšné a postrádá protiprávnost jakožto znak trestného činu. Tím, že zákonodárce stanovil podmínky jednání v krajní nouzi a nutné obraně, vyjádřil, že ani stav ohrožení nezakládá libovůli na straně obránce (ochránce) a že i práva útočnicka musejí být do jisté míry zachována. Důsledkem překročení zákonných mezí krajní nouze či nutné obrany tzv. excesů je trestněprávní odpovědnost za trestný čin, jehož znaky skutkové podstaty byly jednáním naplněny. Skutečnost, že trestný čin byl spáchán při odvracení nebezpečí nebo útoku právě v důsledku překročení zákonných mezí těchto institutů, je důvodem pro zvláštní postup při ukládání sankce pachateli takového trestného činu.

Cílem této práce je komplexně pojednat o současné právní úpravě institutu krajní nouze a nutné obrany, poukázat na sporné otázky těchto institutů a na různorodý přístup jednotlivých autorů k jejich řešení. Vedle právní úpravy *de lege lata* je součástí práce taktéž vyjádření osobních názorů a postojů autorky k vybraným problematickým okruhům a návrhy právní úpravy *de lege ferenda*. V jednotlivých částech autorka věnovala poměrně značnou pozornost soudní judikatuře.

Diplomová práce se skládá z pěti částí, jejichž součástí jsou jednotlivé podkapitoly. První část práce obecně pojednává o protiprávnosti a okolnostech vylučujících protiprávnost, což přispěje k lepšímu pochopení následujícího výkladu a dalších souvislostí. Institut krajní nouze je rozpracován v části druhé, v níž se postupně

od pojmu a účelu krajní nouze autorka věnuje jejím dílčím podmínkám, především pak případům tzv. excesů, kdy se ochránci při odvracení nebezpečí nepodařilo dodržet všechny zákonné požadavky a překročil tak meze přípustného jednání v krajní nouzi. Třetí a nejrozsáhlejší část této práce je věnována institutu nutné obrany. Co do systematiky výkladu se druhá a třetí část shodují, přičemž v rámci pojednání o nutné obraně je zvláštní pozornost zaměřena na často medializovanou problematiku ochrany majetku a navíc je zařazena kapitola Zadržení osoby podezřelé ze spáchání trestného činu a Jednání osob trestně neodpovědných. Čtvrtá část této práce je pro oba instituty společná a věnuje se právním důsledkům překročení mezí krajní nouze a nutné obrany. V úvodu této části autorka nastínila potřebu, společenský i právní význam zohlednění excesů při ukládání sankcí osobám, jež se jich dopustily, a dále poukázala na problematiku právní kvalifikace skutku v případech nejednotné formy zavinění vztahující se k excesu a k jeho následku. Další podkapitoly obsahují výklad k dílčím právním důsledkům překročení mezí krajní nouze a nutné obrany. V poslední části diplomové práce je pojednáno o přípustnosti použití automatických obranných systémů, o nejčastěji vytýkaných námitkách, jež jejich aplikaci zpochybňují, a také o úskalích a rizicích, s nimiž se musí obránce při instalaci automatických obranných systémů vypořádat. S ohledem na předpokládaný rozsah této práce nebyl samostatně zpracován historický vývoj jednotlivých institutů, obsahem není taktéž srovnání české a zahraniční právní úpravy. Při zpracování této práce byla použita metoda analogie, analýzy, syntézy, indukce a dedukce. Diplomová práce vychází z právní úpravy k 20.1.2014.

ABSTRACT

The concept and legal consequence of the excessive use of self-defence and necessity

A principal theme of this diploma thesis is the institute of necessity and self-defence – two circumstances precluding wrongfulness which represent the essential criminal law means enabling citizens through the conduct to protect their and third parties' interest should their rights be endangered. It is not within the power of the state to efficiently defend citizens from all danger and attacks which are aimed against them and, therefore, the institute of necessity and self-defence plays a significant and exceptional role in the society. The Criminal Code provides within the meaning of Sections 28 and 29 the protection only to those who - while averting a directly imminent danger or a directly imminent or pending attack against the interest protected by the Criminal Code - satisfy the statutory requirements. Only such conduct is lawful, beneficial to the society and does not involve the illegality as attribute of crime. By establishing the statutory conditions of the conduct satisfying necessity and self-defence the legislature expressed that the state of danger does not enable discretion on the part of a defender and the rights of an attacker needs, to a certain extent, be preserved. The ramification of a breach of the limits of necessity or self-defence is liability for crime, the attributes of which were met by the particular conduct. The fact that the crime was committed in averting a danger or an attack resulting from a breach of the statutory limits of these institutes constitutes the grounds for a special process in imposition of sanctions on an offender.

The objective of this diploma thesis is to examine in a comprehensive manner the present law concerning the institute of necessity and self-defence, show conflicting issues of these institutes and variable approaches of individual legal scholars towards their resolution. This diploma thesis contains an analysis of the existing law and also presents opinions of the author concerning certain problematic questions and normative law proposals. The author devotes close attention to judicature throughout the diploma thesis.

The diploma thesis consists of five parts structured into sub-chapters. The first part generally examines the illegality and circumstances precluding wrongfulness which facilitates better comprehension of a further content of the thesis. The institute of necessity is analyzed in the second part, where the author concentrates on the substance and purpose of necessity and its individual conditions, in particular events of the so-called excess, i.e., the failure of a defender in averting danger to satisfy all statutory requirements and the resulting breach of the limits of the legal conduct in necessity. The third and most voluminous part hereof is dedicated to the institute of self-defence. While the second and third parts hereof are identical from the perspective of a systemic analysis, the treatise concerning self-defence highlights a frequently publicly debated issue of property protection and, in addition, includes chapters Arrest of Person Suspected of Commitment of Crime and Conduct of Persons Not Criminally Liable. The fourth part covers both institutes and examines the ramifications of a breach of the limits of necessity and self-defence. In its prelude, the author shades light on the need, societal and legal importance of the reflection of the excess in imposition of sanctions on persons who breach the limits of necessity and self-defence and also highlights issues of a legal qualification of the conduct in the event of a split form of scienter relating to the breach of the said limits and its implications. Further sub-chapters contain the examination of particular legal ramifications of a breach of the limits of necessity and self-defence. In final chapter of this diploma thesis, the author deals with the permission of automatic defense systems, the most frequently made objections, which challenge their use, and danger and risks to be addressed by a defender in installing the automatic defense systems. In light of the extent of this diploma thesis, the author did not elaborate a historic development of the individual institutes and a comparison of Czech and foreign law. In preparing this thesis, the author used a method of analogy, analysis, synthesis, induction and deduction. This diploma thesis reflects law valid and in effect as of January 20, 2014.

Klíčová slova: KRAJNÍ NOUZE, NUTNÁ OBRANA, EXCES

Key words: NECESSITY, SELF-DEFENCE, EXCESS